

175

Universitas
Vilnensis 2004

WΨ

TURINYS

1. VILNIAUS UNIVERSITETAS: ISTORIJOS APŽVALGA	2
2. LIETUVA IKI UNIVERSITETO	6
3. 1579–1773 – BAROKO EPOCHA: JĖZUITŲ UNIVERSITETAS	11
4. 1773–1832 – UNIVERSITETAS APŠVIETOS EPOCHOJE	25
5. UNIVERSITETAS XX AMŽIUJE	35
5.1. Vilniaus universiteto restitucija	35
5.2. 1919–1939: Stepono Batoro universitetas	37
5.3. 1939–1940 ir 1941–1943 metai: Antrojo pasaulinio karo sukuryje	41
5.4. 1944–1990: sovietinės epochos universitetas	42
6. KELYJE Į XXI AMŽIŲ	49
7. VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKA IR JOS RINKINIAI	55
8. VILNIAUS UNIVERSITETO ANSAMBLIS	61
9. VILNIAUS UNIVERSITETO GARBĖS KNYGA	72

▲ Naujaji Vilniaus universiteto herbą 1994 m. sukūrė dailininkas Petras Repšys. Apatinėje skydo dalyje, žemiau Lietuvos herbo Vyčio, pavaizduota ranka, laikanti knygą. Kuriant herbą remtasi europine heraldikos tradicija: knygas savo herbuose turi dažnas senasis Europos universitetas.

1. Vilniaus universitetas: istorijos apžvalga

Ant Vilniaus universiteto senosios observatorijos sienos yra užrašyta – *Hinc itur ad astra* – „Iš čia kylama į žvaigždes“.

Maža pasakyti, kad Vilniaus universitetas – seniausias ir žymiausias Lietuvos universitetas, jog iš jo kilo beveik visos kitos Lietuvos aukštosios mokyklos ir universitetai. Toks apibūdinimas būtų nepakankamas, neatskleisčių istorinės Vilniaus universiteto reikšmės. Vilniaus universitetas įkurtas XVI a., sklindant Renesanso, Reformacijos ir katalikiškosios Reformos idėjoms. Taigi Vilniaus universitetas laikytinas vienu iš seniausių Vidurio ir Rytų Europoje – už jį senesni šiame Europos regione tebuvo Prahos, Krokuvos, Pečo, Budapešto, Bratislavos ir Karaliaučiaus universitetai. Tačiau jei gretintume šių, o ir apskritai visų Europos universitetų įkūrimo ir jų šalių krikšto datas, tai paaiškėtų, kad Vilniaus universitetas įkurtas greičiausiai – praėjus vos dviem šimtams metų – po Lietuvos krikšto. Yra ir kitas senojo Vilniaus universiteto istorinės reikšmės aspektas. Nuo XIV a. ryčiausiu Europos universitetu du amžius buvo Krokuvos universitetas, o XVI a. – jau Vilniaus universitetas, savo poveikiu peržengiantis tiek etninės Lietuvos, tiek daugiatautės ir daugiakonfesinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ribas, spinduliuojantis mokslo šviesą visam Vidurio ir Rytų Europos regionui. Negana to, kai kurie jėzuitiškojo Vilniaus universiteto reiškiniai buvo reikšmingi ir darė poveikį visai katalikiškajai barokinei ir net nebarokinei Europai (Anglijai) – Motiejaus Kazimiero Šarbievijaus poezija ir poetika, logikos, retorikos, teologijos mokyklos. Įkurtas svarbiausių Baroko epochos formuotojų jėzuitų Vilniaus universitetas nuosekliai perėjo į Apšvietos epochą. Šiam procesui iš esmės nesutrukdė net 1795 m. Lietuvos prijungimas prie Rusijos. XIX a. pirmajame trečdalyje Vilniaus universitetas, ne vieno amžininko pastebėjimu, prilygo pažangiausiems Europos universitetams. Ir ne tik mokslo sričių mokyklomis ir studijų lygiu, bet ir

poveikiu visuomenei – Vilniaus universitetas išugdė lietuvių tautinio atgimimo pradininką, pirmąjį „modernų lietuvi“ Simoną Daukantą, taip pat europinio garso poetus, kilusius iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos, tačiau tapusius lenkų moderniosios kultūros korifėjais ir tautos pranašais, – Adomą Mickevičių ir Julijų Slovackį. Visi šie žmonės buvo ne tik Vilniaus universiteto raidos apogėjaus, bet ir tuo metu Universitetą išitikusios tragedijos liudininkai – 1832 m., nuslopiniškus Lenkijos ir Lietuvos sukilimą, Rusija Vilniaus universitetą uždarė. Taip nutrūko ištisa Vilniaus universiteto istorijos epocha, kurią galima vadinti senojo Vilniaus universiteto epocha – 1579–1832 m.

XX a. Vilniaus universitetas buvo atkurtas, tačiau ilgam tapo politinių sistemų kovos, nacionalizmo ir totalitarizmo ideologijų viešpatavimo arena. Amžiaus pradžioje į Vilniaus universiteto atkūrėjo vaidmenį pretendavo lietuviai, lenkai ir net bolševikai. Antrojo pasaulinio karo metu jis lyg karinė tvirtovė ėjo iš rankų į rankas: buvo lenkų, lietuvių, sovietų, nacių. Tiek lenkiškasis (1919–1939), tiek lietuviškasis (1939–1940, 1941–1943), tiek sovietinis (1940–1941, 1944–1990) Vilniaus universiteto raidos tarpsniai dažnai nebuvo palankūs laisvės ir tiesos paieškoms, priešingai – Vilniaus universitetas turėjo tarnauti nacionalizmo (lenkų ir lietuvių) ir totalitarizmo (nacių ir sovietų) ideologijoms. Taip XX a. nesuteikė Vilniaus universitetui galimybės prilygti senojo Vilniaus universiteto didybei ir šlovei. Tiesa, jungtis su senuoju Vilniaus universitetu išliko ir XX a. – tai biblioteka su inkunabulais, paleotipais, kartografijos rinkiniais, tai senojo Universiteto pastatai ir baroko architektūros šedevras – Universiteto Šv. Jonų bažnyčia. Gal todėl ne vienas XX a. Universiteto auklėtinis yra kalbėjęs apie „protėvių šešėlius“ tarp senųjų Universiteto mūrų, gal būtent senojo Universiteto šviesa teikė stiprybės ne vienam jo žmogui likti ištikimam mokslo tiesai, o ne ideologijoms. Užtektų paminėti vien Czesławo Miłoszo pavarde. Naujas universiteto istorijos tarpsnis prasidėjo 1990 m., kai Lietuva atkūrė Nepriklausomybę, o Vilniaus universitetas susigrąžino autonomiją ir trumpiausią vardą. Turbūt pirmą kartą XX a. Vilniaus universitetas nėra ištikimas vienai tautinei ir totalinei ideologijai. 1994 m. Vilniaus universitete atidengta paminklinė lenta jo įkūrėjui – vengrų kilmės Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui Batorui. Joje XVI a. lenkų kronikininko

1994 m. Didžiąjame senojo Vilniaus universiteto ansamblio kieme atidengta paminklinė lenta Universiteto steigėjui – Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui Batorui. Šios lentos sukūrimą finansiškai parėmė Vengrijos ir Lenkijos ambasados kartu primindamos istorinius lenkų ir vengrų ryšius su senąja Vilniaus jėzuitų akademija. Lentoje iškalta lotyniški XVI a. kronikininko Martyno Kromerio žodžiai, šlovinantys Lietuvos ir Lenkijos valdovą:

*In templo plus quam Sacerdos
In Republica plus quam Rex
In acie plus quam Miles
In publica libertate tuenda plus quam Civis
In amicitia colenda plus quam Amicus*

(Šventykoje daugiau nei kunigas
Valstybėje daugiau nei karalius
Mūšyje daugiau nei karys
Gindamas laisvę daugiau nei pilietis
Draugystėje daugiau nei draugas).

▲ Vengrų kilmės Transilvanijos kunigaikštis Steponas Batoras, nuo 1576 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis, daugelio lietuvių istorikų yra laikomas paskutiniu iškilium Lietuvos valdovu (1576-1586). Jis ne tik pasižymėjo karuose su Maskva, bet ir suvaidino svarų vaidmenį steigiant Vilniaus universitetą – pirmąją aukštąją mokyklą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje.

Martyno Kromerio apologija Steponui Batorui grąžina mus prie senosios Vilniaus universiteto kalbos. O gal tai ir grįžimas prie universaliosios senojo Vilniaus universiteto dvasios, tokios aktualios XXI amžiuje.

Svarbiausios Vilniaus universiteto istorijos datos

1569 – Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus iniciatyva į Lietuvą atvyksta jėzuitai ir 1570 m. įkuria Vilniaus jėzuitų kolegiją.

1579 – balandžio 1 d. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras išduoda Vilniaus akademijos atidarymo privilegijų raštą, o spalio 30 d. popiežius Grigalius XIII išleidžia bulę, patvirtinančią Vilniaus kolegijos reorganizavimą į universitetą. Oficialus universiteto pavadinimas – *Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu* (Jėzaus Draugijos Vilniaus Akademija ir Universitetas).

1773 – Jėzaus Draugija panaikinama, Universitetą tvarkyti perima valstybė ir jos sukurta švietimo institucija – Edukacinė komisija.

1782 – Vilniaus universitetas pervardijamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos vyriausiąja mokykla – *Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae*. Universitetas, kaip ir visa valstybė, įžengia į reformų epochą, kurią nutraukė paskutinis Lenkijos–Lietuvos padalijimas.

1795 – LDK prijungiama prie Rusijos imperijos, Vilniaus universitetas pradedamas vadinti Vilniaus vyriausiąja mokykla – *Schola Princeps Vilnensis* (1797).

1803 – Rusija įvykdo švietimo ir aukštojo mokslo reformą. Vilniaus universitetas gauna statutą, tapusį pavyzdžiu kitiems Rusijos imperijos universitetams, ir pavadinamas Vilniaus imperatoriškuoju universitetu (*Vilenskij imperatorskij universitet – Imperatoria Universitas Vilnensis*).

1832 – nuslopinusi Lenkijos ir Lietuvos visuomenės sukilimą, Rusijos imperijos valdžia uždaro universitetą.

1919 – po Pirmojo pasaulinio karo, žlugus Rusijos imperijai, atkurti universitetą Vilniuje mėgina besikuriančių Lenkijos ir Lietuvos valstybių valdžios. Tai pavyksta užėmusiems Vilnių lenkams: atkurtas Vilniaus universitetas pavadinamas Stepono Batoro universitetu.

1922 – Lietuvos universitetas atkuriamas Lietuvos laikinojoje sostinėje Kaune ir 1930 m. pavadinamas Vytauto Didžiojo universitetu (*Universitas Vitoldi Magni*).

1939 – Vilnius sugrįžta Lietuvai, baigiasi lenkiškasis universiteto raidos tarpsnis – į Vilnių keliasi lietuviškasis universitetas, pavadinamas tiesiog Vilniaus universitetu.

1940 – po pirmosios sovietų okupacijos Vilniaus universitetas sovietinamas.

1941 – Vilniaus universitetas vėl lietuvinamas, bet jau nacių okupacijos sąlygomis, kol 1943 m. nacių uždaromas.

1944 – po antrosios sovietų okupacijos Vilniaus universitetas atkuriamas sovietų valdžios ir pavadinamas Vilniaus valstybiniu universitetu. Sovietinės epochos pabaigoje universitetas buvo vadinamas Vilniaus Darbo raudonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordinų valstybiniu Vinco Kapsuko universitetu.

1990 – Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę, universitetui grąžinama autonomija ir Vilniaus universiteto vardas.

1991 – Italijoje, seniausiame Europoje Bolonijos universitete, Vilniaus universiteto vardu pasirašoma Didžioji Europos universitetų chartija.

Senoji Vilniaus universiteto herbas buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos herbas Vytis, apgaubtas rektoriaus toga ir apvainikuotas didžiojo kunigaikščio kepure, o virš jos – rektoriaus kepurė, Universiteto autonomijos simbolis. Net ir Rusijos imperijai užgrobus Lietuvą ir Vilniaus universitetui pakeitus pavadinimą, Vytis išliko Universiteto herbu iki pat uždarymo 1832 m.

2. Lietuva iki Universiteto

2.1. Vėlyviausio Europoje krikšto šalis

Viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų amžių universitetai buvo krikščionybės istorijos padarinys, dažnai tiesiogiai krikščioniškoji institucija. Vilniaus universitetas įkurtas praėjus tik 200 metų po Lietuvos krikšto. Tai buvo gerokai greičiau, palyginti tiek su Vakarų, tiek su Vidurio Europos universitetais. Epocha po Lietuvos krikšto mokslininkų pavadinta „kultūros arba civilizacijos šuoliu“, kokio nereikėjo daryti nė vienai kitai Europos šaliai ar tautai. Norint paaiškinti šio šuolio būtinybę, o kartu vėlyviausią Europoje atskiros šalies krikštą, reikia atsižvelgti į Lietuvos valstybės istoriją. Būdama toli tiek nuo lotyniškosios, tiek nuo bizantinės Europos civilizacijos židinių, Lietuva krikščioniškųjų misijų atrasta tik 1009 m. (tą kartą pirmą sykį ir paminėta Lietuva, o tai yra tapę Lietuvos tūkstantmečio 2009 m. idėjos pagrindu). Nors ši akcija parodė, kad Lietuvos istorija prasideda beveik kartu su kitų Vidurio Europos šalių ir kad Lietuvos visuomenė yra padariusi svarbų žingsnį valstybės link, vis dėlto 1009 m. liko istorijos fragmentas, nulemtas agresijos iš Rytų. Lietuva iš naujo pradeda kurti savo istoriją ir valstybę XIII a. Šis procesas vyko (o ir jį spartino) naujomis sąlygomis – prie Baltijos atsiradus vokiečių kolonijoms – vienuolių valstybėms (Vokiečių ordinui ir Kalavijuočių ordinui, vėliau pasivadinusiam Livonijos ordinui). Šių ordinų agresija, motyvuojama krikščionybės platinimu, rodė, kad Lietuva susidūrė su visiškai nauja Europa. IX–XI a. Vidurio ir Šiaurės Europos šalys krikštijosi savarankiškai, o praūžus ar tebesitęsiant Kryžiaus karų epochai, naujoms šalims ar tautoms (kurias galima pavadinti Naujaisia viduramžių Europa – šalia mokslininkų vartojamos sąvokos Naujoji viduramžių Europa, taikomos Vidurio Europos šalims) nebebuvo pripažįstama teisė į savarankišką krikštą. Taip vokiečių ordinais nukariavo Pamario slavus, lietuviams giminingus prūsus, jotvingius, kuršius, žiemgalius, latvius, taip pat estus ir švedų nukariautus suomių. Iš šios grandinės išsprūdo tik Lietuva, kurios valdovas Mindaugas apsikrikštijo, o 1253 m. buvo karūnuotas ir tapo tiesioginiu

▲ Pagoniškoje Lietuvoje galima aptikti tik civilizacijos užuomazgą, todėl veltui joje ieškotume įspūdingų mūrinių miestų ar raštijos paminklų. Vis dėlto ilga laiką, o ir šandien moderniojoje lietuvių istorinėje sąmonėje pagoniškas Lietuvos valstybės laikotarpis laikomas „aukso amžiumi“ ir atspirtimi lietuvių tautą užgriuvusiose XX a. negandose. Dailininko Petro Repšio freska „Metų laikai“ (1976–1984 m.), puošianti Vilniaus universiteto Lituaniistikos centro vestibulį, yra vienas iš reikšmingiausių lietuvių dailės kūrinių, semiančių savo meninę jėgą iš senovinių lietuvių ir baltų papročių, apeigų, mitologijos.

popiežiaus vasalu, kartu Europos istorijos figūra. Deja, ir Lietuvos Karalystė liko istorijos fragmentas, nes Mindaugo valdžia buvo nestabili, o jis pats nužudytas. Vis dėlto Lietuvos valstybė išliko, bet XIII–XIV a. turėjo egzistuoti kaip pagoniška, tapdama Europos istorijos unikumu, kartais istorikų net buvo laikoma savarankiška civilizacija, tuo metu nepriskirtina nei lotyniškajai Vakarų Europai, nei bizantinei Rytų Europai.

Nepaisant Kryžiaus karų prieš Lietuvą, XIV a. ji ne tik tampa didvalstybe, bet ir išplečia teritoriją nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Taip Lietuva pasidarė dvilypė valstybė – su etninėmis lietuvių žemėmis ir gerokai platesnėmis teritoriškai bei gausiai apgyvendintomis senrusių žemėmis. Šiose žemėse lietuviai atrado tai, ko neturėjo, – raštiją, kuri po krikšto pamažu virto oficialia LDK raštų kalba.

Vakarų agresija pagonišką Lietuvą įsakmiai vertė ieškoti išeities. Ji buvo rasta – 1385 m. sudaryta Krėvos sutartis su Lenkija, pagal kurią Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila tapo Lenkijos karaliumi. Viena iš sutarties sąlygų buvo Lietuvos krikštas, kurį Jogaila 1387 m. ir įgyvendino. Taigi šiandien galėtume pasakyti – vėlyvą Lietuvos krikštą lėmė ne barbariškas Lietuvos visuomenės pobūdis, ne prisirišimas prie pagonybės, o tai, kad krikštas galėjo būti priimamas valstybės egzistencijos sąskaita. Krėvos sutartimi sudaryta sąjunga su Lenkija nulėmė Žalgirio mūšio pergalę. 1410 m. jungtinė Lenkijos ir Lietuvos kariuomenė stojo į pagrindinį mūšį su Vokiečių ordino kariuomene prie Tanenbergo ir Griunvaldo. Viename didžiausių viduramžių mūšių sąjungininkų kariuomenė pasiekė triuškinamą pergalę, po kurios Vokiečių ordinas iš esmės daugiau nebeatsigavo. Taip Lietuva pašalino 200 metų trukusią grėsmę savo egzistencijai ir perėjo į naują savo istorijos stadiją, kurią galima pavadinti „europėjimo“ arba „kelio į Europą“ epocha.

▲ XV–XVI a. sankirtoje Vilniuje statyta Šv. Onos bažnyčia – tikras gotikos šedevras – žymi europėjančios Lietuvos atliktą civilizacinį suolį. To meto glaudžius Lietuvos ryšius su Vidurio Europa dar kartą patvirtina mokslininkų neseniai iškelta patikima hipotezė, kad bažnyčią statė garsusis Jogailaičių architektas Benediktas Rydas, dirbęs Krokovoje ir Prahėje. Šiuo architektūros kūriniu žavėtasi nuo seno: anot XIX a. pasakojimų, pats Napoleonas Bonapartas, savo lemtingo žygio į Maskvą metu išvydęs Šv. Onos bažnyčią, panoro ją ant delno parsinešti į Paryžių.

2.2. Europėjanti ir besimokslinanti Lietuva (1387–1579)

Lietuvos Statutai – tai trys teisynai (1529, 1566, 1588 m.), kurie buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos santvarkos pagrindas. Jie, sudaryti dar iki Vilniaus universiteto įkūrimo, rodė pakilusį senosios Lietuvos civilizacijos lygį ir integraciją į Vidurio Europos lotyniškąją kultūrą. Lietuvos Statutai renesansinėmis idėjomis ir ypač sistemingumu lenkė kitus Vidurio Europos šalių teisynus, darė poveikį gretimų šalių (Lenkijos, Livonijos, Rusijos) teisinėms sistemoms (Pirmojo Lietuvos Statuto Lauryno nuorašo LDK herbas *In folio*, pirmas lapas).

„Europėjimo“ epochos pradžia susijusi su žymiausiu visų laikų Lietuvos valdovu Vytautu Didžiuoju (1392–1430 m.). Būtent jo valdymo metais buvo padėtas pagrindas Lietuvos visuomenei artėti prie Vidurio Europos; istorikų tai pavadinta Lietuvos „civilizacijos šuoliu“. Lietuva turėjo staiga perimti iš Vakarų Europos ateinančias viduramžių idėjas: trilaukį žemės ūkyje, feodalinę sistemą, luominės visuomenės ir monarchijos principus, cechus, bažnytinę sistemą ir mokyklas, raštą ir jo „industriją“. Tokio šuolio nereikėjo daryti nė vienai Europos valstybei. Lietuvai tai pavyko padaryti per pusantro šimto metų.

Svarbų vaidmenį šiame procese suvaidino Lietuvos jaunimo studijos Prahos, Krokuvos, o vėliau Vokietijos ir Italijos universitetuose. Šios studijos ir apskritai europinių vertybių perėmimas pradėjo duoti konkrečius rezultatus XV a. pabaigoje–XVI a. pirmojoje pusėje. 1499 m. Gdanske išspausdinama pirmoji Lietuvoje parengta knyga – Martyno iš Radomo „Agenda“, apie 1500 m. pastatomas gotikos šedevras – Šv. Onos bažnyčia Vilniuje, steigiamos katedrinės ir parapiinės mokyklos. 1522 m. knygos pradedamos spausdinti pačioje Lietuvoje, 1529 m. parengiamas teisės kodeksas – Pirmasis Lietuvos Statutas, savo sistemingumu lenkęs to meto Vidurio Europos teisynus, 1547 m. Karaliaučiuje išspausdinama pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo „Katekizmas“. Epochos pabaigoje (XVI a. viduryje) Lietuva jau beveik nevēluodama reagavo į Reformacijos iššūkius (šio sąjūdžio pradžia Lietuvoje – 1539 m.).

Epochos pobūdį lėmė Lietuvos santykiai ir suartėjimas su Lenkija. Su nedidelėmis išimtimis Lietuva, kaip ir Lenkija, buvo valdoma tų pačių valdovų, nors valstybės buvo atskiros. Šis reiškinys mokslu vadinamas personaline unija. Tiek Lenkijos, tiek Lietuvos sostuose sėdėjo lietuvių kilmės Jogailaičių dinastija (iki 1572 m.), XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje užėmusi taip pat Čekijos ir Vengrijos sostus. Taigi šios epochos rytinė Vidurio Europa buvo tapusi „Jogailaičių Europa“, o Jogailaičių dinastija – pagrindine Habsburgų dinastijos konkurente. Tiek Lietuvos kultūros šuolis, tiek politinis suartėjimas su Lenkija lėmė Lietuvos visuomenės ir kultūros lenkėjimo procesus, tačiau šie

procesai nelaikytini polonizacija, nes pati LDK visuomenė rinkosi lenkų kalbos ir kultūros fenomenus (tokius procesus istorikai vadina akultūracija). Dar vienas veiksnys, prisidėjęs prie lenkėjimo proceso, buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėniškosios visuomenės įtaka. Daliai šios visuomenės integruojantis į LDK visuomenės elitą aiškėjo, kad rusėnų kalba (gimininga lenkų kalbai) yra gerokai patogesnė priemonė bendrauti su didžiojo kunigaikščio dvaru negu lietuvių kalba. Taigi lietuvių kilmės diduomenė jau XVI a. pirmojoje pusėje perėjo prie lenkų kalbos, tačiau išlaikė lietuvišką savimonę.

XVI a. viduryje Lietuva, nors ir su praradimais, tapo europinės kultūros šalimi. Reformacijos Lietuvoje ir lietuviškosios raštijos pradininkai Abraomas Kulvietis ir Stanislovas Rapolionis, emigravę į Prūsiją, tapo pirmaisiais 1544 m. įkurto Karaliaučiaus universiteto profesoriais. Tai rodė, kad Lietuva jau turėjo pakankamai intelektualinių pajėgų ir buvo pasirengusi įkurti savo universitetą.

2.3. Studentai iš Lietuvos Vakarų universitetuose

Apsikrikštijusi Lietuva susidūrė jau ne su vienuolynų, o su universitetų Europa. Tačiau jai visų pirma reikėjo perimti paprasčiausias švietimo formas. XV–XVI a. pirmojoje pusėje susiformavo paprastųjų mokyklų tinklas, XVI a. viduryje jau galima aptikti aukštesnių – kolegijų tipo – mokyklų užuomazgų, o tai padėjo pagrindus studijoms Vakarų universitetuose. Jau 1397 m. prie Prahos universiteto įsteigta lietuvių bursas – namai studentams iš Lietuvos. Tačiau svarbiausias Lietuvos mokslinimosi kelias buvo Lenkija, jos sostinės Krokuvos Jogailaičių universitetas. Pirmasis studentas iš Lietuvos šiame universitete žinomas jau 1402 m. (Martynas iš Vilniaus). XV–XVI a. Jogailaičių universitete mokėsi apie 700 studentų iš LDK. XV a. Krokuvos universitete manoma buvus 64 bakalaurus ir 20 magistrų bei du teisės mokslo daktarus iš Lietuvos.

Vokietijos ir Italijos universitetuose studentų iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pasirodė ne ką vėliau nei Krokuvoje (Sienoje jau 1408, Leipcige – 1409 m.), bet jų vaidmuo kiekybiniu požiūriu akivaizdžiai

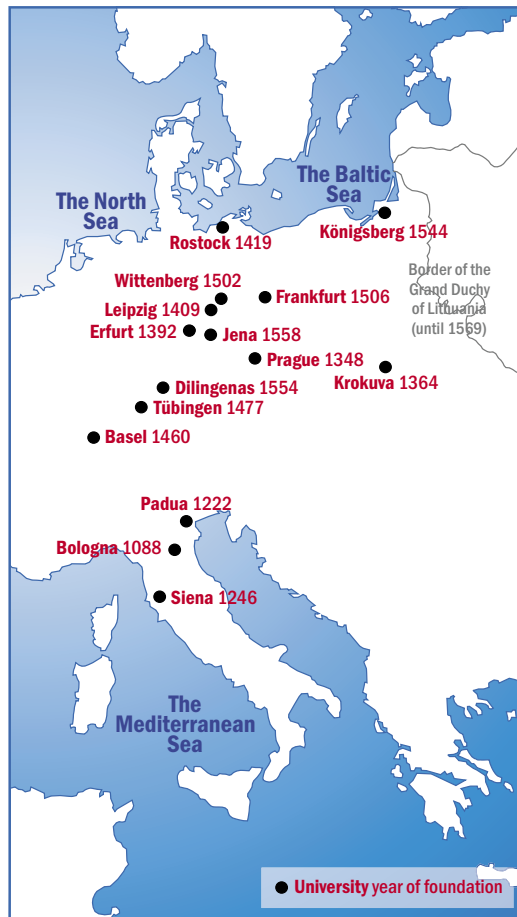
▲ Pranciškaus Skorinos (apie 1490–apie 1541) 1525 m. Vilniuje išspausdinto „Apaštalo (Naujojo Testamento)“ antraštinis puslapis. P. Skorina buvo pirmosios spaustuvės Vilniuje ir visoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos teritorijoje įkūrėjas. 1522 m. jis išleido pirmąją spausdintą knygą Lietuvoje – „Mažąją kelionių knygę“. P. Skorinos spausdintos rusėnų kalba rašytos knygos turėjo didelės įtakos ne tik tolesnei LDK spaudos raidai, bet ir Rytų Europos knygų leidybai apskritai.

▲ Martyno Mažvydo (apie 1510–1563) *Katekizmo prasti žodžiai, mokslas skaitymo rašto ir giesmės, dėl krikščionystės bei dėl bernelių jaunų naujai suguldytos* antraštinis puslapis. 1547 m. Karaliaučiuje išleistas M. Mažvydo „Katekizmas“ yra pirmoji spausdinta knyga lietuvių kalba. Reformato M. Mažvydo „Katekizmas“, nors išleistas už LDK ribų, pirmiausia buvo skirtas Lietuvos visuomenei.

STUDENTAI IŠ LDK VAKARŲ IR VIDURIO EUROPOS UNIVERSITETUOSE (iki 1579 m.)

Studentai iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos XV–XVI a. plačiai pasklido po Vidurio ir Vakarų Europos universitetus. Toliausiai pasiekti taškai buvo Siena pietuose, Bazelis vakaruose ir Rostokas šiaurvakariuose. Į prestižinius Italijos universitetus daugiausia vyko pavienės didikų atžalos, o gausiausia studentų iš Lietuvos buvo artimiausiuose – Krokuvos ir Karaliaučiaus universitetuose. Populiarios buvo ir Vokietijos aukštosios mokyklos (ypač Ingolštatas, Altdorfas, Vitenbergas, Frankfurtas).

menkesnis. Į šiuos universitetus mokytis vykdavo visų pirma politinio elito atstovai. Tačiau XVI a. pirmojoje pusėje Vokietijos ir Italijos universitetuose studentų iš LDK pagausėja, juose mokosi iškiliausi Lietuvos kultūros žmonės – Pranciškus Skorina, Abraomas Kulvietis, Stanislovas Rapolionis, Merkelis Giedraitis. Ši aplinkybė rodo, kad būtent studijos Vakarų universitetuose buvo pagrindinis Lietuvos kultūros naujovių šaltinis. Kiekybiiniu požiūriu Krokuvos universiteto vaidmuo pradėjo mažėti Reformacijos metu universitetui atsiradus dar arčiau Lietuvos – Prūsijoje, Karaliaučiuje. Šiame universitete jau pirmaisiais metais po įkūrimo (1544 m.) studijavo 23 studentai iš LDK. Karaliaučiaus universitetas

suvaidins nepaprastai svarbų vaidmenį lietuvių raštijos raidoje: šį universitetą baigė Martynas Mažvydas, parengęs ir išleidęs pirmąją lietuvišką knygą – „Katekizmą“ (1547), taip pat Jonas Bretkūnas, pirmasis išvertęs į lietuvių kalbą Bibliją (1579–1590), Danielius Kleinas – pirmosios lietuvių kalbos gramatikos (1653) autorius, Kristijonas Donelaitis, pirmojo grožinio kūrinio lietuvių kalba – poemos „Metai“ (parašyta 1765–1775, išspausdinta 1818) autorius. Vis dėlto Lietuvos mokslinimosi naujos epochos pradžią žymėjo Vilniaus universiteto įkūrimas.

3. 1579–1773 – Baroko epocha: Jėzuitų universitetas

3.1. Universiteto įkūrimas

Vilniaus universitetas kūrėsi ne tik kaip civilizacijos raidos ir valstybės politikos vaisius. Konkrečią jo kūrimosi išraišką lėmė Reformacijos ir katalikiškosios Reformos konkurencija. Vilniaus kolegijos steigimo idėja jėzuitams gimė 1565 m. Katalikiškąją stovyklą ir Vilniaus vyskupą Valerijoną Protasevičių skubėti vertė protestantų siekiai įkurti savo kolegiją. Tai buvo visiškai realu, nes to ėmėsi vieni įtakingiausių LDK didikų Mikalojus Radvila Juodasis (1565 m. testamentu užrašęs lėšų kolegijai Vilniuje steigti) ir Mikalojus Radvila Rudasis. Pirmieji jėzuitai atvyko į Vilnių 1569 m. ir pradėjo ruošti dirvą steigti kolegiją. Susipažinęs su Lietuva, vienas iš jėzuitų Baltazaras Hostovinas 1569 m. spalio 6 d. rašė į Romą: „Visoje Šiaurėje už Vilniaus nėra tokio miesto, kuris prilygtų Vilniui savo garsu ir kuriame būtų taip patogų gyventi žmonėms. Nuo jo netoli Maskvija, Totorija ir Švedija. Taip pat čia niekur nėra universiteto, net garsesnės mokyklos, nei daktarų, nei magistrų, kurie galėtų mokytį“. Oficialiai kolegija atidaryta 1570 m. liepos 17 d. Kolegija buvo steigiamą ir jos veikla plėtojama numačius ateityje šią mokyklą reorganizuoti į universitetą. Paversti kolegiją aukštąja mokykla nebuvo paprasta: reikėjo daug lėšų ir pakankamai kvalifikuotų dėstytojų. 1577 m. Vilniaus universiteto idėjai realizuoti buvo gautas tiek popiežiaus Grigaliaus XIII, tiek Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro pritarimas. Pirmą privilegiją, suteikiančią Vilniaus kolegijai tokias pačias teises, kokias turėjo kiti universitetai bei akademijos, karalius buvo paskelbęs 1578 m. liepos 7 d., bet ji, nepatvirtinta LDK kanclerio protestanto Mikalojaus Radvilos Rudojo antspaudu, neturėjo galios. Todėl 1579 m. balandžio 1 d. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras, remdamas vyskupo Valerijono Protasevičiaus

▲ Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius (1504–1579), 1570 m. įkūręs Vilniaus jėzuitų kolegiją, kuri 1579 m. jo iniciatyva reorganizuota į universitetą. V. Protasevičiaus, pagrindinio fundatoriaus ir vienintelio prašytojo, vardas įrašytas į popiežiaus Grigaliaus XIII duotą Vilniaus universiteto įsteigimo patvirtinimo bulę. Jėzuitai išstisus 200 metų kasmet liepos 17 dieną arba kitą sekmadienį Šv. Jonų bažnyčioje švėsdavo Universiteto fundatoriaus dieną ir jo prisiminimui uždegdavo specialią žvakę, kaip numatyta Jėzaus Draugijos konstitucijoje.

sumanyimą ir pastangas, išdavė naują Vilniaus akademijos atidarymo privilegijų raštą. 1579 m. spalio 30 d. popiežius Grigalius XIII išleido bulę, patvirtinusią Vilniaus kolegiją universitetu – *Academia et Universitas Vilnensis Societatis Iesu* – Vilniaus Jėzaus Draugijos akademija ir universitetas. Neturime daug žinių, kaip atšvęstos Vilniaus universiteto įkūrimo iškilmės, tačiau jėzuitų archyve Romoje išliko 1570 m. kolegijos atidarymo iškilmų programos projektas, kuriame randame tokias eilutes: „Valstybė, juo religingesnius, išmintingesnius ir visokiuose dalykuose labiau išsilavinusius turės patarėjus bei piliečius, tuo geriau ir sėkmingiau galės būti tvarkoma“.

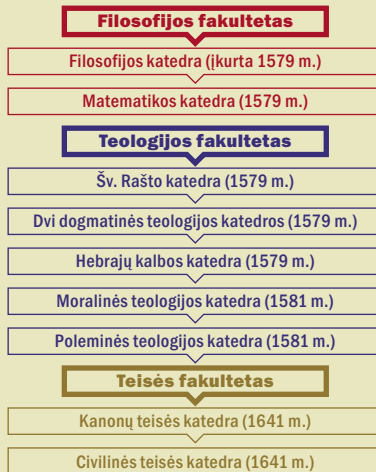
3.2. Universiteto struktūra

Universiteto steigimo privilegijoje sakoma, kad „visi jo profesoriai, daktarai, magistrai, bakalaurai, visi studentai apskritai ir kiekvienas atskirai kartu su jų rektoriumi atleidžiami nuo bet kokios dvasinės ir pasaulietinės jurisdikcijos, taip pat nuo visų mokesčių, duoklių, rinkliavų ir bet kurių kitų prievolių...“, t. y. Universitetas įgijo tokią pačią autonomiją kaip ir kiti to meto Vakarų Europos universitetai ir akademijos. Kartu steigimo dokumentuose nurodoma, kad aukščiausia valdžia naujojoje mokykloje suteikiama Jėzaus Draugijos generolui. Generolo vietininkas Lietuvoje buvo provincijolas. Provincijolas su keturiais patarėjais prižiūrėjo jėzuitų provincijos mokyklų veiklą. Akademijos rektorių skyrė generolas. Rektorius rūpinosi ne tik akademijos, jos spaustuvės, bibliotekos reikalais, bet ir globojo dvi Vilniaus kunigų seminarias: popiežiaus ir diecezinę. Rektoriui padėjo kancleris ir vicerektorius, kurie rūpinosi studijų ir viešų disputų organizavimu. Fakultetams vadovavo dekanai.

1579 m. balandžio 1 d. Universiteto steigimo privilegijoje išvardijami šie universitete studijuojami dalykai: laisvieji menai (*artes liberales, studia humanitates*), filosofija ir teologija. Laisvieji menai buvo kolegijos kompetencija, o Universitetas įkurtas Romos jėzuitų kolegijos pavyzdžiu tik su dviem fakultetais: Filosofijos ir Teologijos.

Baigęs penkerių metų kolegiją (vėliau studijos pailgėjo iki septynerių metų), jaunimas galėjo studijuoti Filosofijos fakultete, kur mokslas

✓ Vilniaus universiteto struktūros schema (1579-1641): fakultetai ir katedros

Vilniaus universitetas buvo kuriamas Romos jėzuitų kolegijos pavyzdžiu – turėjo tik du (Filosofijos ir Teologijos) fakultetus, kitaip nei klasikinės struktūros universitetai, turėję keturis fakultetus (dar Teisės ir Medicinos). Teisės fakultetą Vilniuje pavyko įsteigti 1641 m., o Medicinos fakultetas, nors tais pačiais metais išrūpinta privilegija, įkurtas tik vėlesnių Apšviestos reformų metu (1781 m.).

truko trejus metus. Studentai, baigę Filosofijos fakultetą ir neketinę būti kunigais, tuo ir pasitenkindavo, o tie, kurie ėjo į dvasininkus, stojo į Teologijos fakultetą, kur mokslas truko dar ketverius metus.

Nuo pat pradžių Vilniaus universitetui suteikiama teisė teikti „teologijos, metafizikos, fizikos ir logikos“ mokslo laipsnius – bakalauro, magistro ir daktaro. Tai, kad Vilniaus universitetas kūrėsi be klasikinės (Sorbonos) universitetų struktūrai būtinų Teisės ir Medicinos fakultetų, yra sukėlę abejonių – senojoje istoriografijoje buvo siūloma jį vadinti ne universitetu, o tik akademija. Vertinant šių dienų požiūriu, tai ne visai teisinga. Šiandienos tyrinėtojų manymu, universiteto sąvoka apibrėžia ne tiek aukštosios mokyklos struktūrą, kiek steigimo ir veiklos pobūdį – taigi universitetais vadinamos aukštojo mokslo įstaigos, įteisintos aukščiausios arba teritorinės valdžios ir turinčios teisę teikti mokslinius laipsnius. Tokius kriterijus Vilniaus universitetas atitiko nuo pat įsteigimo. Be to, įsitvirtinant komparatyvistiniam požiūriui į Europos universitetų istoriją darosi aišku, kad Vilniaus universitetas buvo tipiškas jėzuitų universitetas (tokių Europoje XVI–XVIII a. buvo įkurta 23), beveik visi šie universitetai nuo Gandijos (įkurtas 1547 m.) Ispanijoje ir Evoros (1558 m.) Portugalijoje iki Graco (1585 m.) Austrijoje buvo kuriami tik su dviem – Teologijos ir Filosofijos – fakultetais. Išimtyms buvo tik kelios. Iš karto turintis keturis fakultetus jėzuitų universitetas įsikūrė, regis, tik Prancūzijoje (Pont-a-Mousson, 1572 m.). Keturi fakultetai veikė ir anksčiau (XIV a.) įkurtuose Vienos ir Prahos universitetuose, XVI a. viduryje perimtuose jėzuitų. Tačiau šiuose universitetuose jėzuitai tiesiogiai perėmė valdyti taip pat tik Teologijos ir Filosofijos fakultetus. Tiesa, vėliau ir kituose jėzuitų universitetuose pastebima bandymų kurti kitus fakultetus. Tačiau tai pavyko tik nedaugeliui, pavyzdžiui, Teisės fakultetai nuo XVII a. vidurio kūrėsi Trnavos, Košicės, Zagrebo universitetuose. Šią tendenciją atitinka ir Vilniaus universiteto istorija. 1641 m. Lietuvos vicekancleris Kazimieras Leonas Sapiega suteikė Universitetui fundaciją Teisės fakultetui išlaikyti, o tais pačiais metais karalius Vladislovas Vaza pasirašė privilegiją steigti Teisės ir Medicinos fakultetus. Teisės fakultetas pradėjo veikti 1641 m. ir fundatoriaus garbei imtas vadinti *Schola Sapiehana*. Tačiau Medicinos fakultetas įsteigtas daug vėliau (1781 m.).

▲ Vilniaus universiteto auklėtinio LDK vicekanclerio Kazimiero Leono Sapiegos (1609–1656) lėšomis 1641 m. įsteigtas Teisės fakultetas. K. L. Sapiega pasižymėjo kaip mecenatas dar ir tuo, kad padovanojo Universiteto Teisės fakulteto bibliotekai savo tėvo, garsaus LDK valstybės veikėjo Leono Sapiegos (1557–1633) 3000 tomų juridinės literatūros kolekciją.

Šv. Andrius Bobola yra vienintelis šventuoju paskelbtas Vilniaus universiteto auklėtinis. 1657 m. kazokų nukankintas jėzuitas buvo beatifikuotas 1865 m., kanonizuotas 1938 m., tačiau jau 1760 m. jėzuitai piligrimai iš Vilniaus akademijos vyko į maldingas keliones prie jo kapo Pinske. Šv. Andrius Bobola tapo antruoju po Lietuvos globėjo šv. Kazimiero Lietuvos Katalikų Bažnyčios šventuoju.

Martyno Smigleckio veikalas „Logika“ (*Logica <...> selectis disputationibus et quaestionibus illustrata*) titulinis puslapis. Jėzuitų akademijoje Ingolštate 1618 m. pasirodžiusi „Logika“, besiremianti Aristotelio veikalų komentarais, greitai pasklido po visą Europą – ją rėmėsi Oksfordo bei Sorbonos daktarai, taigi ne tik jėzuitų teoretikai, bet ir protestantų filosofai. Būtent dėl šio garsaus veikalų, laikomo didžiausiu Vilniaus akademijos mokslo laimėjimu jos gyvavimo pradžioje, M. Smigleckis dažnai yra vadinamas žymiausiu jėzuitiškojo Vilniaus universiteto mokslininku.

3.3. Universiteto mokslo sričių mokyklos

Istorikai tvirtina, jog Universitete, nors trūko kai kurių fakultetų, mokslo lygis nuo pat pradžių nebuvo žemesnis nei Prahos, Krokuvos, Vienos ar Romos universitetuose. Būtent iš šių ir kitų Vakarų ir Vidurio Europos katalikiškųjų universitetų atvykę profesoriai atsinešė jau susiformavusius, katalikiškosios Reformos sąlygotus mokslo principus, intensyvią mokymo sistemą. Pamažu šios aplinkybės sukūrė sąlygas susiformuoti įvairių mokslo sričių mokykloms, kurių įtaka ir reikšmė pasiekė tolimiausius katalikiškuosius universitetus. Vilniaus universiteto aukščiausia pakopa ilgai buvo Teologijos fakultetas. Teologija Vilniaus universitete nuo pat pradžių rėmėsi Tridento bažnytinio susirinkimo aprobuota moderniąja scholastika, pozityviai perėmusia Renesanso epochos idėjas. Ryškiausia XVII a. teologijos mokslo asmenybė – Vilniaus universiteto profesorius Mikalojus Lancicijus (1574–1653), kurio originali asketizmo teologijos rinktinė *Opuscula spiritualia* (Dvasiniai veikalėliai, išleista 1650 m. Antverpene) buvo verčiama į lenkų, vokiečių, čekų, prancūzų, anglų kalbas. Reformuota teologija suformavo Universitete aktyvią misionierišką dvasiją – ne vienas Universiteto auklėtinių savo gyvenimu patvirtino aukštą Universiteto teologinės kultūros lygį. Paminėsime tik porą unikaliais darbais išgarsėjusių Universiteto auklėtinių. Andrius Rudamina (Lu Ngan Tō) (1596–1631) nunešė Jėzaus Draugijos, kartu ir Vilniaus universiteto, idėjas iki Kinijos (prisiminkime jėzuitų tikslus, keltus kuriamam Vilniaus universitetui), kur misionieriavo 1626–1634 m. ir parašė keletą asketizmo veikalų kinų kalba. Kitas misionierius – Andrius Bobola (1592–1657) beveik visai užmirštas ar nežinomas Lietuvoje. 1657 m. buvo nukankintas kazokų, 1865 m. – beatifikuotas, o 1938 m. – kanonizuotas ir tapo antruoju (šalia šv. Kazimiero) Lietuvos šventuoju.

Kol kas šie žmonės per mažai žinomi mūsų visuomenei. Kur kas labiau mokslininkų išryškintos Vilniaus universiteto filosofijos, retorikos ir poetikos mokyklos. Bene ryškiausia figūra – Martynas Smigleckis (1563–1618). Iškilus poleminės teologijos (darbai versti į vokiečių kalbą) ir ekonominės minties autorius (visuotinės baudžios fone teigė prigimtine valstiečio laisvę ir remdamasis naujųjų amžių principais svarstė prekybos dalykus) išgarsėjo Europoje logikos veikalu „Logi-

ka“ (*Logica <...> selectis disputationibus et quaestionibus illustrata*, Ingolštatas, 1618), parašytu pagal 1586–1587 m. Universitete skaitytas paskaitas. Šis veikalas iki XIX a. plačiai naudotas ir vertintas ne tik Prancūzijos jėzuitų mokyklose ir Sorbonoje, bet ir anglikoniškoje Anglijoje, ir net pačiame Oksforde, kur išleisti keli jo leidimai (1634, 1638, 1658). Ir šiandien manoma, kad M. Smigleckis „buvo vienas paskutinių dialektikų, apie Aristotelio logiką rašusių subtiliausiai ir kartu solidžiausiai“ (René Rapin SJ). Literatūroje dažnai kartojama mintis, kad pagal M. Smigleckio vadovėlį buvo egzaminuojamas garsusis Danielis Defo.

Plačiai Vakaruose pasklido Vilniaus universiteto profesorių retorikos ir poetikos darbai. Mykolo Radau (apie 1616–1687) retorikos vadovėlis *Orator extemporaneus* („Improvizuojantis oratorius“), 1655 m. išleistas Amsterdame (vėliau čia pasirodo dar penki leidimai), paskui leidžiamas Leipcige, Londone, Krokuvoje, Bolonijoje, Kelne, Prahoje, Vilniuje ir kitur. Dar geriau vertintas ir šiandien vertinamas Žygimanto Liauksmino (1597–1670) retorikos vadovėlis *Praxis oratoria et praecepta artis rhetoricae* („Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės“), pirmą sykį išleistas 1648 m., o vėliau per šimtą metų sulaukęs dar 14 leidimų (Miunchene, Frankfurte prie Maino, Kelne, Viurcburge, Prahoje, Vienoje ir kt.). Ž. Liauksminas laikomas naujo ir originalaus iškalbos mokymo metodo autoriumi, gynusiu klasikinę retoriką, grindžiamą Aristotelio, Cicerono ir Kvintilijano tradicijomis, smerkusiu Baroko epochos retorikai būdingą perdėtą žodžio puošnumą nusižengiant logikai, minties aiškumui ir nuoseklumui. Ne mažiau populiarus buvo Ž. Liauksmino muzikos teorijos vadovėlis *Ars et praxis musica...* (Muzikos menas ir praktika, Vilnius, 1667), įvairiuose Europos miestuose sulaukęs per 10 leidimų.

Šie veikalai padeda paaiškinti kitus humanitarinius laimėjimus. Vilniaus universitete išsilavinimą įgijo pirmasis rusų gramatikos (Slavų gramatika, Vievis, 1619) autorius Meletijus Smotrickis (1577–1633). Vilniaus universiteto profesorius Konstantinas Sirvydas (apie 1580–1631) sukūrė pirmąją originalių pamokslų knygą lietuvių kalba ir dar reikšmingesnį pirmąjį lietuvių–lenkų–lotynų kalbų žodyną (abu darbai – 1629 m., tiesa, manoma, kad žodyno pirmasis leidimas išėjo 1620 m.). K. Sirvydas laikomas lietuvių raštijos pradininku, padėjusiu

▶ Žygimanto Liauksmino *Praxis oratoria et praecepta artis rhetoricae* (Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės, Branevas, 1648) antraštinis puslapis. Žymus oratorius ir retorikos teoretikas, Vilniaus universiteto auklėtinis, filosofijos profesorius bei vicerektorius Ž. Liauksminas šioje keliolikos leidimų Europoje sulaukusioje knygoje gynė klasikinės retorikos paprastumą, aiškumą ir nuoseklumą, priešindamas ją perdėtam barokinio kalbos meno puošnumui.

▶ Konstantino Sirvydo *Dictionarium trium linguarum* („Trijų kalbų žodynas“) titulinis puslapis. Šis apie 1620 m. Vilniuje išleistas trijų kalbų (lenkų–lotynų–lietuvių) žodynas – tai reikšmingiausias Vilniaus universiteto auklėtinio ir profesorius K. Sirvydo darbas, pelnęs jam vieno didžiausių lietuvių raštijos kūrėjo ir leksikografo vardą. *Dictionarium trium linguarum* yra ne tik pirmasis spausdintas lietuvių kalbos žodynas (vienintelis Lietuvoje iki XIX a. pabaigos), bet ir pirmasis pasaulietinio turinio lietuviškas leidinys Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje.

Žymaus senojo Vilniaus universiteto teisininko Arono Aleksandro Olizarovijaus veikalas *De politica hominum societate* (Apie pilietinę žmonių visuomenę, Gdanskas, 1651) išgarsėjo visoje Europoje.

Kazimiero Semenavičiaus *Ars magna artilleriae* („Didysis artilerijos menas“) antraštinis puslapis. Šiame 1651 m. Amsterdame išleistame viename pirmųjų pasaulyje raketų panaudojimo praktikos ir teorijos veikalų Vilniaus universiteto auklėtinis, žymus artilerijos specialistas K. Semenavičius išdėstė originalią raketų technikos teoriją, aptarė praktinį daugiapakopės raketos, raketinės artilerijos idėjų pritaikymą. Veikalas buvo išverstas į prancūzų, vokiečių, anglų kalbas. K. Semenavičiaus *Ars magna artilleriae* savo bibliotekoje turėjo „kosmonautikos tėvu“ kartais vadinamas Konstantinas Ciolkovskis.

pamatus ne tik lietuvių leksikografijai, bet ir apskritai lietuvių kalbotyrai. Kitas profesorius – Albertas Kojalavičius–Vijūkas (1609–1677) lotynų kalba parašė *Historiae Lituanae* (Lietuvos istorija, I dalis Gdanske – 1650, II dalis Antverpene – 1669), kuri ilgam tapo pagrindiniu žinių apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją šaltiniu Europoje, labai vertintu vienu iš mokslinės istoriografijos pradininkų, vokiečių istoriko Augusto Ludwigo Schletterio. Ši Universiteto humanitarinė dvasia leido plačiai išsiskleisti Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (1595–1640) poetiniam talentui. Prie šios iškilios Universiteto asmenybės dar grįšime.

Būtų netikslu, kalbant apie Vilniaus universiteto laimėjimus, apsiriboti tik jo profesorių teologijos, logikos, retorikos darbais. Universitetas sugebėjo dinamiškai reaguoti į platesnius visuomenės poreikius ir epochos aktualijas. Vos tik įsikūrus Teisės fakultetui, profesorius Aleksandras Aronas Olizarovijus sukuria veikalą, pasklidusį visoje Europoje – *De politica hominum societate* (Apie pilietinę žmonių visuomenę, Gdanskas, 1651). Veikale A. A. Olizarovijus kėlė amatų reikšmę, prieštaraudamas tuo laiku išgalėjusiai pažiūrai, kad bajorams negarbinga užsiimti amatais, kritikavo baudžiavą, gretindamas ją su vergove.

Tarsi atsvara humanitarinei Universiteto pakraipai tapo dideli Universiteto auklėtinių laimėjimai karybos ir karo moksluose. Garsas apie Vilniaus universiteto auklėtinio, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kariuomenės vado Jono Karolio Chodkevičiaus 1605 m. prie Salaspilio – Kirkholmo Livonijoje (dabartinėje Latvijoje) su 4 tūkstančiais Lietuvos karių pasiektą pergalę prieš 12 tūkstančių švedų nuaidėjo per visą Europą. J. K. Chodkevičius iki šiol laikomas didžiausiu Lietuvos karvedžiu. Epochos poreikiai subrandino vieną reikšmingiausių Lietuvos civilizacijos rezultatų – karo inžinerijos mokyklą, kurios iškiliausias atstovas (spėjama, Vilniaus universiteto auklėtinis) – Kazimieras Semenavičius (apie 1600–1651), 1650 m. Amsterdame išleistame veikale *Ars magna artilleriae* („Didysis artilerijos menas“, išverstame į prancūzų, vokiečių, anglų, olandų, danų, lenkų kalbas) išdėsto daugiapakopių raketų idėją, kuri laikoma šiuolaikinės raketų teorijos užuomazga. Šio veikalas idėjas lėmė kūrybiškai permąstytos pirmtakų žinios ir eksperimentais pagrįsti artilerinės technikos patobulinimai,

tačiau kartu jos sietinos su Vilniaus universiteto filosofijos studijų integralios dalies – matematikos mokslo pažanga. K. Semenavičiaus amžininkas Vilniaus universiteto teologijos ir matematikos profesorius, žymaus Gdansko astronomo Johano Hevelijaus mokytojas Osvaldas Kriugeris (apie 1598–1655) dėstė, jog Mikalojus Kopernikas įrodė žemės sukimąsi aplink Saulę; išrado bei aprašė artilerijos taikiklį, tapo karališkuoju inžinieriumi ir buvo vadinamas „*Saeculi sui Archimedes*“ („savo amžiaus Archimedu“). Panašaus kūrybinio likimo yra Vilniaus universiteto auklėtinis Adomas Adamandas Kochanskis (1631–1700), vėliau dėstęs įvairiuose Europos universitetuose. Jis parašė pirmą teorinį darbą apie laikrodžių konstrukciją, tyrė Žemės magnetizmą, sukonstravo magnetinę švytuoklę geografinėi ilgumai jūroje nustatyti, svarstė universalios kalbos, net skaičiavimo mašinos, povandeninio laivo ir lėktuvo idėjas. Atrodo, kad šios teologijos, matematikos, astronomijos, inžinerijos jungtys ir gali paaiškinti K. Semenavičiaus ryšį su Vilniaus universitetu bei šio Universiteto nuopelnus ne tik humanitariniams mokslams, bet ir techninių idėjų plėtrai.

Akivaizdūs Vilniaus universiteto nuopelnai gamtos mokslams išryškėjo vėliau, kai matematikos profesorius Tomas Žebrauskas (1714–1758) apie 1752 m. suprojektavo ir įsteigė vieną pirmųjų Europoje ir pasaulyje observatorijų. T. Žebrausko mokinys, žymus Vilniaus universiteto astronomas Martynas Počobutas lygins šią observatoriją su garsiąja Grinvičo observatorija.

3.4. Motiejus Kazimieras Sarbievijus – vainikuotas Europos poetas

1625 m. Romoje popiežius Urbonas VIII vainikavo laurų vainiku poetą Motiejų Kazimierą Sarbievijų. Tai buvo akivaizdus ženklas, kad tolimos Lietuvos poetas laikomas iškiliausiu epochos poetu. Juk tokiu pat vainiku 1341 m. buvo vainikuotas garsusis Frančeskas Petrarka.

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, gimęs 1595 m. Lenkijoje (Mozūrijoje), 1612 m. įstojo į Jėzaus Draugiją, 1620 m. pradėjo teologijos studijas Vilniaus universitete, 1622–1625 m. jas tęsė Romoje, kartu dirbdamas popiežiaus sudarytoje brevijoriaus himnų taisymo komisi-

▶ Alberto Kojalavičiaus-Vijūko *Historiae Lithuaniae* („Lietuvos istorija“) antraštinis puslapis. Vilniaus universiteto auklėtinis, profesorius ir rektorius A. Kojalavičius-Vijūkas pagarsėjo kaip pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos (1650–1669 m.) autorius. A. Kojalavičiaus-Vijūko lotynų kalba rašyta istorija – Lietuvos istoriografijos pradininkė – buvo didžiai vertinama daugelyje Europos šalių, ilgam tapo pagrindiniu žinių šaltiniu apie Lietuvos praeitį ir išliko vieninteliu iki pat XVIII a. pabaigos.

▶ Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus – bene garsiausio senojo Vilniaus universiteto žmogaus, žymiausio Europoje XVII a. poeto – portretas. Vilniaus universiteto auklėtinis, žinomas oratorius, retorikos, poetikos ir filosofijos profesorius bei teologijos daktaras 1625 m. Romoje popiežiaus Urbono VIII vainikuotas laurų vainiku, tokiu pat kaip kadaise garsieji italų poetai Dantė Aligjeris ir Frančeskas Petrarka.

1625 m. Kėlnė pasirodžiusios poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus *Lyricorum libri tres* („Trys lyrikos knygos“), susidedančios iš trijų lyrikos ir vienos epigramų knygos, buvo perspausdintos didžiausiuose Vakarų Europos kultūros centruose – Romoje, Paryžiuje, Londone, Venecijoje, Antverpene, Milane, Kėlnė, Kėmbriđė. Čia matome 1632 m. garsiojoje Planteno ir Moreto leidykloje išėjusios knygos titulinį puslapį, papuoštą graviūra, sukurta pagal žymiojo Piterio Pauliaus Rubenso piešinį.

joje. 1627 m. M. K. Sarbievijus Vilniaus universitete dėsto retoriką, vėliau – filosofiją ir teologiją, 1632 m. tampa filosofijos mokslų daktaru. 1633–1635 m. jis – Filosofijos ir Teologijos fakultetų dekanas, 1636 m. tampa teologijos daktaru. Parašė darbų iš retorikos ir poetikos, tačiau labiausiai išgarsėjo savo poezija, kurios rinktinė *Lyricorum libri tres* (Trys lyrikos knygos, Kėlnas, 1625) pelnė jam „sarmatų Horacijaus“ ir „krikščioniškojo Horacijaus“ vardą. Netruko pasirodyti papildyti leidimai Vilniuje, Antverpene, Leidene, Romoje, Milane, Dižone, Paryžiuje, Vroclave, Venecijoje, Kėmbriđė, Londone ir kitur. Vien XVII a. Sarbievijaus poezija sulaukė bent 34 leidimų (o XVIII–XIX a. – per 50), buvo verčiama į anglų (1646), lenkų (1682) ir kitas kalbas, gerbėjų surado ne tik katalikiškuosiuose universitetuose, bet netgi Oksforde – buvo skaitoma vietoj Horacijaus. 1632 m. M. K. Sarbievijaus poezijos leidimo Antverpene (garsiojoje Planteno ir Moreto leidykloje) antraštinį puslapį iliustruoja didysis flamandų dailininkas Piteris Paulius Rubensas, šiek tiek pakeista graviūra pakartojama ir 1634 m. leidime.

M. K. Sarbievijus buvo pramintas „Sarmatų Horacijumi“. Tai buvo simboliška – „Sarmatija“ Vakarai vadino tik miškais ir pelkėmis garsius Vidurio ir Rytų Europos kraštus. Motiejaus Kazimiero Sarbievi-

jaus kūryba – tikra Vilniaus universiteto dvasios apraiška, akivaizdžiai bylojanti, kad „Sarmatijoje“ buvo gyva klasikinė Europos kultūra. M. K. Sarbievijus atstovauja universitetinės kultūros ir humanistinio išsilavinimo žmonių tipui, jėzuitinės krikščioniškosios pasaulėjautos sampratai, per lotynų kalbą sujungusiai antikinę ir krikščioniškąją tradiciją.

3.5. Baroko architektūra ir Vilniaus universitetas

Vilniaus jėzuitų universitetas buvo vienas reikšmingiausių Baroko epochos kultūros reiškinių Lietuvoje, svarbiausias XVI–XVIII a. intelektualinės veiklos centras. Šios epochos pavadinimą kultūros istorikai šiandien yra perėmę iš dailės ir architektūros istorijos, nuo seno vartojusios tokią sąvoką. XVII–XVIII a. Lietuva išgyveno ištiesą Baroko architektūros epochą, o Lietuvos sostinė Vilnius tapo šiaurisia ir ryčiausia barokinių miestų grandinės, besitęsiančios nuo Liublijanos ir Zalcburgo, grandimi. XVII a. Lietuvoje dar vyravo baroko architektūra „importuota“ iš Italijos, o XVIII a. pirmojoje pusėje susiformavo savita Vilniaus baroko mokykla, apėmusi beveik visą LDK teritoriją. Pagrindinis šios mokyklos stiliaus formuotojas ir produktyviausias architektas buvo iš Silezijos atvykęs evangelikas liuteronas Jonas Kristupas Glaubicas (?–1767 m.). Jis ne tik pritaipo prie daugiakonfesinio Vilniaus – kūrė ne vien savo bendruomenei – liuteronams, bet ir katalikams, unitams, stačiatikiams, žydams, bei suformavo baroko architektūros mokyklą, kuriai nerandama analogų Europos baroko architektūroje. Vienas svarbiausių šios mokyklos bruožų yra ypač aukšti ir liekni pagrindinio fasado bokštai, kurie tarsi brėžė simbolinę katalikybės, o kartu ir Vidurio Europos rytinę ribą.

Architektūros katedros Vilniaus universitete nebuvo. Baroko architektūra į Universitetą atėjo ne per studijas, o didžiaisiais perstatymais po 1737 m. Vilniaus miesto gaisro. Rekonstruoti gaisro nuniokotus Universiteto rūmus ir Šv. Jonų bažnyčią jėzuitai pakvietė tuo metu dar visiškai nežinomą J. K. Glaubicą, vėliau tapusį svarbiausiu universiteto architektu ir dirbusį Vilniaus jėzuitams 30 metų. Vienas svarbiausių J. K. Glaubico kūrinių – Vilniaus universiteto Šv. Jonų bažnyčia ir jos

► Pilypo Benoit (1813–?) litografijoje „Vilniaus universiteto rūmai ir Šv. Jonų bažnyčia“ puikiai atsiskleidžia jėzuitų architektūrinio stiliaus – baroko vyravimas senajame Vilniaus universiteto ansamblyje. Paveiksle regime Didžiąjame Universiteto kieme vaikščiojančius ar besišnekučiuojančius XIX a. Universiteto profesorius ir studentus, tačiau renesansinės šiaurinio korpuso arkados, Šv. Jonų bažnyčios pagrindinis fasadas ir monumentalus varpinė leidžia gerai pajusti barokinę jėzuitiškojo Vilniaus universiteto dvasią.

► Jėzuitai ne tik įkūrė Vilniaus universitetą, bet ir nulėmė visos epochos, kurią vadiname Baroku, pobūdį. Vienas iš išspūdingiausių Vilniaus baroko mokyklos paminklų – Vilniaus misionierių Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčia, statyta 1695–1730, 1750–1756 m.

Šv. Jonų bažnyčios šv. Stanislovo Kostkos koplyčios kupolo freska (XVIII a. pirmoji pusė), vaizduojanti rektorių ir Universiteto profesorius. Vilniaus universiteto profesūra buvo įvairiatautė – šalia lietuvių čia dirbo ispanai, anglai, vokiečiai, airiai, škotai, čekai, italai, lenkai, rusėnai ir kitų tautybių atstovai. Vis dėlto XVII a. antrojoje pusėje labai pagausėjo profesorių lietuvių.

varpinė, nulėmusios baroko stiliaus vyravimą visame Universiteto ansamblyje bei tapusios Vilniaus pa-noramos dominantėmis. Šv. Jonų bažnyčios pagrindinis fasadas, vie-nas žinomiausių LDK barokinės architektūros šedevrų, tapo tikru barokinio Universiteto simboliu.

3.6. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos universitetas

Šiandien, regis, būtų keista svarstyti – kam priklausė Vilniaus universitetas praeityje ir kam šiandien priklauso jo kultūros palikimas. Ir vis dėlto iki pat šių dienų kartkarčiais pasigirsta, kad Vilniaus universitetas, Vilnius, o ir visa Lietuva – tai Lenkijos valstybės ir civilizacijos dalis. Tokį teiginį yra plačiai vartojusi senoji lenkų istoriografija (paveikusi ir kitų šalių istorikų sampratas), siekdama pagrįsti XX a. pirmosios pusės Lenkijos pretenzijas į Vilnių. Antra vertus, šiandien galėtume pasakyti, kad senieji lenkų istorikai rėmėsi ir tam tikromis istorinėmis realijomis – LDK suvereniteto ribojimu pagal Liublino uniją 1569 m. (kai susikūrė jungtinė Lenkijos–Lietuvos valstybė) bei šios unijos ir bendrųjų civilizacijos procesų nulemta LDK visuomenės elito polonizacija. Įvertindami šias realijas net ir šiuolaikiniai lietuvių istorikai (Edvardas Gudavičius) kalba apie LDK kultūrą XVII–XVIII a. kaip apie „antrąją lenkų civilizacijos laidą“.

Tačiau prisiminkime – įkurti Vilniaus universitetą nepakako Lenkijos–Lietuvos valdovo Stepono Batoro geros valios, ji turėjo būti tvirtinta LDK didžiuoju antspaudu su Vytimi. Vytis net ir žlugus Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštijai liko Vilniaus universiteto herbu ir svarbiausiu įrodymu, kad Vilniaus universitetas – Lietuvos valstybės universitetas. Ši valstybė, kaip ir Lenkija, egzistavo iki pat 1795 m. Lietuvos valstybės ir visuomenės poreikiai buvo vienas iš svarbiausių Vilniaus universiteto įkūrimo ir egzistavimo veiksnių, šios valstybės ir visuomenės ištekliais buvo išlaikomas Universitetas.

Lenkų kalba ir kultūra Vilniaus universitete nevyravo, jų, regis, čia būta mažiau nei kitose kultūros srityse. Tai lėmė Jėzaus Draugijos universalumo idėja, lotynų kalbos puoselėjimas ir įvairi profesūros kilmė. Aišku, lenkų kilmės profesorių vaidmens negalima nuneigti,

tačiau iki šiol istorikai nėra atsakę į klausimą – tai Lenkijos ar Lietuvos lenkai. Juk LDK priklausė bene raštingiausias, įvairioms kultūros institucijoms gausiai pateikęs žmonių lenkakalbis regionas – Palenkė. Antra vertus, pamažu gausėjo lietuvių kilmės profesorių, kuriems Universitete puoselėjama lotynų kalba galėjo priminti seną lietuvių kilmės iš romėnų teoriją, pagal kurią lotynų kalba lietuviams esanti gimtoji. Tai leidžia suprasti, kodėl iki pat XVIII a. vidurio Vilniaus universiteto studentų teatre kaip personažai išliko net legendiniai Lietuvos istorijos herojai, o proginėje literatūroje Vilnius vadinamas „Palemono miestu“.

3.7. Universitetas daugiatautėje ir daugiakonfesinėje šalyje

Vargu ar jėzuitams buvo kur nors sunkiau steigti universitetą nei Lietuvoje. Dar nespėjusi iki galo įsitvirtinti katalikybė Lietuvoje XVI a. viduryje buvo atsidūrusi ties katastrofos slenksčiu – beveik visa pasaulietinė diduomenė buvo perėjusi į kalvinistinę Reformaciją, buvo sekuliarizuotos beveik visos privataus patronato katalikų bažnyčios (tai sudarė 50 procentų visų bažnyčių). Tik valdovo Žygimanto Augusto dvejonės neleido Reformacijai visiškai įsigalėti. Antra aplinkybė, tiesiogiai gal ir nekludanti, bet ir nepadedanti įkurti universitetą, buvo etniniu ir konfesiniu požiūriu daugialypis LDK ir Vilniaus pobūdis. Juk šalia žydų (vėliau Vilnius net bus pavadintas Lietuvos Jeruzale), islamo išpažinėjų totorių, karaimų, liuteronų vokiečių bendruomenių, didžiausią gyventojų dalį valstybėje sudarė senrusių kilmės stačiatikiai rusėnai (*rutheni*). Būtent stačiatikių ir kalvinistų didikų pastangomis 1563 m. buvo įtvirtinta didikų tikybos tolerancija. Aišku, tai toli gražu nepriminė modernių laikų tolerancijos principų, taikomų visiems visuomenės sluoksniams, ši tolerancija, regis, buvo labiau valstybės silpnumo, o ne stiprybės išraiška. Taigi jėzuitai kūrė universitetą jiems abejingoje ar net priešiškoje aplinkoje, juos galėjo paremti tik susilpnėjusi Katalikų Bažnyčia, sumenkusi katalikiškoji visuomenės dalis ir valdovas. Nors sovietinėje istoriografijoje jėzuitų veikla neretai buvo vadinama „ekspansija“, „tole-

▲ Petras Skarga (1536–1612) – pirmasis Vilniaus universiteto rektorius (1579–1584), katalikų teologas, garsus oratorius ir pamokslininkas. P. Skarga aštriai polemizavo su protestantais, inicijavo Polocko, Rygos ir Tartu jėzuitų kolegijų įkūrimą.

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto portretas (Jan Herbort. *Statuta y przywileie koronne...*, Krokva, 1570. – titulinis lapas). Poreikis įkurti aukštąją mokyklą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje brenė jau Žygimanto Augusto valdymo laikais (1548–1572). Gauti Lietuvos ir Lenkijos valdovo sutikimą įsteigti kolegiją Vilniuje siekė tiek protestantai, tiek popiežiaus siunčiamos jėzuitų delegacijos. Tai padaryti jėzuitams pavyko 1570 m., o tarp reformatų ir kontrreformacijos šalininkų svyruojančio Žygimanto Augusto didžiulis įnašas į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos aukštosios mokyklos kūrimą buvo testamentu Vilniaus jėzuitų kolegijai dovanota tipiška renesansinė, antroji pagal dydį tuometinėje Europoje asmeninė valdovo biblioteka.

rancijos naikinimu“ ir net „reakcija“, šiandien aišku, kad oponentus jėzuitai įveikė idėjine konkurencija, Universiteto propaguojama dialogo ir disputo kultūra, apskritai Universiteto ir visos jėzuitų švietimo sistemos teikiamu studijų pranašumu. Pirmiausia pradėjo trauktis kalvinizmas, į katalikybę grįžo žymiausi didikai evangelikai reformatai. Paskui jėzuitai atsigręžė į LDK stačiatikių visuomenę – sukurtas kolegijų tinklas LDK rytuose ir pietuose – Polocke, Nesvyžiuje, Gardine. Šios pastangos prisidėjo prie to, kad dauguma LDK stačiatikių 1596 m. perėjo į bažnytinę uniją. Vilniaus universitetas 1583 m. įkūrė specialią seminariją unitų kunigams rengti. Atsigręžta ir į gretimą liuteroniškąją Livoniją – įkurtos jėzuitų kolegijos Rygoje ir Tartu. Vilniaus universiteto leidykloje išleidžiami katekizmai estų ir latvių kalbomis (pastaroji knyga – tai apskritai pirmasis latvių katekizmas).

Taip Universitetas vykdė vieno iš jėzuitų palinkėjimus, išsakytus kuriantis Universitetui: „Vilniuje, Lietuvoje ir jos kaimynystėje gyvena įvairių tautybių žmonės, kuriuos jėzuitai galėtų mokyti ir jų kultūrą kelti. Todėl čia reikia universitetą, o ne paprastą mokyklą steigti“.

3.8. Ryčiausias Europos universitetas

Vilniaus universitetas įkurtas 1579 m. Palyginti su Vakarų Europos universitetų ar net seniausių Vidurio Europos universitetų – Prahos (1347), Krokuvos (1364), Budos (1389) – atsiradimu, tai jau vėlokas metas. Antra vertus, be pastarųjų, Vilniaus universitetą šiame regione lenkia tik Bratislavos (1467), Karaliaučiaus (1544) ir Olomouco (1570) universitetai. O pirmasis Rusijos universitetas įkurtas gerokai vėliau – praėjus beveik 200 metų – 1755-aisiais. Todėl dažnai sakoma, kad Vilniaus universitetas yra seniausias universitetas Rytų Europoje. Ypač ši mintis buvo gyva, kai Vilniaus universitetas 1979 m. šventė 400 metų jubiliejų. Lietuva tuo metu priklausė Sovietų Sąjungai, su Sovietų Sąjungos ribomis buvo tapatinamos ir Rytų Europos ribos. Žinant sovietinės ideologijos sąsają su rusiškojo šovinizmo tendencijomis ir siekius parodyti, kad iš Rytų visais laikais sklido kultūra, Vilniaus universiteto pirmumas prieš Maskvos universitetą turėjo aiškų politinį ir ideologinį atspalvį.

Tačiau šiandien kartodami teiginį, kad Vilniaus universitetas yra seniausias Rytų Europoje, nebūtume visiškai teisūs. Sugriuvus Sovietų Sąjungos imperijai, išryškėjo kiti tyrinėtojams seniai žinomi istoriniai regionai. Šiandien jau akivaizdu, kad Vidurio Europa, tiksliau Vidurio Rytų Europa, iš naujo atranda save. Aišku, kad šiam nuo Viduramžių katalikiškam regionui, be istorinių Vengrijos, Čekijos ir Lenkijos valstybių, priklausė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštija. Taigi, jei Rytų Europa laikysime Rusiją, t. y. regioną gerokai vėliau, paskubomis ir paviršutiniškai perėmusį Vakarų kultūrą, jeigu turėsime omenyje, kad Maskvos universitetas jau kūrėsi visai kitoje epochoje, galėsime teigti, kad Vilniaus universitetas yra ne seniausias universitetas Rytų Europoje, o vienas ankstyviausių Vidurio Europos universitetų.

Tačiau jeigu gretintume ne tik Vidurio, bet ir apskritai visų Europos universitetų įkūrimo datas su jų šalių krikščionybės priėmimu, tai paaiškėtų, kad Vilniaus universitetas įkurtas greičiausiai – praėjus vos dviem šimtams metų po Lietuvos krikšto. Yra ir kitas senojo Vilniaus universiteto istorinės reikšmės aspektas. Lenkų istorikai pagrįstai didžiuojasi, jog nuo XIV a. labiausiai į rytus nutolusiu Europos universitetu du amžius buvo Krokuvos universitetas, o

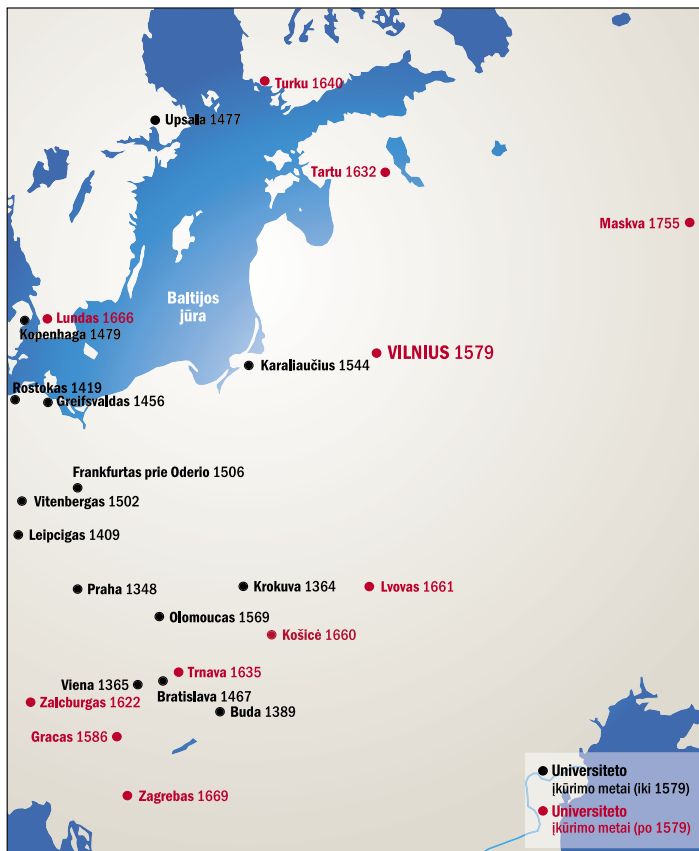
Geoorgo Brauno didžiųjų pasaulio miestų atlase (*Civitates orbis terrarum*. T. 3, Kelnas, 1581) pavaizduotas XVI a. vidurio Vilnius jau yra tikras Vidurio Europos miestas su reprezentaciniu pilių kompleksu, mūriniais kulto pastatais, rotuše, gatvių tinklu (išlikusiu iki mūsų dienų) ir mūrine gynybine siena. Europietiškos urbanistinės struktūros mieste virė ir Reformacijos laikų Europos gyvenimas – greta egzistavo ir konkuravo įvairios konfesijos, religijos ir tautybės. Reformacijos ir kontreformacijos kovų metu išaugęs mokslo ir mokymo poreikis tarytum pranašavo, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos sostinė greitai taps universitetiniu miestu. (Plane apytikriai pažymėtas dabartinis universiteto kvartalas.)

UNIVERSITETŲ TINKLO PLĖTIMASIS Į EUROPOS RYTUS IR ŠIAURĘ XIV – XVIII a.

▶ XIV-XV a. universitetai pradėti kurti Vidurio ir Šiaurės Europoje. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje – vėliausiai krikštą priėmusioje Europos šalyje – universitetas Vilniuje įkurtas tik XVI a. antrojoje pusėje. Vilniaus universitetas ilgam, iki Maskvos universiteto įkūrimo 1755 m., tapo ne tik ryčiausiu europietišku, bet ir šiauriausiu katalikišku universitetu.

▶ Meletijaus Smotrickio „Slavų gramatikos“ antraštinis puslapis. Vilniaus universiteto auklėtinio, vieno didžiausių to meto eruditų ir Bažnyčios veikėjų, stačiatikio (vėliau – unito) M. Smotrickio parašytos pirmosios „Slavų gramatikos“ (1619 m.) įtaka toli peržengė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ribas. „Slavų gramatika“ nustatė ir sutvirtino bažnytinės slavų kalbos normas ir tapo pagrindu rengiant rusų, ukrainiečių, bulgarų bei kitų slavų tautų gramatikas. M. Smotrickio veikalas buvo perspausdintas Maskvoje ir Balkanų šalyse – Bulgarijoje bei Serbijoje.

mes galėtume pratęsti šią mintį – XVI amžiuje šį v a i d m e n į dviem šimtmečiams (iki Maskvos universiteto įkūrimo) perėmė Vilniaus universitetas. Šis Universitetas, regis, vykdė jėzuitų prieką išsakytą jų viceprovincijolo Pranciškaus Sunjerio kuriantis universitetui: „Reikia taip pat neužmiršti, kad čia mums plačiai atsiveria durys į Maskvą, o iš jos per Totoriją galėsime pasiekti ir Kiniją. Be to, reikia neužmiršti Švedijos ir Livonijos, į šias šalis taip pat bus galima patekti, ir reikia prašyti Dievą, kad savo maloningąją akį nukreiptų į tas tautas“. Ne viskas šiuose didinguose planuose buvo realu. Vis dėlto jėzuitams pavyko sukurti labiausiai į Rytus nutolusį, kartu ir šiauriausią katalikišką Europos universitetą. Šalia visų kitų, tai viena didžiausių jėzuitų įkurto senojo Vilniaus universiteto reikšmių.

4. 1773–1832 – Universitetas Apšvietos epochoje

4.1. Pagrindiniai valstybės lūžiai ir Vilniaus universiteto permainos

XVIII a. pabaigoje Vilniaus universitetas įžengė į didžiulių pertvarkymų laikmetį. Esminiai politiniai, socialiniai ir kultūriniai pokyčiai, sukrėtę to meto Europą ir netgi pasaulį, turėjo lemtingos įtakos ir Vilniaus universiteto gyvenimui, idėjiniams jo poslinkiams. Ryškėjo kokybiškai nauji Vilniaus universiteto egzistencijos orientyrai. 1772 m. įvyko pirmasis Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimas, o 1773 m. panaikinta Jėzaus Draugija, išstisus du šimtus metų buvusi tikrąja Universiteto globėja. Universiteto gyvenimu pradėjo rūpintis Edukacinė komisija, iškėlusį naują valstybės piliečio ugdymo ir lavinimo programą. Šios programos dvasia išauginta naujoji karta 1791 m.

▲ Sunkiais Lenkijos-Lietuvos valstybės reformų ir žlugimo bei naujos – Rusijos imperijos – tvarkos įsitvirtinimo metais Vilniaus universitetui vadovavo ilgametis jo rektorius (1780–1799), žymus astronomas Martynas Počobutas. M. Počobutas 34 metus reguliariai vykdė astronominius stebėjimus, jo rūpesčiu buvo perstatyta ir pagal to meto technikos „paskutinį žodį“ įrengta observatorija, todėl Vilniaus universitetas tapo vienu iš XVIII a. pabaigos astronomijos mokslo centru.

◀ Philippo Benoit chromografija „General-gubernatūros rūmai ir Astronomijos observatorija“ (1837). Joje vyrauja buvusių didikų Goštautų rūmų, vėliau Vilniaus vyskupų rūmų vietoje pastatyta rusiško ampyro stiliaus Rusijos imperijos vietininko – Vilniaus gubernijos gubernatoriaus – rezidencija. Kairėje tarsi gubernatūros šešėlyje matyti Vilniaus universiteto senojo ansamblio vakarinė dalis su Astronomijos observatorija. Tokia kompozicija lyg simbolizuoja XIX a. įtampą tarp patvaldiškos imperinės Rusijos valdžios ir laisvą mokslo dvasią bei senosios Lenkijos-Lietuvos valstybės atkūrimo idėjas propaguojančio Apšvietos universiteto. Įtampa netruko peraugti į konfliktus, pasibaigusius tuo, kad pirmosios konstitucijos Europoje kūrėjus išugdęs Vilniaus universitetas 1832 m. buvo uždarytas.

1829 m. Vilniaus imperatoriškajame universitete buvo minimas 250 metų universiteto jubiliejus. Šia proga buvo nukaldintas Vilniaus universiteto jubiliejinis medalis (dailininkas Fiodoras Tolstojus). Medalio reverse pavaizduoti Rusijos imperatorius Aleksandras I ir Universiteto steigėjas, Lenkijos-Lietuvos valdovas Steponas Batoras.

gegužės 3 d. priėmė Lietuvos ir Lenkijos konstituciją, antrąjį pasaulyje (po JAV) pagrindinį rašytinį valstybės įstatymą. Jo idėjos buvo karštai ginamos 1794 m. sukilimo prieš Rusijos kariuomenę, po kurio 1795 m. įvykdytas paskutinis Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimas, metu. Panaikinus Abiejų Tautų Respubliką, Universitetas ir jo bendruomenė tapo pagrindiniu ir vieninteliu valstybingumo atgavimo idėjos ir politinių laisvių sergėtoju. Būtent tokios idėjos ir skatino daugelį Universiteto profesorių ir studentų remti 1831 m. sukilimą. Į tokį mėginimą išsilaisvinti caro valdžia atsakė drastiškai ir žiauriai – 1832 m. Vilniaus universitetas buvo uždarytas.

To meto visuomeniniai ir valstybiniai pokyčiai reljefiškai atspindi ir Vilniaus universiteto pavadinimų kaitą. 1781 m. universitetas pavadintas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos Vyriausiąja mokykla, 1796 m. jis tapo Vilniaus vyriausiąja mokykla, o 1803 m. – Imperatoriškuoju Vilniaus universitetu.

4.2. Vilniaus universitetas ir Apšvieta

1773 m. popiežiaus Klemenso XIV bule buvo panaikinta Jėzaus Draugija. Reikėjo nuspręsti, ką daryti su jėzuitų administruotomis mokyklomis ir jų valdytu turtu. Tų pačių metų spalį įkurta Edukacinė komisija, perėmusi savo žinion valstybės švietimo reikalus. Jos kelių dešimtmečių veikla paliko gilų pėdsaką Lietuvos kultūros istorijoje, komisijos įtaka buvo akivaizdi ir Vilniaus universiteto gyvenimui. Edukacinė komisija, reaguodama į dinamiškus viešojo gyvenimo pokyčius bei Apšvietos epochos reikalavimus, pradėjo esminių Vilniaus universiteto struktūrų pertvarkymo laikmetį.

1781 m. Vilniaus universitetas pavadinamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos Vyriausiąja mokykla (*Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae*). Ją sudarė dvi kolegijos: Fizikos mokslų ir Moraliųjų mokslų. Greta tradiciškai stiprių humanitarinių studijų, įtraukus į mokymo programą medicinos, gamtos ir teisės mokslus, Vilniaus universiteto struktūra prilygo geriausių Europos universitetų organizacijai. Apie 1791 m. Vilniaus universitetas organizaciniu dinamizmu pralenkė ilgą laiką vyravusį Krokuvos universitetą. Išskirtinis dėmesys

Šioje Karolio Račinskio litografijoje (1835) matome Vilniaus universiteto Botanikos sodą Sereikiškėse, kuris tuo metu buvo vienas didžiausių Vidurio Europoje (1803 m. jame buvo 1605, o 1824 m. – jau 6532 augalų rūšys). 1781 m. Botanikos sodą įkūrė žymus iš Prancūzijos atvykęs botanikas, Vilniaus universiteto profesorius (1781–1783) Žanas Emanuelis Žiliberas, pirmasis pradėjęs tirti Lietuvos florą. 1784–1787 m. Botanikos sodą išplėtė ir prurtino pasaulinio garso mokslininkas, gamtininkas, rašytojas ir keliautojas Johanas Georgas Adomas Forsteris (dalyvavęs antrojoje Džeimso Kuko ekspedicijoje aplink pasaulį). Vėliau Botanikos sodą plėtė ir puoselėjo gamtininkas, Vilniaus universiteto profesorius (1803–1823) Stanislovas Bonifacas Jundzilas, pirmasis Lietuvoje pradėjęs geologinius tyrimus.

sutelktas propaguoti Apšvietos epochos reikalavimus atliepiančius gamtos mokslus bei gamtotyros idėjas. Buvo tobulinamas Universiteto Astronomijos observatorijos darbas, kuriamas Botanikos sodas, kaupiamos mineralų ir augalų kolekcijos, pradėtos organizuoti pirmosios Lietuvoje naudingųjų iškasenų paieškų ekspedicijos. Eksperimentas ir praktika tapo pagrindine Vilniaus universiteto mokslinės minties priemone.

Tokį pat spartų intelektualinio gyvenimo tempą ir naujų gamtos mokslų idėjų propagavimo tendencijas Vilniaus universitetas išlaikė ir po valstybės panaikinimo. 1803 m. tapęs Imperatoriškuoju, Vilniaus universitetas išsaugojo savo autonomijos statusą. Beveik ištiesą trisdešimtmetį iki pat 1832 m. Universitetas, nepaisant carinės valdžios daromo spaudimo, buvo tuometinės mokslinės minties ir politinių laisvių skelbėjas, lietuviškosios Apšvietos epicentras.

XIX a. pradžioje Vilniaus universitetas studentų ir katedrų skaičiumi buvo didžiausias Rusijos imperijoje. 1803 m. Vilniaus universitete įkurti keturi skyriai: 1. Fizikos ir matematikos; 2. Medicinos; 3. Moraliųjų ir politinių mokslų; 4. Meno ir literatūros. Veikė 32 katedros. Visi skyriai turėjo lygias teises. Mokymo programoje buvo atsižvelgta į katalikiškas Vilniaus universiteto tradicijas. Vil-

1804 m. į Vilnių atvykęs Johanas Peteris Frankas ir jo sūnus Jozefas buvo žinomi Europoje austrų medikai. Vilniaus universiteto terapijos profesorius (1804–1805) J. P. Frankas yra laikomas vadinamosios Vilniaus medicinos mokyklos pradininku.

niaus universiteto gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su Adomo Jurgio Čartoryskio, Vilniaus švietimo apygardos globėjo, veikla. Būdamas Rusijos imperijos užsienio reikalų ministru ir imperatoriaus draugu, A. J. Čartoryskis globojo Vilniaus universitetą, padėjo čia diegti Europos mokslo pažangą.

Taip pat įvyko nemažai administracinių pokyčių. Pagal 1803 m. nuostatą, Universiteto profesoriai trejiems metams rinko rektorių, o fakultetuose – dekanus. Be to, pradėta siekti iš Vilniaus universiteto pašalinti lotynų kalbą. Taip ir įvyko. Nuo 1816 m. lenkų kalba tapo kanceliarine universiteto kalba. Lenkų kalbos įvedimas Vilniaus universitete buvo ne pradžia, o jau subrandintos lenkinimo akcijos vaisius.

Daug dėmesio buvo skiriama palaikyti ryšius su užsienio profesoriais. Jau 1804 m. atvyko aštuoni Vakarų Europos profesoriai. Buvo numatytos ir Vilniaus universiteto profesorių stažuotės užsienyje. Taip mezgėsi platus Vilniaus universiteto ir Vakarų Europos mokslo centrų idėjinis tinklas, kurį stiprino ir paštu gaunami periodiniai leidiniai iš Vokietijos, Anglijos bei Prancūzijos.

Didelę mokslinę vertę turėjo ir 15 kabinetų, iš kurių didžiausi buvo Universiteto biblioteka, Mineralogijos kabinetas ir Astronomijos observatorija. Išskirtinę reikšmę turėjo Universiteto biblioteka, kuri 1805 m. atsivėrė ir visuomenės paslaugoms.

Tačiau ilgainiui Universiteto valdymas tapo vis labiau centralizuotas. Ypač carinės valdžios spaudimas sustiprėjo po to, kai A. J. Čartoryskio vietą 1824 m. užėmė Nikolajus Novosilcevas. Pradėta cenzūruoti leidžiamas knygas ir profesorių paskaitas. Panaikintas rektorių renkamumo principas: juos ėmė skirti vyriausybė. 1828 m. parengti nauji Vilniaus universiteto nuostatai, numatę kai kuriuos struktūrinius pokyčius ir smarkiai išplėtę Universiteto kanceliarijos funkcijas. Nors šie nuostatai ir nebuvo įgyvendinti, Vilniaus universitetui nepavyko išvengti tiesioginio spaudimo ir brutalaus caro valdžios kišimosi. Dėl daugelio profesorių ir studentų pareikštų simpatijų 1831 m. sukilimo programinėms nuostatoms Vilniaus universitetas 1832 m. gegužės 1 d. caro Nikolajaus I įsakymu buvo uždarytas.

Vilniaus universitetas, būdamas integralia visuomenės dalimi, visuomet aktyviai rėmė valstybės gyvenimą lėmusius pilietinius

sąjūdžius bei asmens laisvės ir Tėvynės meilės idėjas skelbusius manifestus. Apšvietos epochos iškelti šūkiai tapo Vilniaus universiteto intelektualių pastangų ir praktinių veiksmų šerdimi. 1791 m. Vilniaus universitetas ryžtingai parėmė Gegužės 3 d. konstituciją, atvėrusią naują Lietuvos–Lenkijos valstybės politinio gyvenimo perspektyvą. Nemažai Universiteto bendruomenės narių rėmė 1794 m. sukilimą: vieni sakė karštus patriotinius pamokslus, kiti stojo į sukilėlių gretas. Žymus architektas, Universiteto profesorius Laurynas Gucevičius sukilimo metu vadovavo Vilniaus miestiečių gvardijai ir aktyviai dalyvavo ginant Lietuvos sostinę nuo Rusijos kariuomenės. Vilniaus universiteto auklėtinių pilietinis įkarštis neatslūgo ir po valstybės panaikinimo. Aktyviai veikė nelegalios studentų organizacijos, nemažai profesorių dalyvavo masonų ložių veikloje. 1823 m. buvo susekti anticarinės veiklos dalyviai – Filomatų ir Filaretų draugijų nariai. Prasidėjo viena didžiausių to meto Europoje studentų byla. Ją užbaigus iš Tėvynės ištremtas poetas Adomas Mickevičius, iš Universiteto pašalinti kai kurie profesoriai.

Tai buvo pirmosios Universitete tokio masto represijos, pradėjusios kūrybinės minties sąstingio laikmetį.

4.3. Įžymūs profesoriai ir mokslo sričių mokyklos

XVIII a. pabaigoje Vilniaus universitete ypač suklestėjo gamtos mokslai. Tai buvo Apšvietos epochos pasaulėžiūrą atitinkantis reikalavimas mokslinę mintį sieti su praktine veikla, su gyvybiškai svarbiais valstybės poreikiais. Taip prasidėjo azartiškas įvairiausių kolekcijų kaupimas ir tvarkymas, sodų ir parkų veisimas. Vilniaus universiteto Botanikos sodą įkūrė prancūzas Žanas Emanuelis Žiliberas (1741–1814), vadinamas Lietuvos botanikos tėvu. Jis pirmasis ištyrė Lietuvos augmeniją ir savo darbą vainikavo 5 tomų veikalu „Lietuvos flora“. Ž. E. Žilibero darbą tęsė vokietis Georgas Forsteris (1754–1794). Tai buvo pasaulinio masto mokslininkas, su kapitonu Džeimsu Kuku keliavęs aplink pasaulį. Pirmasis pradėjęs geologinius tyrinėjimus ir padėjęs pamatus Lietuvos botanikos terminijai kurti buvo Stanislovas Bonifacas Jundzilas (1761–1847). Jo iniciatyva Universiteto Botanikos

▲ Jozefas Frankas buvo Vilniaus universiteto patologijos ir specialiosios terapijos profesorius (1804–1823). Jis vadovavo tėvo įkurta Terapijos klinikai, kurią iškėlė iki Europos klinikų lygio. J. Franko iniciatyva buvo įsteigtos institucijos, kokių tuo metu Europoje dar nebuvo: Vilniaus medicinos draugija (1806), Medicinos institutas (1806), Motinystės institutas (1809), Vakcinacijos institutas, Patologinės anatomijos muziejus ir ambulatorija.

▲ Vilniaus universiteto profesorius (1797–1832), biologas, medikas, chemikas ir fiziologas Andrzej Sniadecki buvo europinio lygio mokslininkas tyrėjas (buvo atradęs naują cheminį elementą, tačiau šis atradimas nebuvo pripažintas), o į biologijos istoriją įėjo kaip garsaus daug kartų leisto ir versto veikalų „Organinių kūnų teorija“ autorius. Šis veikalas leidžia A. Sniadeckį laikyti evolucionizmo pirmtaku Vilniaus universitete ir vienu iš pionierių pasaulyje, ekologijos bei geochemijos mokslų pradininku.

▲ Joachim Lelewel – garsiausias Apšvietos epochos universiteto istorikas, Vilniaus istorikų mokyklos pradininkas, pirmasis Lenkijos ir Lietuvos mokslo istorijoje ėmė ieškoti istorijos tikslų ir metodo, Europos istoriją dėstė kaip integralią: politinę, ūkio ir kultūros istoriją. Savo metodais ir vieta istorijos mokslo istorijoje J. Lelewelis gretinamas su vienu iš istorizmo pradininkų Augustu Ludviku Schletzeriu.

sodas perkeltas į Sereikiškes. Žemės ūkio mokslų, ypač agronominės minties raidai didelę reikšmę turėjo Mykolo Očapovskio (1788–1854) darbai. Jis ilgą laiką vadovavo Žemės ūkio katedrai, buvo Agronomijos instituto Marimonte (netoli Varšuvos) direktorius.

Greta gamtos mokslų Universiteto edukacinėje programoje daug vietos skirta ir tiksliesiems mokslams. Naujais mokslais išpurenta kultūrinė ir socialinė Lietuvos dirva išaugino tokį fenomeną kaip Vilniaus astronomijos mokykla. Šios mokyklos pradininku būtų galima laikyti jėzuitą Tomą Žebrauską, kuris 1753 m. įsteigė Vilniaus observatoriją, amžininkų prilygintą garsiajai Grinvičo observatorijai. Vėliau observatorijos veiklą smarkiai išplėtojo Pranciškus Norvaiša (1742–1819). Atkaklus jo darbas Universitete pakėlė tikslųjų mokslų lygį. Esama pagrįstos nuomonės, kad XVIII a. pabaigoje Vilniaus universitetas šioje srityje pranoko Krokuvos universitetą. Be to, P. Norvaiša vadovavo Nemuno vagos prie Druskininkų ir Rumšiškių tvarkymo darbams. Tačiau šios astronomijos mokyklos priešakyje ilgą laiką stovėjo „karališkasis astronomas“ Martynas Počobutas (1728–1810), ilgametis Vilniaus universiteto rektorius. Tai buvo pasaulinio masto astronomas, Paryžiaus mokslų akademijos narys korespondentas ir Londono karališkosios mokslo draugijos narys. Jo vadovaujama observatorija rekonstruota ir aprūpinta naujausia to meto stebėjimų įranga. M. Počobuto dėka astronomijos disciplina 1786 m. tapo atskira universitetinė specialybė. Dar vienas žymus astronomas ir matematikas – Jonas Sniadecki (1756–1830). Jis buvo Astronomijos observatorijos vadovas, Vilniaus universiteto rektorius ir Peterburgo mokslų akademijos narys korespondentas.

Ilgą laiką buvusi mokslinio gyvenimo nuošalėje, XVIII a. pabaigoje Vilniaus universitete sparčiai ėmė plėtotis ir medicina. 1774 m. Vilniuje įkuriamą Medicinos mokykla. Jai vadovauti paskirtas gydytojas iš Prancūzijos Mišelis Renje (1746–1800). 1776 m. į Vilnių pakviestas ir kitas prancūzų gydytojas Žakas Antuanas Briotė (1746–1819), 1810 m. įkūręs Chirurgijos katedrą. Medicinos mokslas Lietuvoje neatskiriama susijęs su Johano Peterio Franko ir jo sūnaus Jozefo vardais. 1804 m. jie iš Vienos atvyko į Vilnių. J. P. Frankas (1745–1821) iš esmės reformavo Medicinos fakultetą ir parengė naują mokslo planą, kuris tapo pavyzdiniu kitiems carinės Rusijos universitetams. 1805 m.

Jis įsteigė pirmąją Universitete Terapijos kliniką. Jozefo Franko (1771–1842) iniciatyva Vilniuje įkurta Medicinos draugija, Ambulatorija, Vakcinacijos institutas, Motinystės institutas. Jis taip pat padėjo pamatus Patologijos ir anatomijos muziejui. Fiziologijos mokslą Lietuvoje pradėjo plėtoti Andrius Sniadeckis (1768–1838). Vokietis Liudvikas Henrikas Bojanus (1776–1827) buvo šiuolaikinio veterinarijos mokslo kūrėjas ir gyvulių anatomijos Lietuvoje pradininkas. Jis įkūrė Veterinarijos mokyklą ir Veterinarijos ligoninę.

Vilniaus universitetas dar nuo jėzuitų laikų pasižymėjo ypač brandžia ir solidžia humanitarinės minties tradicija. Ji nė kiek nesumenko ir smarkiai besikeičiant, stiprėjant gamtos mokslams. XVIII–XIX a. sandūroje Universitete ėmė ryškėti kokybiškai naujas humanitarinio mąstymo modelis, kuriame išskirtinę vietą užėmė istorijos mokslas ir metodologiniai jo principai. Naujos istorinių tyrinėjimų mokyklos pradininkas buvo Joachimas Lelevelis (1786–1861). Būdamas ne tik istorikas, bet ir geografas bei bibliografas, jis pirmasis Universitete pradėjo rašyti istorijos teorijos ir metodologijos klausimais. J. Lelevelio pradėta darba tęsė Ignas Onacevičius (apie 1781–1845), pirmasis Universitete pradėjęs skaityti Lenkijos ir Lietuvos istorijos kursą atskirai nuo visuotinės istorijos. Žymiausias politinės ekonomijos minties atstovas buvo Jeronimas Stroinovskis (1752–1815), įkūręs pirmąją ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje Politinės ekonomijos katedrą.

4.4. Vilniaus meno mokykla

XVIII a. pabaigoje estetiškos sampratos ugdymas tapo neatskiriama Apšvietos žmogaus pasaulėžiūros dalimi. Vadinamųjų „dailiųjų menų“ (*beaux arts, bonae artes*) įtraukimu į mokymo programą Vilniaus universitetas pralenkė daugelį garsių to meto universitetų. 1793–1797 m. įkurta Piešimo ir tapybos katedra. Jai vadovauti pradėjo Pranciškus Smuglevičius (1745–1807), baigęs mokslus Italijoje ir laimėjęs Romos Šv. Luko akademijos premiją. Jis parengė pirmąją piešimo ir tapybos mokymo programą, kurioje daugiausia dėmesio skyrė teoriniam ir bendrajam dailininkų lavinimui. P. Smuglevičius buvo pirmasis klasicizmo stiliaus atstovas Lietuvoje. Jo darbus tęsė Jonas Rustemas (1762–

▲ Vilniaus meno mokyklos, tapusios svarbiausiu meninės kultūros centru Lietuvoje, genezė prasidėjo 1797 m. Vilniaus universitete įkūrus pirmąją Piešimo ir tapybos katedrą, kuriai vadovauti iš Varšuvos atvyko tapytojas Pranciškus Smuglevičius – pirmasis klasicistinio meno atstovas Lietuvoje.

▲ Laurynas Gucevičius, žymiausias Lietuvos klasicizmo architektas, architektūrą studijavo Vilniuje, Romoje, Paryžiuje, įkūrė Universitete Architektūros katedrą ir jai vadovavo.

▲ Vienas žymiausių Vilniaus universiteto auklėtinių, garsiausias lenkų romantikas, poetas ir rašytojas Adomas Mickevičius. Susekus 1823 m. Filomatų draugiją vienas jos vadovų – A. Mickevičius buvo ištremtas iš Lietuvos ir vėliau emigravo į Vakarų Europą, kur aktyviai įsitraukė į visuomeninę ir politinę lenkų egzodo veiklą bei skelbė plačiai nuskambėjusio Europoje lenkų mesianizmo (išskirtinės lenkų tautos – tautos kankinės – misijos) idėją. A. Mickevičiaus biustas Šv. Jonų bažnyčioje.

▲ Poetas Julijus Slovackis – Vilniaus universiteto auklėtinis, tapęs žymiausiu šalia A. Mickevičiaus lenkų romantiku. J. Slovackio biustas Vilniaus namo, kuriame jis gyveno, sienoje.

1835), žymus portretistas, prancūzų dailininko Pjero Norbleno mokinys. J. Rustemas parengė Piešimo ir tapybos katedros reorganizavimo į Meno mokyklą programą. Vilniaus meno mokykla tapo meninės kūrybos centru Lietuvoje.

Prieš pat Jėzaus Draugijos panaikinimą 1773 m. Universiteto architektūroje ėmė rasti klasicizmo stiliaus apraiškų. Tai pirmosios klasicizmo užuomazgos ne tik Vilniaus, bet ir visos tuometinės Lietuvos architektūroje. Apie 1774 m. Universitete architektūros kursą dėstyti pradėjo Martynas Knakfusas (apie 1740–1821). Jis buvo vienas iš pirmųjų klasicizmo architektų Lietuvoje, suprojektavęs Universiteto observatorijos rūmų priestatą. M. Knakfusas buvo žymiausio Lietuvos klasicizmo architekto Lauryno Gucevičiaus (1753–1798) mokytojas. L. Gucevičius Universitete įkūrė Architektūros katedrą (1793), kurioje buvo dėstoma civilinė ir karinė architektūra. Pagal jo projektus pastatyta Vilniaus arkikatedra ir rotušė. Trečiasis Universiteto architektūros profesorius buvo Mykolas Šulcas (1769–1812). Žinomiausias jo darbas – Mažoji universiteto aula, perstatyta iš senosios barokinės iškilnių salės.

4.5. Įžymūs Vilniaus universiteto auklėtiniai

Vilniaus universitetas, Apšvietos epochoje plačiai atsivėręs kitų šalių įtakai ir tradicijoms, panaudojęs visą savo sukauptą ligtolinę išmintį ir idėjinį potencialą, tapo integralia pasaulinės civilizacijos dalimi. Tai rodo ir jo auklėtinių veikla, kurios pėdsakų galima aptikti daugelio pasaulio šalių kultūrose. Kūrybinės jų veiklos gijos nusi-driekia nuo Lenkijos iki Čilės.

Vienas žymiausių universiteto auklėtinių – poetas Adomas Mickevičius (1798–1855). Jis – lenkų tautinės savimones žadintojas, Romantizmo epochos lenkų literatūroje pradininkas. Ilgą laiką gyveno Paryžiuje. Buvo pirmasis svetimšalis, vadovavęs Prancūzijos aukštosios mokyklos – *Collège de France* – katedrai. Mirė Konstantinopolyje. Mickevičiaus įtaka jaučiama daugelio XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių poetų (Antano Baranausko, Maironio) kūryboje.

Kitas žymus auklėtinis – Julijus Slovackis (1809–1849). Jo tėvas, Euzebijus Slovackis, buvo Vilniaus universiteto profesorius. Julijus Slo-

vackis Universitete baigė teisės mokslus; buvo vienas didžiausių lenkų nacionalinės kultūros pagrindėjų, romantizmo ideologijos formuotojų. Mirė Paryžiuje.

Vilniaus universitete aktyviai propaguotos ir lituanistinio sąjūdžio idėjos. Jo pradininkas ir iškiliausias veikėjas Simonas Daukantas (1793–1864), istorikas ir švietėjas, pirmasis parašė Lietuvos istoriją lietuvių kalba.

Dar vienas žymus Vilniaus universiteto auklėtinis – geologas ir mineralogas Ignas Domeika (1801–1889). Po 1831 m. sukilimo pasiekęs Čilę, I. Domeika tapo La Serenos ir Santjago universitetų profesoriumi bei pastarojo universiteto rektoriumi. Pagal jo projektą Čilėje Lietuvos pavyzdžiu pertvarkyta mokyklų sistema. I. Domeikos vardu pavadintas kalnagūbris (Cerro Domeyco), miestas (Puerto Domeyco), žiedinis augalas ir paties I. Domeikos atrastas mineralas.

4.6. Senojo Vilniaus universiteto uždarymas ir likimas

Prasidėjus 1831 m. sukilimui, nemažai universiteto studentų kovėsi sukilėlių gretose. Caro valdžia į tai atsakė drastiškai ir žiauriai – caro Nikolajaus I dekretu 1832 m. gegužės 1 d. Vilniaus universitetas buvo uždarytas. Vietoj jo rekomenduota įkurti visai naują rusišką universitetą Kijeve. Vilniaus universiteto uždarymas buvo didelis smūgis Lietuvos mokslui ir kultūrai. Dar didesnis smūgis Lietuvą ištiko po 1863 m. sukilimo, kai buvo uždrausta ir lietuviška spauda lotyniškėmis raidėmis. Šitaip Lietuva, kadaise buvusi galinga valstybė, turėjusi vieną seniausių universitetų Vidurio Europoje, XIX a. liko ne tik be savo vardo, be aukštosios mokyklos, be spaudos, bet ir be pradinių tautos mokyklų bei viešosios lietuvių kalbos.

Uždarius Vilniaus universitetą, Medicinos fakultetas buvo pertvarkytas į Medicinos-chirurgijos akademiją. Ši akademija iki 1842 m. veikė Universiteto patalpose, o 1844 m. buvo perkelta į Kijevą. Teologijos fakultetas pertvarkytas į Dvasinę akademiją ir 1842 m. perkeltas į Peterburgą.

Vilniuje toliau veikė Veterinarijos institutas, Botanikos sodas,

↑ Iš visų senojo Vilniaus universiteto auklėtinių bene toliausiai, net į Pietų Ameriką, nuklydo geologas ir mineralogas, Lenkijos mokslų akademijos akademikas (1875) ir Čilės nacionalinis didvyris Ignas Domeika.

↑ Vilniaus universitetas išugdė lietuvių moderniosios tautos šauklį istoriką Simoną Daukantą, kuris pirmasis lietuviškai parašė Lietuvos istoriją, idealizavusią ikirikščioniškąją Lietuvą. S. Daukanto parašyta istorija nulėmė lietuvių istorinę savimonę XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios tautinio atgimimo epochoje, o jos atgarsiai jaučiami ir šiandien.

Po 1832 m. Vilniaus universiteto uždarymo į Peterburgą buvo išvežtas rektorius skeptras. Ši Vyčiu papuošta Universiteto autonomiją simbolizuojanti regalija buvo dovanota pirmajam Universiteto rektoriui paties Lietuvos ir Lenkijos valdovo Stepono Batoro.

Medicinos ir Geografijos draugijos, Astronomijos observatorija. Panaikinus Universitetą, jo kabinetai, bibliotekos fondai išblaškyti po įvairias Rusijos (Kijevo, Charkovo, Maskvos, Tartu, Peterburgo) aukštąsias mokyklas. Garsioji Vilniaus universiteto observatorija, veikusi iki 1883 m., perduota Peterburgo mokslų akademijos Pulkovo observatorijos žinion. Pastaroji, kaip ir Rumiancevo muziejus Maskvoje, perėmė daugumą stebėjimo užrašų, Martyno Počobuto astronominių knygų ir prietaisų. Tarp unikalių relikvijų, priklausiusių Vilniaus universitetui, Peterburge atsidūrė ir Vilniaus universiteto autonominės valdžios ženklas – Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro dovanotas rektorius skeptras, Valstybiniame Maskvos muziejuje – Vilniaus universiteto antspaudai, daug meno kūrinių ir inkunabulų.

1867 m. buvusiose universiteto patalpose įkurta Viešoji biblioteka, veikusi iki pat 1919 m. ir tapusi pamatu tuo metu atkuriamo Universiteto bibliotekai steigti.

Litografijoje pavaizduotas dabartinėje Pranciškaus Smuglevičiaus salėje XIX a. antroje pusėje veikęs Senienų muziejus, įkurtas 1855 m. archeologo ir muziejininko Eustachijaus Tiškevičiaus (1814–1873), kurį matome salės centre, sumanymu.

5. Universitetas XX amžiuje

5.1. Vilniaus universiteto restitucija

Lietuviai atkuria Universitetą Lietuvoje

Daug kartų reikalauta atkurti rusų valdžios uždarytą Universitetą. To prašė Lietuvos bajorai savo seimeliuose. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuvių tautinio atgimimo metu atgimė ir Universiteto atkūrimo idėja. Ją puoselėjo Vilniuje susikūrusios mokslo draugijos, Lietuvos inteligentija – ir lietuviai, ir lenkai.

Pirmojo pasaulinio karo pabaigos realijos, revoliucijos ir perversmai Europoje, tautų apsisprendimo deklaravimas ir kiti politiniai veiksniai Vidurio Rytų Europoje sukūrė unikalias sąlygas atsirasti kelioms nepriklausomoms valstybėms. Toje politinėje situacijoje ir Lietuva, ir Lenkija reiškė teisėtas pretenzijas į savo istorinės valstybės atkūrimą. Čia, kaip ir visoje Europoje, suvešėjo nacionalizmas, turėjęs įtakos ir universiteto atkūrimui bei tolesnei jo raidai.

1918 m. vasario 16 d. paskelbus, kad atkuriamą Lietuvos valstybę, Vilniaus universiteto atkūrimo idėją, palaikomą visuomenės institucijų, nuosekliai rėmė Lietuvos Valstybės Taryba. 1918 m. rudenį, keičiantis Lietuvoje politinei padėčiai ir kuriantis lietuviškajai administracijai, pagaliau susiklostė palankios galimybės imtis švietimo reikalų tvarkymo apskritai ir konkrečiai Universiteto atkūrimo. Universiteto atkūrimo klausimas viešai pirmą kartą iškilo 1918 m. spalį visuotiniame Lietuvių mokslo draugijos susirinkime. Draugijos valdyba paskyrė komisiją (Mykolas Biržiška, Augustinas Janulaitis, Pranas Mašiotas, vėliau kooptuotas Vincas Čepinskis) atlikti Universiteto atkūrimo paruošiamuosius darbus. Komisija skubiai parengė Universiteto statuto projektą.

1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Valstybės Taryba, kaip vienintelė teisėta atsikuriančios Lietuvos valstybės institucija, priėmė Vilniaus universiteto statutą. Pirmasis statuto punktas skelbė: „Vilniaus univer-

▲ Vilniaus universiteto Centriniai rūmai XX a. pirmajame dešimtmetyje. 1832 m. uždarius Universitetą, iki atkūrimo 1919 m. jo patalpose kurį laiką veikė Medicinos–chirurgijos akademija (iki 1844 m.), Romos katalikų dvasinė akademija (iki 1842 m.), vėliau čia įsikūrė dvi berniukų gimnazijos, 1852 m. – Vilniaus centrinis senųjų aktų knygų archyvas, 1856–1864 m. Archeologijos komisija ir Senienų muziejus, 1864 m. – Vilniaus archeologijos komisija, 1867 m. – Viešoji biblioteka. Tačiau per visą XIX a. ir XX a. pradžioje universiteto atkūrimo idėja buvo gyva.

► Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto atkūrimo idėja buvo gyva per visą XIX a. XX a. pradžioje ją toliau puoselėjo Vilniuje susikūrusios mokslo draugijos, Lietuvos inteligentija – ir lietuviai, ir lenkai. 1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos valstybės atkūrimą, Vilniaus universiteto atkūrimo idėją, palaikomą visuomenės institucijų, nuosekliai rėmė Lietuvos Valstybės Taryba. 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Valstybės Taryba, kaip vienintelė teisėta atsikuriančios Lietuvos valstybės institucija, priėmė Vilniaus universiteto statutą, kurio pirmasis punktas skelbė: „Vilniaus universitetas atgaivinamas nuo 1919 m. sausio 1 d. Jis yra mokslo ir mokymo įstaiga ir 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto turtų paveldėtojas“. Tai buvo pirmas ir neginčijamas Rusijos valdžios uždaryto Universiteto atkūrimo teisės aktas.

sitetas atgaivinamas nuo 1919 m. sausio 1 d. Jis yra mokslo ir mokymo įstaiga ir 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto turtų paveldėtojas“. Tai buvo pirmas ir neginčijamas Rusijos valdžios uždaryto Universiteto atkūrimo teisės aktas. Jo teisiškai nepaneigė, bet „nepastebėjo“ tuo metu Vilniuje besikeičiančios sovietų ir lenkų administracijos, nes tai buvo priešinga ir vienu, ir kitų politiniams siekiams. Imperijų griuvėsiuose kylanti Lietuvos valstybė atkūrė Universitetą, kaip teisėtą savo istorinio paveldo dalį, atvirą visoms Lietuvoje gyvenusioms tautoms. Jame turėjo rasti vietos visos Lietuvos tautos ir jų kultūros. Statute numatyta atkuriamame Universitete atidaryti ne tik lietuvių kalbos, literatūros, Lietuvos istorijos katedras, bet ir lenkų kalbos ir literatūros, gudų kalbos, literatūros, istorijos katedras, slavų filologijos katedrą. Statute nebuvo deklaruota kuri nors viena dėstymo kalba. Suprantama, prioritetas buvo skiriamas lietuvių kalbai, bet statusas leido paskaitas skaityti ir kitomis kalbomis, numatyta kalbų tolerancija. Tai turėjo būti Lietuvos universitetas, bet nebuvo pabrėžiamas jo išskirtinis lietuviškumas.

Universitetą buvo numatyta atidaryti 1919 m. sausio 1 d. Lietuvos vyriausybei nepavyko įgyvendinti atkūrimo akto, nes valstybės sostinė okupavo Sovietų Rusijos Raudonoji armija, o vėliau aneksavo Lenkija.

Vilniuje viena kitą keitusios svetimoms administracijos stengėsi prisiimti Universiteto atkūrimo nuopelnus. Tai rodo visų realiai suvoktą Universiteto atkūrimo svarbą.

Universiteto atkūrimo politiniai žaidimai

Lietuvos visuomenės lenkiškoji dalis visuomet puoselėjo mintį atkurti Vilniaus universitetą, kuris tarnautų buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemių ir tautų interesams. Vidurio ir Rytų Europoje kuriantis tautinėms valstybėms, Varšuvos inspiruojama lenkų inteligentija Vilniuje, sunerimusi dėl Lietuvos valstybės teisiųjų žingsnių, ėmėsi rodyti visuomeninę iniciatyvą atkurti Vilniaus universitetą. Varšuvos profesūros ir visuomenės atstovai gruodžio 13 d. priėmė politinę deklaraciją dėl lenkų universiteto įkūrimo Vilniuje. O gruodžio 28 d. visuomeninis Lenkų komitetas Vilniuje, pretendavęs tvarkyti visas gyvenimo sritis Rytų Lietuvoje, irgi priėmė nutarimą ne tiek dėl Vilniaus universiteto atkūrimo, kiek dėl lenkiško savo dvasia ir turiniu universiteto atidarymo Vilniuje.

Šis nutarimas teisiniu požiūriu buvo niekinis nuo pat pradžių – pusiau legali lenkų visuomeninė institucija savo nutarimais negalėjo oponuoti Lietuvos valstybės teisėtų institucijų išleistiems teisės aktams.

Sovietų Rusijos Raudonajai armijai užgrobęs Vilnių ir mėginant pradėti Lietuvos sovietizavimą, sovietinė Lietuvos ir Gudijos marionetinė vyriausybė 1919 m. kovo 13 d. dekretu paskelbė, kad Vilniuje atidaromas Darbo universitetas. Sovietai mėgino pasinaudoti tiek lietuvių, tiek lenkų inteligentijos universitetinėmis aspiracijomis. Bet tai tebuvo deklaracija.

5.2. 1919–1939: Stepono Batoro universitetas

1919 m. balandį Vilnių užėmė Lenkijos kariuomenė, išvaikiusi sovietines struktūras. Lenkijos valstybės vadovo Józefo Piłsudskio 1919 m. rugpjūčio 28 d. įsaku įteisintas lenkiškojo Stepono Batoro universiteto Vilniuje atidarymas. Realiai tai buvo ankstesniųjų sumanymų ir Lietuvos

▲ Vilniaus universiteto aula Didžiajame kieme (1929 m.). Atkūrus universitetą, 1919 m. rugpjūtį Józefas Piłsudskis patvirtino senojo Vilniaus universiteto pastatų tarp Universiteto, Skapo, Pilies ir Šv. Jono gatvių gražinimą Stepono Batoro universitetui, taip pat Bernardinų ir Augustinų vienuolynams kitados priklausiusius pastatus Šv. Onos, Bokšto, Savičiaus gatvėse bei Šv. Kazimiero skersgatvyje, buvusios *Collegium nobilium* Pilies gatvėje pastatą, Chemijos ir technikos mokyklos pastatą Naugarduko gatvėje, rusų Aleksejaus artilerijos karo mokyklos pastatus Zakreto (vėliau – M. K. Čiurlionio) gatvėje, kareivines Šv. Igno gatvėje, Franko namą Didžiojoje gatvėje ir kitus mažesnius pastatus senamiestyje. Šie pastatai buvo panaudoti auditorijoms bei kitoms studijų patalpoms, bibliotekai, administracijai, taip pat profesorių ir kitų universiteto darbuotojų butams.

► Fotografas Janas Buřhakas užfiksavo dar vieną iškilmingą Universiteto istorijos momentą – pirmasis Stepono Batoro universiteto Senatas (1919 m.).

vyriausybės paskelbtos Universiteto restitucijos lenkiškasis realizavimas iki tol Lenkijos valstybei niekuomet jokia forma nepriklausiusioje ir jos niekaip nevaldytoje teritorijoje. Nutylėti iki tol padaryti Lietuvos valstybės teisiniai žingsniai, t. y. moraliai Lietuvos Tarybos 1918 m. gruodžio 5 d. aktas prilygintas marionetinės sovietinės vyriausybės 1919 m. kovo 13 d. aktui. Karaliaus Stepono Batoro vardas turėjo pabrėžti atkuriamo Universiteto lenkiškumą, bet tai buvo Abiejų Tautų Respublikos karalius, – tiek lenkiškas, tiek lietuviškas vengrų kilmės valdovas, kurį išrinko Abiejų Tautų Respublikos atstovai. Oficialiai universitetas atidarytas 1919 m. spalio 11 d. Stepono Batoro universitetas, jo įkūrėjų sumanymu turėjęs skleisti iš Vilniaus lenkų mokslo šviesą, netarnavo visos Lietuvos daugiatautės visuomenės, juolab Lietuvos valstybės interesams. Į Universitetą pakviesta dėstytojų iš įvairių Lenkijos regionų. Tačiau tarp mokslo personalo nebuvo lietuvių. Apskritai ribotas lietuvių studentų priėmimas į Universitetą. Atkurtas Universitetas turėjo tarnauti lenkų nacionalistinei ideologijai Vilniuje, o jo humanitarinių ir socialinių mokslų profesūra turėjo padėti įgyvendinti lenkiškumo misiją Rytų Lietuvoje.

Daugeliui lietuvių mokslininkų iš okupuoto Vilniaus pasitraukus į Kauną, čia 1920 m. sausį organizuojama universiteto užuomazga – Aukštieji kursai, išsirutulioję į 1922 m. vasario 16 d. Vilniaus universiteto statutu įsteigtąjį Lietuvos universitetą Kaune. Taip sutvirtintas Lietuvos universiteto idėjos perimamumas. Po kelerių metų jis

► Stepono Batoro universiteto atidarymo iškilmės (1919 m. spalio 11 d.). Ši nuotrauka yra svarbi dar ir tuo, kad jos autorius – tarpukario Vilniaus miesto „metraštininkas“, žymus fotografas profesionalas, 1919 m. Universitete įsteigęs meninės fotografijos fakultatą, Janas Buřhakas, padaręs didelę įtaką Lietuvos meninės fotografijos raidai.

pavadinamas Kauno universitetu. Pastarajam 500 metų sukakties nuo Vytauto Didžiojo mirties proga suteiktas Vytauto Didžiojo vardas. Tai bene pirmasis Europos universitetų istorijos atvejis, kai universitetas pavadintas monarcho, kuris jo neįkūrė, vardu.

Lenkiškojo Vilniaus universiteto pirmasis rektorius prof. kun. Michalas Marianas Siedleckis atvirai skelbė, kad Vilniaus universitetas turįs būti pažangus grynai lenkų kultūros postas. Universiteto branduoliu turėjo tapti Humanitarinių mokslų fakultetas.

Apskritai Universitetas teigiamai veikė krašto gyvenimą. Jame dirbo daug žymių mokslininkų, tyrinėjusių ir Lietuvos praeitį, kalbą, kultūrą. Pirmuoju Universiteto garbės profesoriumi paskirtas Adomo Mickevičiaus sūnus Władysławas Mickiewiczus. Savo darbais garsėjo kalbininkas Janas Otrębskis, paskelbęs nemažai lituanistikos veikalų, išugdęs ne vieną indoeuropeistą, istorikas Henrykas Łowmiański, parengęs dviejų tomų veikalą „Lietuvos valstybės ir visuomenės atsiradimo studijos“, o po Antrojo pasaulinio karo parašęs ir išleidęs 6 tomų Lenkijos valstybės atsiradimo istoriją. Universitete kelerius metus dirbo žymus filosofas Władysławas Tatarkiewiczus, be originalių

▲ 1929 m. Stepono Batoro universitetas šventė Vilniaus universiteto 350 metų ir 10 metų Universiteto atkūrimo jubiliejų. Iškilmingame jubiliejaus minėjime ir šia proga laikytose mišiose dalyvavo ir Lenkijos prezidentas Ignacas Mościckis.

▲ Stepono Batoro universitetas Garbės daktaro vardus teikė ne tik mokslininkams, bet ir Lenkijos politikams – valstybės vadovui Józefui Piłsudskui (1922), generolui Lucjanui Żeligowskiui (1923), maršalui Edwardui Rydz-Śmigły (1937). Šioje nuotraukoje matome iškilmingą vakarą, skirtą paminėti garbės daktaro vardo suteikimą E. Rydz-Śmigły.

1929 m. Universiteto jubiliejaus proga Bolesławas Bałzukiewiczzius sukūrė medali, puikiai atspindintį tarpukario Lenkijos valdžios ideologiją. Medalyje šalia Stepono Batoro matome to meto Lenkijos lyderį Józefą Piłsudski. Tai prie Vyslos sustabdęs bolševikų agresiją, Lietuvą laikęs Tėvyne politikas, iki šiol lietuvių istorinėje sąmonėje vertinamas neigiamai dėl Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos ir dėl požiūrio į nepriklausomas Lietuvos ateitį.

etikos, estetikos, logikos, antikinės filosofijos darbų, tyręs Universiteto bibliotekos senuosius rankraštinius filosofijos kursus, taip pat Tadeuszo Twardowskio mokinys filosofas Tadeusz Czeżowski – vienas pagrindinių Lvovo–Varšuvos filosofijos mokyklos atstovų, išgarsėjęs savo tyrimais logikos ir mokslo metodologijos srityje; sociologas kun. Alesandras Wójcickis; vienas labiausiai išgarsinusių Universitetą matematikų Antonis Zygmundas, po Antrojo pasaulinio karo tapęs vienu garsiausių JAV matematikų, ir jo mokinys Józefas Marcinkiewiczzius. Ir dabar dar svarbūs istorikų Henryko Łowmiański, Felikso Koneczny, Stanisławo Zajączkowskio, Ryszardo Mienickio, teisės istoriko Stefano Ehrenkreutzto, literatūrologo Stanisławo Pigońio darbai. Minėtini Stefanas Srebrny, Władysławas Dziewulskis, Juliuszas Kłosas, Maksimilianas Rose. Ypač paminėtinas Feliksas Koneczny, savo kūrybos pradžioje aktyviai dėstęs mesianistines pažiūras ir įrodinėdavęs ypatingą Lenkijos ir lenkų indėlį į pasaulio kultūrą. Tai žymus istoriosofas ir vienas iš civilizacijų istorijos pradininkų. Pasaulio pripažinimą pelnė fizikas Henrykas Niewodniczański, kurio pastangomis Vilniuje buvo įkurta viena pirmųjų atominės fizikos laboratorijų Lenkijos valstybėje.

Stepono Batoro universitetas, buvęs mažiausias ir prastokai finansuojamas Lenkijos universitetas, turėjo didžiulės reikšmės ne tik tarpukario, bet ir dabarties lenkų kultūrai, daug jo absolventų yra labai nusipelnę mokslui ir lenkų kultūrai. Universitete studijavo ir būsimasis Nobelio premijos laureatas, lietuviškos dvasios lenkų rašytojas Czesławas Miłoszas. Tarp Universiteto auklėtinių taip pat yra nusipelnusių Lietuvos mokslui ir kultūrai žmonių.

Absoliuti dauguma Stepono Batoro universiteto profesūros, darbuotojų bei studentų 1945 m. pasitraukė į Lenkiją. Profesūra pradėjo dirbti įvairiuose Lenkijos universitetuose. Profesūros branduolys 1945 m. inicijavo Mikalojaus Koperniko universiteto įkūrimą Torūnėje, ten vėliau ir dirbo. Dalis Stepono Batoro universiteto profesorių atsidadė Didžiojoje Britanijoje, JAV, Prancūzijoje ir net Čilėje ir prisidėjo prie tų kraštų mokslo ir švietimo plėtros.

5.3. 1939–1940 ir 1941–1943 metai: Antrojo pasaulinio karo sukūryje

Lietuviškojo Universiteto restitucija

Nacistinei Vokietijai užpuolus Lenkiją ir taip prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, 1939 m. rugsėjį sovietų kariuomenė užėmė Vilnių ir Rytų Lietuvą. Universiteto darbas sutriko. 1939 m. spalio 10 d. sutartimi Sovietų Sąjungai brangia kaina Vilnių grąžinus Lietuvai, nuo gruodžio 15 d. Lietuvos Seimo nutarimu atkuriamas lietuviškasis Vilniaus universitetas, pradėjęs veikti 1940 m. pradžioje. Atkurtas istorinis teisingumas – Universitetas pradėjo tarnauti visos valstybės reikalams. Stepono Batoro universiteto studentams paskaitos ir kiti užsiėmimai lenkų kalba vyko iki 1939 m. gruodžio 15 d., o įskaitos, egzaminai – iki gruodžio pabaigos. Iki to laiko taip pat buvo išduodami diplomai lenkiško universiteto absolventams.

Į Vilnių iš Kauno perkeliama Humanitarinių mokslų ir Teisės fakultetai su visais studentais ir profesūra. Rektoriumi išrenkamas kultūros istorikas, Nepriklausomybės akto signataras Mykolas Biržiška. Rudenį jau veikė keturi fakultetai. Žymiausi to laiko profesoriai buvo rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas, kultūros istorikas ir filosofas, monumentalios 5 tomų „Europos kultūros istorijos“ autorius Levas Karsavinas, europinio lygio filosofas Vosylius Sezemanas, kalbininkai Pranas Skardžius, Antanas Salys, literatūrologai Vincas Krėvė, Balys Sruoga, istorikai Augustinas Janulaitis, Ignas Jonynas, Zenonas Ivinskis, ekonomistai Vladas Jurgutis, Albinas Rimka, Petras Šalčius, teisininkas Mykolas Römeris ir kt.

1940 m. Lietuva aneksuojama Sovietų Sąjungos. Vilniaus universitetas pertvarkomas pagal sovietinių universitetų modelį. Uždarytos studentų organizacijos. Pradėtos brutaliai sovietizuoti studijos. Politiniais motyvais atleisti keli profesoriai. Dėstytojai, studentai, tarnautojai aktyviai dalyvavo antisovietiniame pasipriešinimo judėjime.

Okupavę Lietuvą naciai iš karto nurodė iš Universiteto pašalinti visus profesorius ir studentus žydus. Profesoriai ir dauguma studentų žydų buvo nacių sušaudyti ar nukankinti konclageriuose. Iš Universiteto atleisti pabėgę į Rytus ar sovietizacijos procese aktyviau

1939 m. Vilnius atiteko Lietuvai, baigėsi lenkiškasis Vilniaus universiteto istorijos tarpnis. Čia matome paskutinį Stepono Batoro universiteto rektorių, žymų Lietuvos teisės istorijos tyrinėtoją ir politiką Stefaną Ehrenkretzų, mirusį 1945 m. KGB vidaus kalėjime Vilniuje.

Prie uždaryto Vilniaus universiteto durų. 1943 m. kovo 17 d. vokiečių okupacinė valdžia uždaro ir taip vos veikiančią Universitetą, o 1944 m. spalio 10 d., dar nesibaigus Antrajam pasauliniam karui, Vilniaus universitetas pradedą naujus mokslo metus sovietinės okupacijos sąlygomis.

pasireiškę darbuotojai. Vėliau naciai pareikalavo pašalinti studentus rusus ir lenkus.

Universiteto veikla visaip varžoma: uždrausta ginti disertacijas, teikti mokslo laipsnius, išduoti aukštojo mokslo diplomus, apribotas mokslinis darbas.

Universitete prasidėjo antinacinis lietuvių pasipriešinimas; jame itin aktyviai dalyvavo ir profesoriai, ir studentai.

Lietuvos jaunimui boikotavus šaukimą stoti į nacių organizuojamą SS lietuvių legioną, 1943 m. kovo 17 d. Universitetas, kaip ir kitos Lietuvos aukštosios mokyklos, buvo uždarytas ir apiplėštas. Universiteto rūmai tapo kareivinėmis ir karo ligoninėmis. Studentai išbėgiojo. Keršijant už sužlugdytą mobilizaciją, represuoti lietuvių intelektualai. Areštų banga palietė ir profesūrą. Suimti ir įkalinti Štuthofo koncentracijos stovykloje profesoriai Vladas Jurgutis ir Balys Sruoga. Naciai sunaikino du žymius Universiteto Šv. Jonų bažnyčios pamokslininkus kunigus lietuvi Alfonsas Lipniūną-Lipnicką ir lenką Henryką Hlebowiczį.

Per visą okupacijos laikotarpį vyko lenkų, o uždarius Universitetą – ir lietuvių studentų slaptos medicinos studijos.

5.4. 1944–1990: sovietinės epochos universitetas

Laikmečio ženklai Universitete

1944 m. vasarą Raudonajai armijai užėmus Vilnių, žlunga Lietuvos visuomenės viltis atgauti valstybės nepriklausomybę. Vakarų sąjungininkams nuolaidžiauojant prasideda antroji sovietinė okupacija. Brutaliomis stalinistinėmis priemonėmis vykdomas Lietuvos sovietizavimas: pertvarkomas ūkis, niokojama tautinė kultūra, naikinama visuotinai pripažintos vertybės, diegiamas svetimas gyvenimo būdas, moralė. Vilniaus valstybinis universitetas verčiamas standartine sovietine aukštąja mokykla. Atmetamos 20 metų Lietuvoje puoselėtos Europos universitetų tradicijos, grindžiamos valstybės nesikišimu į Universiteto vidaus reikalus, savivalda ir akademinėmis

↑ Ekonomistas, „lito tėvas“ prof. Vladas Jurgutis 1946 m. Universiteto dėstytojus supažindina su *Almae Matris* istorija. Tais pačiais metais Finansų ir kredito katedros vadovas prof. V. Jurgutis, kurio žinios ir mąstymas netilpo į dogmatiškus ideologinius rėmus, išvarytas iš Universiteto. Okupantai naciai įžymų Lietuvos finansininką kartu su kitais Lietuvos intelektualais kalino Štuthofo koncentracijos stovykloje.

laisvėmis, mokslo ir studijų institucija aklinai atskiriama nuo Vakarų pasaulio. Įtvirtinus partinį diktatą bereikšmės tampa autonomijos, statuto, akademinų laisvių, tautiškumo sąvokos. Kauno universiteto uždarymas, 1950 m. įvykdytas partinių funkcionierių, negalėjusių nuslopinti šioje aukštojoje mokykloje gyvavusios tautinės minties, dehumanizavo Kauno miestą, neigiamai paveikė visos Lietuvos kultūrą. Vilniaus valstybiniam universitetui skiriamas pagrindinis vaidmuo rengiant mokslo kadrus, kvalifikuotus specialistus, ypač humanitarinę inteligentiją. Aktyvaus politinio įsipareigojimo reikalavimas, nesibai-giantis idėjinis auklėjimas ir perauklėjimas bei susidorojimai su kitaip mąstančiais skaudžiai atsiliepia darbui, rengiamų specialistų kokybei. Dėl mokslo ideologizavimo ypač nukenčia humanitariniai ir socialiniai mokslai. Tik mokslo srityse, kuriose mažiausiai įtakos turi ideologinės nuostatos (matematikos, fizikos), ilgainiui susiformuoja ir efektyviai veikia keletas originalių mokyklų, iškyla ryškių asmenybių. Nepaisant ideologiškai nepalankių sąlygų, vienintelis Lietuvos universitetas sovietmečiu išugdo nemažai mokslininkų, puikių pedagogų, parengia netoli septyniadešimties tūkstančių įvairių sričių specialistų. Seniausia ir didžiausia Lietuvos aukštoji mokykla daro didžiulę įtaką Vilniaus ir viso krašto visuomenei, kultūrinei jos raidai. Antihumaniško sovietinio režimo sąlygomis Universitete išlieka gyva rezistencijos dvasia, o jo kuriamos vertybės saugo tautos gyvybingumą, gaivina žmonių dvasią, žadina laisvos ateities viltį.

Stalinizmo gniaužtuose

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, pabūgę 1940–1941 m. represijų, į Vakarų pasitraukia daug Universiteto dėstytojų ir studentų. Šalį palieka rektorius prof. Mykolas Biržiška, profesoriai ir docentai Vaclovas ir Viktoras Biržiškos, Pranas Čepėnas, Zenonas Ivinskis, Ivanas Lappo, Vincas Krėvė-Mickevičius, Jonas Puzinas, Antanas Salys, Pranas Skardžius, Vladimiras Šilkarskis, Nikolajus Vorobjovas, Stasys Žakevičius, Jurgis Žilinskas ir daugelis kitų. Pasi-likusiai negausiai akademinėi inteligentijai sunkiausiomis pokario sąlygomis tenka gaivinti Universiteto darbą, patirti sunkų dvasinį ir fizinį terorą. Aukščiausios kvalifikacijos specialistai privalo išlaikyti

1948 m. rinkimų į vietines tarybas metu balsuoja Vilniaus universiteto studentai. Svarbi Universiteto kolektyvo įtraukimo į vadinamąjį visuomeninį-politinį gyvenimą forma – pseudorinkimai į aukščiausiuosius ir vietinius sovietinės valdžios organus. Nuo pat pirmųjų pokario rinkimų Universiteto dėstytojai, studentai buvo komandiruojami į periferiją, dirbo agitatoriais mieste.

▲ Sunkiomis pokario sąlygomis atėję į Universitetą studentai gaudė kiekvieną dėstytojo žodį, rodė nepaprasto darbštumo ir ištvėmės pavyzdžius. Stalininės sistemos veikla Lietuvoje, areštai, deportacijos, slogi įtarumo atmosfera formavo akademinio jaunimo nuostatas, skatino instinktyvų pasipriešinimą. Daugiausia „nesveikų nuotaikų“, „antitarybinių išpuolių“ pasitaikydavo Istorijos ir filologijos fakultete. Šio fakulteto III kurso studentai paskaitos metu (1950).

žeminantį „lojalumo egzaminą“, yra sekami, visaip tikrinami, verčiami „persiauklėti“. Jautriai reaguojant į tai, kas vyksta Maskvoje, įsiūbuojamos susidorojimo su kai kurių šakų mokslininkais kampanijos. Dėl ideologinių motyvų iš Universiteto pašalinamos šviesios, mokslui nusipelniusios asmenybės – Vladas Jurgutis, Petras Šalčius, suimami ir išstremiami į lagerius Antanas Žvironas, Tadas Petkevičius, Tadas Zaleskis, Vosylius Sezemanas. Tremtyje miršta prof. Levas Karsavinas, Algirdas Valerijonas Jurskis, Vilniaus KGB rūsiuose nukankinamas paskutinis lenkiškojo universiteto rektorius prof. Stefanus Ehrenkretzas. Į dėl ideologinių motyvų atleistųjų arba „paties prašymu“ pasitraukusiųjų vietas siunčiama „pagalba“ iš Rusijos, net iš Kaukazo. Dauguma šių „specialistų“ – atsitiktiniai, menkos kvalifikacijos žmonės, nejautę pagarbos Lietuvai, jos žmonėms ir tradicijoms. Pagal politinius principus vykdyta ir studentų atranka, nenutrūkstamo „valymo“, klasiiniu požiūriu svetimų elementų „demaskavimo“ kampanija. Tačiau ir tais itin sunkiais laikais Universitete nestinga asmenybių, talentingų mokslininkų, puoselėjusių lietuvišką žodį, gynusių minties laisvę, persekiojamuosius. Slogi įtarumo atmosfera Universitete, brutali kolektyvizacija, trėmimai atitolino rimto mokslinio darbo ir nuodugnių studijų pradžią, skatino priešiškas valdžiai dėstytojų nuotaikas, akademinio jaunimo veržimąsi į atvirą kovą.

Žlugusių vilčių metai

Po Stalino mirties prasidėjęs lėtas sovietinio režimo irimas ir ypač chruščiovinis atlydis akademiniai inteligentijai sukėlė nemažai vilčių. 1956 m. Universiteto rektoriumi tapęs Juozas Bulavas imasi vėl lietuivinti Vilniaus valstybinį Vinco Kapsuko (nuo 1955 m.) universitetą. Atleidžiama nemažai pedagoginio personalo narių, neturėjusių nei tinkamų dalykinių, nei moralinių savybių, sugrąžinami Sibiro tremtyje išgyvenę dėstytojai, studentai. Panaikinamas priėmimas į vadinamąsias rusiškas grupes. Tačiau stalinistai, pasinaudodami Vengrijos sukilimo metu Rusų kapinėse įvykusia nesankcionuota Vėlinių švente, kurioje gausiai dalyvavo akademinis jaunimas, pradeda „antinacionalistinę“ kampaniją, sustabdo kultūrinio gyvenimo gaivinimą. Prasideda apolitiškumo, objektyvizmo, revizio-

◀ Sovietizuojant Lietuvos jaunimą didelis auklėjamasis vaidmuo skirtas įvairioms revoliucinėms, politinėms šventėms, demonstracijoms – dėstytojai ir studentai privalėjo jose dalyvauti. Vilniaus universiteto studentų kolona bolševikinio spalio perversmo 36-ųjų metinių minėjimo demonstracijoje (1953 m.).

nizmo, ideologinių iškreipimų, sovietinio mokslo ir kultūros nepakankamo vertinimo elementų paieškos, atleidžiamas rektorius Juozas Bulavas, susidorojama su Lietuvių literatūros katedra – šalinami sistemai neparankūs dėstytojai (Vanda Zaborskaitė, Meilė Lukšienė, Irena Kostkevičiūtė), studentai. Klasinė stojančiųjų atranka, ideologinė priežiūra išlieka per visą likusią sovietmečio atkarpa.

1958 m. Universitetui ima vadovauti matematikas prof. Jonas Kubilius, net 32 metus buvęs šios aukštosios mokyklos rektoriumi. Gilėjant sovietinio režimo krizei, Universitetui tenka atlaikyti atvirą ideologinį spaudimą, forsuotą nutautinimo politiką, prarasti nemažai savarankiškai mąstančių asmenybių.

Universiteto mokslas: laimėjimai ir praradimai

Penktojo dešimtmečio pabaigoje Vilniaus valstybinis universitetas įtraukiamas į Sovietų Sąjungos mokslo laipsnių teikimo sistemą, gauna teisę įsteigti stacionarią, vėliau – neakivaizdinę aspirantūrą. 1947–1954 m. kandidato disertacijas apgynė 67 Universiteto mokslo ir pedagoginio personalo nariai. Mokslinių darbų gynimą sovietmečiu stabdė triapakopė mokslo laipsnių teikimo sistema, biurokratiniai for-

Vilniaus universiteto studentai išvyksta padėti kolūkiečiams nuimti derlių (1956 m.). Nuo pirmųjų pokario metų, ypač pradėjus prievartinę kolektyvizaciją, Universitetas buvo verčiamas „šefuoti“ kaimą. Susidarius „nepalankioms oro sąlygoms“ (o taip būdavo kasmet per visą sovietmetį), Universitete tekdavo visiškai nutraukti paskaitas, dėstytojus bei studentus siųsti nuimti derliaus. Nuo 1957 m. be jokio užmokesčio studentų būriai Lietuvos kaime statė ūkinės ir kultūrinės paskirties pastatus, darbavosi įvairiose atkampiose SSRS vietose.

malumai, ideologinis priekabiavimas. Dėl totalitarinės valstybės pretenzijos turėti mąstymo monopolį labiausiai nukentėjo humanitariniai ir socialiniai mokslai, tiriantys tautos praeitį, kultūrą, ūkio gyvenimą. Apleista nemažai svarbių mokslo krypčių, atsiranda daug draudžiamų, nutylėtų zonų, proteguojami pseudomokslai. Ne toks akivaizdus ideologijos ir literatūros ryšys lėmė, kad sunkiomis sąlygomis Universitete išaugo nemažas būrys kvalifikuotų lingvistų. Septintajam dešimtmečiui įpusėjus Vilnius tapo pripažintu pasaulyje baltistikos centru. Nuo 1964 m. rengiami tarptautiniai baltistų kongresai, o nuo 1965 m. leidžiamas tarptautinį pripažinimą pelnęs žurnalas *Baltistica*. Reikšmingiausiu baltistikos centru tapo 1973 m. Universitete įsteigta Baltų filologijos katedra. Jos prof. Zigmas Zinkevičius išrinktas Švedijos karališkosios humanitarinių mokslų akademijos nariu.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje Istorijos fakultete ėmė veikti Lietuvos Statutų ir Lietuvos Metrikos tyrimų grupė (vadovas prof. Stanislovas Lazutka). Universitetinio mokslo srityse, mažiausiai lemiamose ideologinių nuostatų, dar anksčiau ėmė kurtis tarptautiniu mastu pripažintos mokslinės mokyklos, subrendo nemažai iškilių asmenybių. Pelnyto įvertinimo mokslo pasaulyje sulaukė rektorius prof. Jono Kubiliaus ir jo mokinių sukurta tikimybinė skaičių teorija, prof. Adolfo Jucio ir jo mokinių teorinės fizikos, prof. Povilo Brazdžiūno, prof. Jurgio Viščako puslaidininkių fizikos, prof. Algimanto Marcinkevičiaus ir jo kolegų širdies ir kraujagyslių chirurgijos tyrimai, rentgenologų, mikrochirurgų darbai. Nepaisant daugybės trukdymų, mezgėsi moksliniai pedagoginiai ryšiai su Vakarų akademinėmis institucijomis, lietuvių išeivija (nuo 1973 m. Filologijos fakultete pradėti rengti valdžios atidžiai stebimi lituanistiniai vasaros kursai), stiprėjo Vakarų orientacijos.

Struktūra ir materialinė bazė

Atkuriant Vilniaus universitetą, smarkiai apnaikintą Antrojo pasaulinio karo metais, įsteigti aštuoni fakultetai (Fizikos ir matematikos, Chemijos, Gamtos mokslų, Teisės, Medicinos, Istorijos-filologijos, Ekonomikos ir Miškų ūkio). Greta specialistams rengti būtinų katedrų įsteigta Karinė, taip pat Marksizmo-leninizmo katedra, turėjusi diegti visiems privalomą vienintelę teisingą ideologiją. 1949 m.

Miškų ūkio fakultetą perkėlus į Kauno žemės ūkio akademiją, o ruošiantis uždaryti Kauno universitetą atkėlus į Vilnių istorijos ir filologijos specialybės studentus bei įsteigus naujas specialybes (bibliotekininkystės ir žurnalistikos), susiformavo Vilniaus valstybinio universiteto struktūra. Per du dešimtmečius ji nedaug tepakito. Septintojo dešimtmečio viduryje išaugę fakultetai buvo reorganizuojami: Fizikos ir matematikos pertvarkytas į Matematikos ir mechanikos bei Fizikos fakultetus, Istorijos-filologijos – į Istorijos ir Filologijos, Ekonomikos – į Pramonės ekonomikos, Prekybos, Finansų ir apskaitos fakultetus. Įsteigtas Gydytojų tobulinimosi fakultetas, bendramokslinis fakultetas Kaune (nuo 1989 m. – Kauno humanitarinis fakultetas), turėjęs pagyvinti miesto humanitarinį gyvenimą. Sovietmečio pabaigoje Universitete buvo 14 fakultetų, 108 katedros, 38 mokslinio tyrimo laboratorijos, Astronomijos observatorija, du mokomieji muziejai, Botanikos sodas, mokslinė biblioteka. Augant universitetui, plėtėsi ir materialinė jo bazė. Saulėtekyje įsikūrė Teisės, Ekonomikos, Fizikos fakultetai, Skaičiavimo centras, studentų bendrabučiai. Gilėjant Sovietų Sąjungą apėmusiai ekonomikos krizei, sustojo planuotų naujų pastatų statyba, modernios technikos, įrengimų, medžiagų įsigijimas. Tai negatyviai veikė mokslinį darbą, studijas, didino daugelio sričių atsilikimą nuo Vakarų Europos universitetų.

Šventės, jubiliejai

Po Antrojo pasaulinio karo Universitete diegiama įvairių sovietinių švenčių, jubiliejų tradicija, nustumiamos, užmiršamos tikrosios akademinės tradicijos ir bendruomenei tikrai reikšmingos sukaktys. 1954 m. nebuvo leista paminėti *Almae Matris* įkūrimo 375-ųjų metinių motyvuojant, kad Universitetą įkūrė jėzuitai. Po penkerių metų pirmą kartą per sovietmetį ryškiau, pagal epochos tradicijas, paminėtas Vilniaus universiteto įsteigimo jubiliejus – 380-osios metinės. Sudėtingomis stagnacijos sąlygomis Vilniaus Darbo raudonosios vėliavos ordino (nuo 1971 m.) valstybinis Vinco Kapsuko universitetas sulaukė savo įkūrimo 400-ųjų metinių. Šventės rengėjams teko įveikti nenorą pripažinti, kad Vilniaus universitetas gali būti senesnis už Maskvos universitetą, gauti lėšų, leidimą kviestis svečių iš užsienio. Išverta smulkmeniška

▲ Europos aukso medalis už kultūros paminklų apsaugą, įsteigtas *Alfred Toepfer Stiftung F. V. S.* fondo remti asmenims ir institucijoms už tradicijų saugojimą bei inovacijas, taip pat remti Rytų ir Vidurio Europos integracijos procesus, kultūrą bei mokslą, gamtos apsaugą. Šiuo medaliu 1985 m. buvo apdovanotas Vilniaus universitetas.

Artėjant 400 – osioms Universiteto metinėms, iš Ermitažo muziejaus Leningrade (dabar Sankt Peterburgas) mėginta atgauti unikalią renesanso dailės ir istorijos paminklą – senojo Vilniaus universiteto rektoriaus skeptrą. Sąjunginei valdžiai atmetus argumentuotus reikalavimus, fakultetų dekanai 1979 m. spalio 25 d. Mokslinės tarybos posėdyje rektoriui Jonui Kubiliui įteikė naujai pagamintą skeptrą – tradicini Universiteto valdžios simbolį.

Inauguracija – iškilmingo Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejaus pradžia Didžiajame kieme. Restauruotoje Šv. Jonų bažnyčioje atidarytas Mokslo muziejus, Atminimo galerijoje atidengtos paminklinės lentos Universitetui nusipelnusiems žmonėms. Ideologiniai motyvai neleido įamžinti visų Vilniaus universitetui ir Lietuvos kultūrai nusipelnusių žmonių.

ideologinė priežiūra, surengtos mokslinės konferencijos, išplėsta įžymiųjų profesorių Atminimo galerija. Pirmą kartą per pokario metus restauruotas ir sutvarkytas senasis Universiteto ansamblis (už šio unikalaus architektūros paminklo išsaugojimą 1985 m. Universitetui – antrajam pasaulyje – įteiktas Europos aukso medalis). Pagal sovietinius ritualus valdžia Universitetą apdovanojo dar vienu – Tautų draugystės – ordinu, apie pusšimtį darbuotojų – SSRS ordinais ir medaliais. Nepakartojamas dvasinis pakilimas, patirtas švenčiant didįjį jubiliejų, parodė, kad Lietuvos visuomenė Universitetą laiko savo svarbiausia kultūros ir mokslo įstaiga, prestižo ir vilties įsikūnijimu. Jubiliejus žadino tautos savimonę, suteikė stiprų impulsą jaunimui, konsolidavo Universiteto kolektyvą, buvo didelė moralinė atspara, įkvėpusi akademinę bendruomenę dar ištisą dešimtmetį dirbti savo tautos labui, artinti ATGIMIMĄ. Kai 1988 m. vasarą gaivalingas Sąjūdžio permainų vėjas nušlavė sovietiniais dešimtmečiais formuotą luobą, kartu su tauta buvo Universiteto žmonės. Nepaisydami šiurkštaus Maskvos valdininkų spaudimo, pirmieji Sovietų Sąjungoje atsisakė dėstyti ideologines disciplinas, įvedė pasaulyje pripažintus akademinis mokslus. Šiuos pokyčius inicijavęs prof. Rolandas Pavilionis pakviečiamas dirbti prorektoriumi, o 1990 m. pabaigoje – *Almae Matris* rektoriumi. Dar prieš tai – 1990 m. pavasarį – iš Universiteto pavadinimo dingsta sovietiniai ordinarai, bolševikinio veikėjo Vinco Kapsuko vardas. Po beveik keturiasdešimties metų vėl aidi trumpas, bet garbingas pavadinimas – VILNIAUS UNIVERSITETAS.

6. Kelyje į XXI amžių

Sąjūdžio idėjos Universitetą pasiekė jau 1988 m. rudenį, kai įveikus paties Universiteto ideologinių katedrų ir partinio komiteto, vietinės ir Maskvos komunistinės nomenklatūros pasipriešinimą Universitetas pirmasis visoje SSRS atsisakė privalomų „marksistinės-lenininės“ filosofijos, TSKP istorijos, „mokslinių“ komunizmo ir ateizmo, marksistinės etikos ir estetikos disciplinų. Vietoj jų studentams buvo pasiūlytos politikos istorijos ir teorijos studijos, o 1989 m. rugsėjo 1 d., daugiau kaip po 200 metų pertraukos atkūrus seniausią Universitete Filosofijos fakultetą, įsteigtos filosofijos, sociologijos ir psichologijos studijų programos. Naujosios kartos Universiteto filosofai originaliais darbais, grindžiamais modernios Vakarų filosofijos studijomis, gausiais XX a. Vakarų filosofijos vertimais, plačiai visuomenei skirta publicistika kartu su kitais humanitarais kūrė naują dvasinį klimatą ne tik Universitete, bet ir Lietuvos politinio ir dvasinio išsilaisvinimo procese.

1990 m. pavasarį Universitetas pagaliau nusikrato griozdiško „Darbo raudonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordinų valstybinio Vinco Kapsuko“ titulo, ir imamas vadinti tiesiog Vilniaus universitetu. 1990 m. birželio 12 d., praėjus trims mėnesiams po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas patvirtino Vilniaus universiteto Statutą, deklaravusį Universiteto autonomiją, kuri buvo pripažinta 1991 m. Mokslo ir studijų įstatymu. Pagal Universiteto Statutą aukščiausia Universiteto valdymo institucija tapo Taryba, sudaryta iš fakultetuose renkamų mokslinio ir pedagoginio personalo, tarnautojų bei studentų atstovų. Taryba 1990 m. gruodžio 26 d. išrenka pirmąjį po sovietinių laikų Universiteto rektorių prof. Rolandą Povilionį (1995 m. jis perrenkamas antrai kadencijai). Nepriklausomybės sąlygomis išsikeltas tikslas – atkurti senąjį Universitetą kaip autentišką Europos kultūros ir mokslo židinį, ištikimą amžių tradicijoms ir kartu šiuolaikišką mokslo ir studijų instituciją, saugančią savo kultūros ir tautos tapatumą bei atvirą visam pasauliui – buvo patvirtintas 1991 m. rugsėjo 18 d.

▲ Vizito į Lietuvą metu, 1993 m. rugsėjo 5 d., popiežius Jonas Paulius II lankėsi Vilniaus universitete ir Šv. Jonų bažnyčioje susitiko su Universiteto bendruomene, Vilniaus mokslo ir kultūros visuomene. Jonas Paulius II ir Universiteto rektorius Rolandas Pavilionis susitikimo metu prie Šv. Jonų bažnyčios durų.

Universitetas atgimė ne tik savo mokslais ir studijomis, bet ir dvasia, atvirumu pasauliui, jo kultūros vertybėms. Seniausią ir glijas švietimo bei kultūros tradicijas puoselėjančią Lietuvos aukštąją mokyklą, išpūdingą jos ansamblių ap-lankė ne viena iškilii asmenybė – pasaulio mo-narchai, politikai, kultūros veikėjai. 2001 m. birželio 25 d. Vilniaus universitete lankėsi Tibeto dvasinis vadovas Dalai Lama. Susitikimo metu rektorius kabinete.

Italijoje, seniausiame Europoje Bolonijos universitete pasirašius Didžiąją Europos universitetų chartiją – pagrindinę tikrųjų Europos universitetų laisvių, teisių ir atsakomybės deklaraciją.

1991 m. atkuriamos jau daugiau kaip 400 metų Universitete žinomos triapakopės bakalauro, magistro, doktorantūros studijos, nusakančios naujas akademinės laisvės ir studijų kokybės galimybes, garantuojančias tikrąjį universitetinį išsilavinimą.

Dekomunizacija palietė ne tik Universiteto valdymo struktūrą, mokslą ir studijas, bet ir akademinės bendruomenės gyvenimą. Ryškus jo įvykis – 1991 m. spalio 11 d. Universiteto rektorius ir Vilniaus vyskupo Juozo Tunaičio sutartis, kuria buvo pripažinta tikintiesiems gražintos Šv. Jonų bažnyčios priklausomybė Universitetui. Šv. Jonų bažnyčia vėl tampa Vilniaus universiteto studentų ir dėstytojų dvasios namais. 1993 m. rugsėjo 5 d. apaštališkosios kelionės į Lietuvą metu čia su Universiteto bendruomene, studentais ir profesoriais, Vilniaus mokslo ir kultūros visuomene susitiko popiežius Jonas Paulius II. Bažnyčią perdavus administruoti Jėzaus Draugijai, buvo tarsi nuties-tas simbolinis tiltas su senuoju Universitetu.

Jau 1990 m. radikalią institucinę reformą įvykdė anksčiau bene la-biausiai ideologizuotas Istorijos fakultetas. Vietoj senųjų TSRS is-torijos, Lietuvos TSR istorijos ir Visuotinės istorijos katedrų su-formuotos naujos katedros pagal mokslinių tyrimų kryptis ir meto-dus – Archeologijos, Senovės ir Viduramžių, Naujųjų amžių ir Naujausiųjų laikų istorijos. 1991 m. buvę trys ekonomikos fakultetai – Pramonės, Prekybos bei Finansų ir apskaitos – pertvarkomi į vieną Ekonomikos fakultetą, keičiantį studijų programas ir tyrimų kryp-tis besiklostančios rinkos ekonomikos reikmėms tenkinti. Dar prieš tai, 1989 m., fakultete atsiranda pirmoji Lietuvoje Tarptautinio verslo mokykla (nuo 2003 m. – viešoji įstaiga). 1992 m. integravus Univer-siteto fizikų, chemikų, medikų ir matematikų taikomuosius tyrimus, sukuriamas Medžiagotyros ir taikomųjų tyrimų institutas. 1991 m. įkuriamas Komunikacijos fakultetas, rengiantis informacinės tech-nologijos specialistus. Fakultete atskiru vienetu tampa Žurnalistikos institutas, formuojantis naująją laisvai dirbančių žurnalistų kartą. 1992 m. rugsėjo 1 d., bendradarbiaujant su Vakarų universitetais, parengus pirmuosius politologijos, tarptautinių santykių dėstytojus,

atidaromas Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, ženkliai prisidėjęs atnaujinant Lietuvos užsienio tarnybas.

Dar iki tarptautinio nepriklausomos Lietuvos pripažinimo Universitetas sulaukė svarios paramos iš Vakarų universitetų. Vienas pirmųjų to rezultatų – padedant Šiaurės šalių universitetams 1991 m. įkurta Skandinavistikos katedra. Pats Universitetas atsiliepia į užsienio šalių universitetų poreikius. Filologijos fakultete 1991 m. įkuriami Praktinė lietuvių kalbos katedra, mokanti lietuvių kalbos, supažindinanti su Lietuvos istorija ir kultūra vis didėjančių atvykstančių į Lietuvą studentų, profesorių, įvairių sričių specialistų srautą iš Europos, Amerikos, Australijos, Azijos. Nuo 1992 m. vienas po kito kuriami nauji tarpfakultetiniai studijų ir tyrimų centrai: Algirdo Juliaus Greimo semiotikos centras, Moterų studijų ir tyrimų centras (nuo 2002 m. – Lyčių studijų centras), Religijos studijų ir tyrimų centras, Orientalistikos centras, Aplinkos studijų centras, Judaikos studijų centras (nuo 1999 m. Kultūrinių bendrijų studijų centras, užsiimantis ne tik jidiš, bet ir totorių, karaimų, romų ir sentikių studijomis) ir kt.

1994 m., švenčiant Vilniaus universiteto 415 metų sukaktį, buvo sukurtos naujos Universiteto insignijos – herbas, ženklas, antspaudas ir vėliava. Tęsiant senąsias Universiteto heraldikos ir sfragistikos tradicijas, vaizdavusias valstybės ženklą Vytį, apgaubtą rektorius togos, minėtose insignijose buvo pakartotas senasis simbolis, prijungiant tradicinį Vakarų universitetų simbolį – knygą.

1996 m. pradedamas įgyvendinti naujas Universiteto reformos etapas – pradedama kurti informacinė sistema, kuri turi susieti studijų programas, mokslininkų bei pedagogų etatus, jų darbo krūvį ir atlyginimus, bent apytikriai įvertinti studijų ir mokslo aptarnavimo išlaidas. Ši sistema leido pamažu perduoti patiems Universiteto padaliniams teisę disponuoti etatais ir dalimi biudžetinių bei kitų lėšų. Universiteto biudžetas pradedamas skirstyti fondais: sudaromi Mokslo, Studijų, Ūkio, Rektorius fondai. Universiteto akademinį padalinį finansavimas vis labiau siejamas su aiškiais mokslo ir studijų kokybės parametrais: publikuojamais mokslo ir metodiniais darbais, kitais intelekto produktais, plėtojama tarptautiniais ryšiais, atestuotais bakalaurais, magistras, doktorantais, kiekybinių kriterijų neatsiejant nuo kokybinių. Vadovaujantis šiais principais, labiausiai

▲ Nobelio premijos laureatai Wiesława Szymborska, Czesławas Miłoszas ir Günteris Grassas Vilniaus universitete (2000 m.). Vienas garsiausių Stepono Batoro universiteto auklėtinių Czesławas Miłoszas Vilniuje pirmą kartą apsilankė daugiau nei po 50 metų (1992 m.). 2000 m. į Vilnių jis atvyko kartu su dar dviem Nobelio premijos laureatais.

Lenkijos Respublikos prezidentas Lechas Wałęsa (viduryje) atidarant Gegužės 3-ios Konstitucijos auditoriją Universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (2004 m. gegužės 4 d.).

remiami ir skatinami daugiau, efektyviau ir perspektyviau dirbantys padaliniai.

Toliau tęsiasi institucinės permainos. Universitetas, susiedamas medicinos mokslus, studijas ir klinikinę veiklą, steigėjo teisėmis perima vieną iš didžiausių Lietuvoje Santariškių ligoninių kompleksą. Kitas šios reformos, kurią inicijuoja Medicinos fakultetas, žingsnis padaromas po trejų metų, kai universitetinės ligininės tampa Universiteto ligininės klinikomis.

1998 m. įkuriamas savarankiškas Užsienio kalbų institutas, išskirtas iš Filologijos fakulteto ir teikiantis Vakarų ir Rytų modernių kalbų mokymo paslaugas (pvz., 1999 m. tokių kalbų buvo 23). Tais pat metais, atsižvelgus į padidėjusį šalyje informatikos specialistų poreikį ir Universiteto potencialą, Matematikos fakultetas pertvarkomas į Matematikos ir informatikos fakultetą. 2001 m. rugsėjo 12 d. Universitete įkuriamas Vokietijos teisės centras, 2003 m. gegužę išleidęs pirmąją klausytojų laidą, o 2002 m. kovo 1 d. atidaroma Lenkijos ir Europos Sąjungos teisės mokykla.

1998 m. Universitetui gražinamas itin svarbus 3000 kvadratinų metrų pastatas, senojo architektūrinio ansamblio dalis, kur 2004 m. rugsėjo 1-ąją įsikūrė visas Filosofijos fakultetas, 1991 m. „išstremtas“ į miesto pakraštį, bei Religijos tyrimų ir studijų centras. 2002 m. naujose patalpose Senamiestyje, Vokiečių gatvėje, įsikūrė Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas. Šitaip pačioje senamiesčio, Universiteto senojo ansamblio širdyje siekiama suformuoti tikrą humanitarinę aplinką, apimančią literatus, kalbininkus, istorikus, menotyrininkus, archeologus, filosofus, sociologus, psichologus, religijų tyrėjus, politologus, bendrųjų Universiteto humanitarinių centrų klausytojus.

Universiteto atvirumą realiai rinkai rodo 1996 m. pradėta taikyti kur kas liberalesnė priėmimo į ją tvarka. Vilniaus universitetas inicijuoja naują stojimo į aukštąsias mokyklas tvarką – siūlo atsakyti didžiumos stojamųjų egzaminų, skatina idėją kurti valstybinių brandos egzaminų, kurie pakeistų stojamuosius, sistemą bei priėmimą į Lietuvos aukštąsias mokyklas vykdyti kartu. Bendro priėmimo į aukštąsias mokyklas pagrindinis tikslas – supaprastinti stojimą į aukštąsias mokyklas, suteikiant galimybę tuo pačiu metu pretenduoti į kelias

aukščiausias mokyklas, pasiekti didžiausio objektyvumo į studijų programas atrenkant geriausiai joms pasirengusius abiturientus. Ši idėja pradėta realizuoti 1998 m., kai Vilniaus universitetas ir Kauno technologijos universitetas studentų priėmimą suorganizavo kartu. Naujoji nacionalinių egzaminų bei bendro priėmimo sistema pasiteisino ir nuo 2003 m. jau visos 16 Lietuvos aukštųjų mokyklų yra susijungusios į Lietuvos aukštųjų mokyklų asociaciją bendram priėmimui organizuoti.

Jau nuo 1992 m. Universitetas vis plačiau dalyvauja tarptautiniuose akademinuose (studentų ir dėstytojų) ir mokslo (apimančio ir bendrus mokslinius tyrimus, renginius, bibliotekų bendradarbiavimą ir pan.) mainuose. Čia Universitetui buvo ypač svarbus ištraukimas į ES finansuojamas mokslo ir studijų programas, leidęs ne tik kiekybiškai plėsti ir intensyvinti tarptautinį akademinį bendradarbiavimą (reikšmingiausia SOCRATES/ERASMUS programa, daugiau kaip 120 dvišalių sutarčių), bet ir, pavyzdžiui, gerinti paties Universiteto studijų kokybę, modernizuoti jos valdymo sistemą (TEMPUS, 1992–2000 vykdyta 20 projektų). Vilniaus universitetas pirmasis Lietuvoje 1996 m. pradeda diegti ECTS (Europinę kreditų perkėlimo sistemą). 1998 m. atsiranda pirmieji kursai užsienio kalba studentams, atvykstantiems dalinėms studijoms į Universitetą (dabar siūloma apie 200 kursų užsienio kalba). Nuo 2002 m. Universitetas dalyvauja *Tuning* projekte, siekiančiame užtikrinti universitetų bei darbdavių savitarpio supratimą ir akademinį laipsnių palyginamumą europiniame kontekste.

2000 m. kovą Lietuvos Respublikos Seimui priėmus naująjį Aukštojo mokslo įstatymą, Vilniaus universiteto Senatas 2001 m. gegužės 29 d. patvirtino pagal šio įstatymo nuostatas pataisytą ir papildytą statutą, pagal kurį aukščiausias valdymo organas – Universiteto taryba – iš renkamos savivaldos institucijos tampa valstybinės ir visuomeninės priežiūros bei globos institucija. 2002 spalio 11 d., po daugiau nei metus trukusios „tarpuvaldžio“, Universiteto Senatas rektoriumi išrenka biochemijos prof. Benediktą Juodką, ligitolinį Lietuvos mokslų akademijos prezidentą.

Šiandien Universitete veikia 18 kamieninių padalinių, iš kurių 12 fakultetų (Chemijos, Ekonomikos, Filologijos, Filosofijos, Fizikos, Gamtos mokslų, Istorijos, Kauno humanitarinis, Komunikaci-

► Išskirtinio tarptautinio pripažinimo Vilniaus universiteto mokslininkai susilaukė 2000 m., kai Universitete buvo įsteigtas UNESCO asocijuotas Išskirtinis mokslo ir studijų centras, analogiškas pasaulyje žinomiems *Center of Excellence*. Šį centrą įkūrė Biochemijos ir biofizikos katedra (vedėjas – prof. Benediktas Juodka), Kvantinės elektronikos katedra ir Lazerinių tyrimų centras (vadovas prof. Algis Petras Piskarskas). Centro parengtas projektas CEBIOLA – „Ląstelių biologija ir lazeriai: naujų technologijų link“ buvo vienintelis Lietuvoje gavęs ES paramą, skirtą geriausių Vidurio Rytų Europos mokslo centrų integracijai į Europos mokslo sistemą. Įkūrus Išskirtinio mokslo ir studijų centrą Vilniaus universitete: centro direktorius prof. Benediktas Juodka, pavaduotojai – prof. Vida Kirvelienė ir prof. Algis Petras Piskarskas Didžiąjame kieme (2000 m.).

jos, Matematikos ir informatikos, Medicinos, Teisės) ir 2 fakulteto teises turintys institutai (Tarptautinių santykių ir politikos mokslų, Užsienio kalbų), jų sudėtyje yra 117 katedrų ir joms prilygintų padalinių; 7 tarpfakultetiniai studijų ir mokslo bei 5 neakademiniai centrai, biblioteka, Šv. Jonų bažnyčia, Skaičiavimo centras, 5 mokslo tiriamieji institutai (Ekologijos, Eksperimentinės ir klinikinės medicinos, Imunologijos, Onkologijos, Teorinės fizikos ir astronomijos), Medžiagotyros ir taikomųjų mokslų institutas, 8 universitetinės ligoninės, 17 viešųjų įstaigų, tarp kurių 3 Universiteto ligoninės, Tarptautinio verslo mokykla ir kt.

Šiuo metu Universitete dirba apie 3800 žmonių (turi pagrindines ir nepagrindines pareigas), iš jų daugiau kaip 1000 mokslininkų (turinčių mokslinius laipsnius). 2004 m. Vilniaus universitete buvo priimama į 80 pirmosios pakopos, 95 antrosios pakopos studijų programas bei į 24 kryptių doktorantūros studijas. Dabar Universitete mokosi daugiau kaip 22 tūkstantis studentų, iš jų apie 500 doktorantų.

► Filologijos fakulteto simbolis – Sarbivijaus kieme augusį palinkusį berželį – nulaužė audra. Jo vietoje 2002 m. rugsėjo 1 d. pasodintas naujas berželis. Iš kairės į dešinę: laikinai einantis rektorius pareigas prof. Benediktas Juodka, Filologijos fakulteto dekanas prof. Bonifacas Stundžia, Istorijos fakulteto dekanas prof. Alfredas Bumblauskas.

7. Vilniaus universiteto biblioteka ir jos rinkiniai

Universiteto bibliotekos pradžia – 1570 m., kai įkuriant jėzuitų kolegiją kartu suformuota ir biblioteka. Bibliotekos pagrindą sudarė Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto bei Vilniaus vyskupo sufragano Georgijaus Albinijaus rinkiniai. 1580 m. miręs Vilniaus vyskupas ir Universiteto steigėjas Valerijonas Protasevičius testamentu Universitetui užrašė keletą tūkstančių knygų. Per du šimtus jėzuitų vadovavimo Universitetui metų bibliotekos fondai pagausėjo nuo 4,5 tūkstančio tomų 1579 m. iki 11 tūkstančių tomų 1773 m. Panaikinus 1773 m. Jėzaus Draugiją, pakito mokslo ir studijų pobūdis. 1804 m. Universiteto bibliotekai vadovauti paskirtas Gotfrydas Ernestas Grodekas (1762–1825). Jo pastangomis Universiteto biblioteka tapo prieinama Vilniaus visuomenei. Vilniaus universiteto biblioteka, palyginti su kitomis to meto Rusijos imperijos bibliotekomis, buvo pasiekusi pažangiausių to meto Europos bibliotekų lygį.

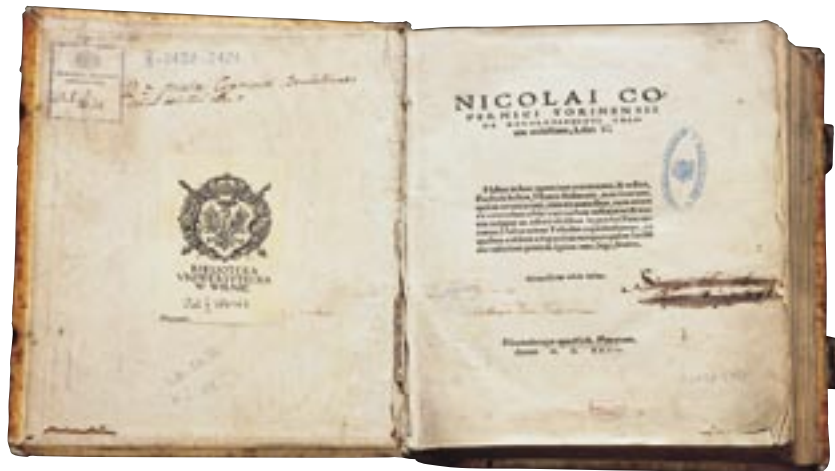
1832 m. Vilniaus universitetas uždaromas – tai kartu vienas liūdniausių ir bibliotekos istorijos puslapių: didelė dalis bibliotekos fondų buvo išdalyta įvairioms carinės Rusijos mokslo įstaigoms ir išvežta iš Vilniaus. 1856 m. pradėjo veikti Archeologijos komisijos Senienų muziejus, o prie jo įsteigtas Skaitymo kabinetas. 1867 m. Senienų muziejus ir Skaitymo kabinetas reorganizuoti į Vilniaus viešąją biblioteką ir muziejų. Bibliotekai atiduodamos po 1831 ir 1863 m. sukilimų uždarytų mokyklų, vienuolynų, konfiskuotų dvarų, privačių asmenų kolekcijos, sudariusios apie 200 tūkstančių tomų vertingų knygų ir rankraščių fondą.

1914 m. bibliotekos fondas buvo per 300 tūkstančių tomų ir užėmė ketvirtą vietą tarp Rusijos imperijos bibliotekų. Pirmojo pasaulinio karo metu biblioteka vėl niokojama, knygos vežamos į Rusiją. Universiteto bibliotekos fondai, nors ir nuniokoti, išliko dar gana gausūs. Senoji Universiteto biblioteka atgijo 1919 m. atkūrus Vilniaus

▲ Knygos iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto bibliotekos, testamentu paliktos Vilniaus jėzuitų kolegijai. Iš garsios buvusios 4-5 tūkstančių knygų bibliotekos dabar Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma 14 knygų.

► Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos sostinę pasiekė ir Mikalojaus Koperniko (1473–1543) veikalas *De revolutionibus orbium coelestium* (Apie dangaus kūnų sukimąsi, Niurnbergas, 1543), kuriame žymusis lenkų astronomas išdėstė heliocentrinę teoriją, pagrindusią naują požiūrį į pasaulį ir visatą.

universitetą. Kilęs Antrasis pasaulinis karas jos darbą vėl nutraukė. Po karo reikėjo skubiai tvarkyti sugriautą Universitetą ir jo biblioteką. Bibliotekai pavyko susigrąžinti apie 13 tūkstančių tomų vertingos literatūros, kuri įvairiais laikotarpiais buvo išvežta iš bibliotekos. Paminėtini šie svarbesni 1945–1995 m. Vilniaus universiteto bibliotekos veiklos laikotarpio įvykiai: bibliotekos (1970) ir Universiteto (1979) 400 metų jubiliejiniai renginiai, pastatytos dvi knygų saugyklos, įkurti nauji skyriai (Restauravimo skyrius – 1968 m., Grafikos kabinetas – 1969 m.), pradėti nauji darbai, pavyzdžiui, imta formuoti dovanotų knygų kolekcijas ir t. t. 1948–1964 m. bibliotekai vadovavo Levas Vladimirovas (1912–1998), kuris vėliau, 1964–1970 m., dirbo Jungtinių Tautų organizacijos Hameršeldo bibliotekos Niujorke direktoriumi. Jo dėka Vilniaus universiteto biblioteka nuo 1965 m. yra Jungtinių Tautų Organizacijos ir jos padalinių depozitinė biblioteka, gauna JTO ir jos padalinių – UNESCO, Pasaulinės sveikatos organizacijos, Tarptautinės atominės energijos agentūros, Maisto ir žemės ūkio organizacijos, Tarptautinės darbo organizacijos, Tarptautinio valiutos fondo, Pramonės plėtros organizacijos, Tarptautinio teismo – dokumentus.

Biblioteka palaiko mainų ryšius su 250 Lietuvos ir užsienio bibliotekų bei mokslo įstaigų. Nuo 1993 m. bibliotekoje veikia elektroninis katalogas. Tai pirmasis katalogas Baltijos šalyse, matomas per

interneta, kurį galima pasiekti adresu: <http://lanka.vu.lt:83/ALEPH>

Vilniaus universiteto bibliotekos fonduose saugoma 5,3 milijono spaudinių. Bibliotekos pasididžiavimas – senųjų spaudinių, rankraščių, senųjų graviūrų ir kiti specialūs rinkiniai.

Seniausia bibliotekos fondo dalis yra Rankraščių skyriaus archyvinė medžiaga. Tai XIII–XX a. dokumentai įvairiomis kalbomis. Visi Rankraščių skyriaus dokumentai suskirstyti į fondus, kurie pavadinti asmenų arba institucijų vardais. Ypač yra svarbūs senojo Vilniaus universiteto, jo profesorių archyvai. Istorikams labai svarbūs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos teismų aktai, jos išdo dokumentai, Lietuvos didikų kunigaikščių privilegijos ir kiti senieji aktai. Daug istorinės ir faktinės medžiagos mokslininkai randa įžymių šeimų: Sapiegų, Radvilų, Balinskių, Daugėlių archyvuose. Baudžios palikimas – XVIII a. vaško lentelės baudžiauninkų lažui žymėti. Neseniai bibliotekai padovanoti XV–XIX a. karaimų rankraštinės knygos ir dokumentai. Kitą dalį Rankraščių skyriaus fondo sudaro pergamentų, gaidų, autografų, fotografijų, meno kūrinių rinkiniai. Kiekvienais metais rankraštynas papildomas naujais dokumentais – mokslo, kultūros, literatūros ir meno istorijai nusipelnusių asmenų archyvais.

Vilniaus universiteto biblioteka turtingiausia Lietuvoje ir viena iš turinčių daugiausia senų spaudinių bibliotekų Vidurio ir Rytų Europo-

◀ Rabano Mauro (apie 784–856) veikalas *Opus de universo* („Veikalas apie visatą“), išleistas 1467 m. Strasbūre, – tai seniausia Lietuvoje esanti knyga.

je. Tai iki 1800 m. išleisti leidiniai: inkunabulai, XVI–XVIII a. spaudiniai, leidiniai kirilicos ir graždankos šriftais, senos knygos latvių, estų kalbomis. Senų spaudinių fondas – per 178 tūkstančius leidinių. Didžiausias Lietuvoje inkunabulų (iki 1501 m. spausdintų knygų) rinkinys turi 313 vienetų, pradedant seniausia Lietuvoje esančia knyga – Rabano Mauro enciklopedinio pobūdžio veikalu *Opus de universo* („Veikalas apie visatą“), išleistu 1467 m. Strasbūre. Įdomi Hartmano Šedelio kronika (Schedel Hartman. *Liber chronicarum*, Nürnberg, 1493), apimanti laikotarpį „nuo pasaulio sukūrimo“ iki XV a. pabaigos, žymi savo graviūromis, kurių knygoje yra apie du tūkstančius.

XVI a. knygų fondą sudaro 5,5 tūkstančio leidinių. Tarp jų – Mikalojaus Koperniko veikalas apie dangaus sferų judėjimą (Nicolaus Copernicus. *De revolutionibus orbium coelestium*. Nürnberg, 1543). Ypač brangios bibliotekai jos pirmosios knygų kolekcijos, nors iki šių dienų jų išlikę nedaug. Tai Georgijaus Albinijaus, Žygimanto Augusto, Kazimiero Leono Sapiegos dovanotos knygos su savininkų ekslibrisais ir įrašais.

XVI a. pirmosios pusės leidinių – paleotipų – Universiteto bibliotekoje yra 1650 egzempliorių. Į atskirą senųjų leidinių grupę išskirtos

► Bibliotekos kartografijos rinkinio pažiba – 1613 m. Amsterdame išleistas pirmas tikslus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemėlapis, sudarytas 1590–1600 m. atliktų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kartografavimo darbų pagrindu ir parengtas Mikalojaus Kristupo Radvilos užsakyму.

žymių Europos leidėjų – Aldų, Elzevirų, Plantenų, Etjenų – knygos.

Senų spaudinių rinkinį sudaro per 19 tūkstančių XVII a. knygų. Čia yra pirmasis Kryžiuočių ordino istoriografinis šaltinis (Petrus Dusburg. *Chronicon Prussiae*. Jenae, 1679), taip pat Mykolo Lietuvio totorių, lietuvių ir maskvėnų visuomeninio gyvenimo aprašymas (Michalo Lituanus. *De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moschorum*, Basel, 1615) ir kiti. Šiame rinkinyje saugomas Kazimiero Semenavičiaus veikalas apie artilerijos meną, kur pirmą kartą keliama reaktyvinės technikos pritaikymo artilerijoje idėja (Casimirus Siemienowicz. *Ars magna artileriae*, Amsterdami, 1650). Didžiausią senųjų spaudinių rinkinio dalį sudaro XVIII a. knygos – 55 tūkstančiai tomų. Čia yra ir garsioji prancūzų Deni Didro XVIII a. mokslo ir meno enciklopedija.

Retų spaudinių skyriuje sukauptas turtingas lietuviškų leidinių ir lituanistikos rinkinys. Jame yra per 12 tūkstančių knygų. Tai lietuvių raštijos paminklai: pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo „Katekizmuso prasti žodžiai...“, 1547; Baltramiejaus Vilento unikalus leidinys „Enchiridionas“, 1579; Jono Bretkūno „Postilė“ (1591), ir daugelis kitų. Seniausia lituanistikos rinkinio knyga yra prūsų 1545 m. išleistas katekizmas (*Catechismus in preussnischer Sprach und dagegen das deutsche*).

Įdomus ir turtingas yra Universiteto bibliotekos kartografijos rinkinys. Jame saugoma per 1000 senųjų atlasų ir 10 000 žemėlapių. Vilniaus universiteto profesoriaus Joachimo Lelevelio atlasų ir žemėlapių kolekcija sudaro bibliotekos kartografijos rinkinio pagrindą. Čia yra 13 Klaudijaus Ptolemajo veikalo *Geographia* (Geografija) leidimų. Seniausias jų yra išspausdintas 1490 m. Romoje. Rinkinyje yra kartografo Georgo Brauno didžiausių Europos miestų atlasas (*Civitates orbis terrarum*), kuriame 1576 m. yra pateiktas pirmasis Vilniaus miesto planas. Kartografas Gerardas Merkatorius pirmasis pavaizdavo Lietuvą atskiru žemėlapiu, tuo populiarinę Lietuvos kraštą Vakarų Europoje. Saugomi ir XVII a. žymių kartografų Jodoko Hondijaus, Johano Jansonijaus ir kitų atlasų leidimai. Rinkinyje yra XVII a. pradžios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemėlapis, išleistas Mikalojaus Radvilos Našlaitėlio – tiksliausias to meto Lietuvos kartografinis vaizdas.

Senosiose bibliotekose kartu su knygomis buvo saugomi dailininkų kūriniai, todėl bibliotekoje susiformavo Grafikos kabine-

▲ Vilniaus universiteto biblioteka gali didžiuotis turinti chrestomatinį Apšvietos epochos fenomeną – Deni Didro (1713–1784) ir kitų enciklopedistų išleistą „Enciklopediją“ (1751–1777).

▲ Barokinė Baltoji salė, kurioje dabar įsikūrusi Profesorių skaitykla, yra senosios Vilniaus universiteto Astronomijos observatorijos dalis. Tomo Žebrausko (1714–1758) suprojektuotoje Baltojoje salėje iki šiol laikomi astronominiai įrenginiai, o salės lubose įrengta elipsinė anga jungia Baltąją salę su virš jos esančia mažesne sale ir neaprepiamu žvaigždėtu dangumi – taip įkūnijama barokinė begalinės erdvės idėja.

▲ Bibliotekos Baltojoje salėje galima apžiūrėti XVIII a. teleskopą, kurį Vilniaus universitetui dovanavo Mykolas Radvila.

▲ 1750 m. Elbingo meistro padarytas žemės gaublys, dedikuotas tuometiniam Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Augustui III.

tas. Reikšmingas XVIII a. Lietuvos grafikos pavyzdys yra Nesvyžiaus graverio Herškės Leibovičiaus 165 Radvilų giminės portretų, raižytų varyje, rinkinys (*Icones familiae ducalis Radviliana*). Minėtinas yra Jono Kazimiero Vilčinskio iniciatyva 1847–1863 m. leistas „Vilniaus albumas“, kurį sudaro 240 estampų. Kabinete saugoma XVIII–XIX a. Vakarų Europos šalių graverių (prancūzų, vokiečių, olandų, anglų, austrų) darbų, japonų grafikos atspaudų. Senųjų ekslibrisų rinkinyje yra lietuvių, lenkų, rusų ir Vakarų Europos knygų ženklų, sukurtų XIX a. antrojoje pusėje. Dabartiniame bibliotekos Grafikos kabineto rinkinyje daugiausia yra šiuolaikinių lietuvių dailininkų kūrinių. Grafikos kabineto fondas – per 87 000 egzempliorių.

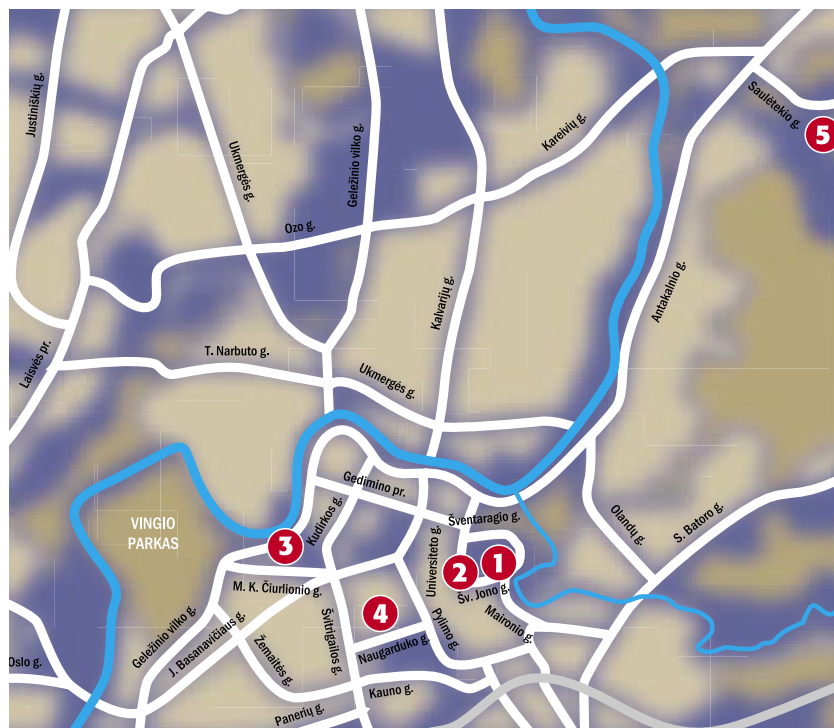
Vilniaus universiteto Mokslo muziejus įkurtas 1973 m. Čia sukaupta ne vienas tūkstantis eksponatų iš Lietuvos mokslo istorijos ir turtinga numizmatikos kolekcija. Gausus muziejaus istorinių medalių ir ordinų rinkinys. Jame yra svarbiausi jubiliejiniai Vilniaus universiteto medaliai. Puikus XVIII a. Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių medalių rinkinys bei Lietuvos Respublikos (1918–1940) ordinais ir medaliai. Nemaža muziejaus retų knygų ir rankraščių kolekcija, puikus XIX a. lituanistikos rinkinys. Mokslo muziejuje saugomi senieji observatorijos teleskopai, gaubliai, Vilniaus imperatoriškojo universiteto masonų ložės „Uolusis lietuvis“ apeiginiai daiktai, ordinais.

1998 m. biblioteka parengė ir išleido pirmą kompaktinį diską „Vilniaus universiteto bibliotekos istoriniai rinkiniai“ lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis. Disko išleidimą finansavo UNESCO.

8. Vilniaus universiteto ansamblis

8.1. Vilniaus universitetas mieste

Senasis Universiteto ansamblis, esantis pačioje Vilniaus senamiesčio širdyje, susiformavo XVI a. pabaigoje–XVIII a. pabaigoje. Dabar senajame ansamblyje išsikūrę reprezentaciniai Universiteto centriniai rūmai – rektoratas, administracija, centrinė biblioteka bei Filologijos, Filosofijos ir Istorijos fakultetai. XVIII a. pabaigoje po Edukacinės komisijos reformų daugėjant fakultetų ir plečiantis studijų programai, Universiteto reikmėms ėmė nebeužtekti turimų pastatų. Universitetas pradėjo plėstis Vilniaus senamiesčio ribose. 1832 m.

1. Senasis Vilniaus universiteto ansamblis: Rektoratas, Filologijos, Filosofijos ir Istorijos fakultetai.

2. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas.

3. Gamtos mokslų ir Medicinos fakultetai.

4. Matematikos ir informatikos, Chemijos fakultetai.

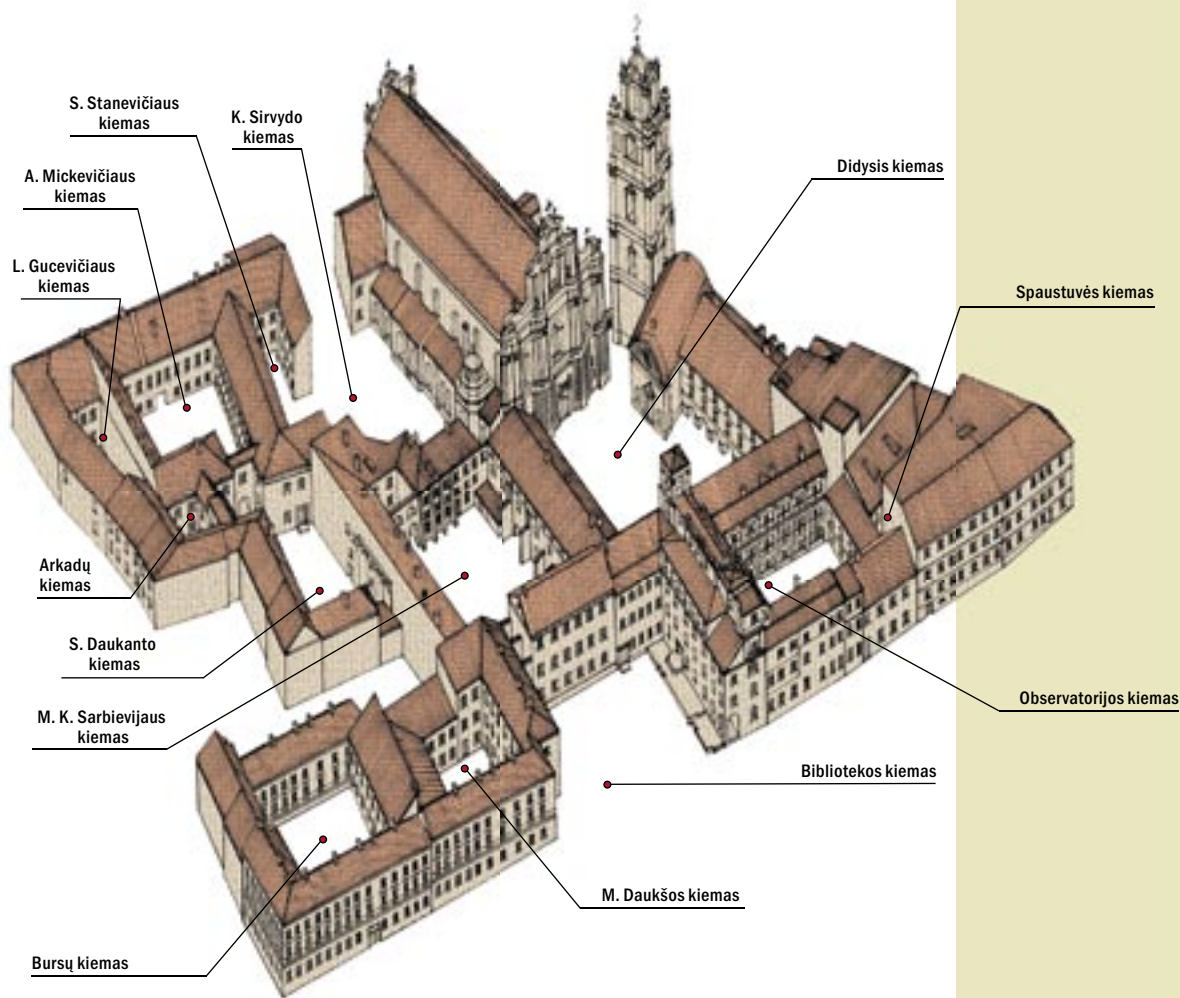
5. Fizikos, Ekonomikos, Teisės ir Komunikacijos fakultetai.

Universitetą uždarius, rūmuose įkurdintos dvi gimnazijos, Valstybės archyvas ir kitos įstaigos. Universitetas pradėjo plėstis po visą miestą XX a. pradžioje, 1919 m. atkūrus Universitetą. Tuomet Universitetas gavo pastatų dabartinėje M. K. Čiurlionio gatvėje, kur dabar įsikūrę Gamtos mokslų ir Medicinos fakultetai, taip pat pastatų kompleksą dabartinėje Naugarduko gatvėje, kur įsikūrę Matematikos ir informatikos bei Chemijos fakultetai. Sovietmečiu Universitetas, vėl tapęs svarbiausia Lietuvos aukštąja mokykla, dar labiau išsiplėtė. 1968–1978 m. pastatytas akademinis miestelis Saulėtekio alėjoje, Antakalnyje, kuriame įsikūrę Fizikos, Ekonomikos, Teisės ir Komunikacijos fakultetai bei pagrindiniai studentų bendrabučiai. Filosofijos fakultetas (atkurtas 1989 m.) kartu su Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutu (įkurtas 1992 m.) laikinai glaudėsi Didlaukio gatvėje, šiandien jau įsikūrė Senamiestyje (Filosofijos fakultetas senajame Universiteto ansamblyje, o Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas netoliese – Vokiečių gatvėje). Be Vilniaus universiteto Humanitarinio fakulteto Kaune (įkurtas 1964 m.), visus kitus Vilniaus universiteto pastatus galime matyti miesto plane.

8.2. Senasis Vilniaus universiteto ansamblis

Senasis Universiteto pastatų ansamblis išsidėstęs Senamiesčio kvartale tarp Universiteto, Šv. Jono, Pilies ir Skapo gatvių. Jis baigė formuotis XVIII a. pabaigoje ir išliko beveik nepakitęs iki mūsų dienų. Senuosiuose Vilniaus universiteto rūmuose rasime gotikos, renesanso, baroko ir klasicizmo stiliaus pastatų. Visi šie senojo Vilniaus architektūros stiliai atspindi daugiaamžę Universiteto istorinę raidą. Įvairiu laiku statyti ir perstatyti senojo Universiteto pastatai sudaro apie 13 skirtingo dydžio ir reikšmės kiemų.

Senasis
Vilniaus
universiteto
ansamblis

8.2.1. Bibliotekos kiemas

Bibliotekos kiemas apsuptas senųjų bibliotekos, administracijos ir Istorijos fakulteto rūmų. Du šimtus metų šis kiemas buvo ūkio paskirties ir uždaras. Tačiau XIX a. pradžioje senojo refektoriumo vietoje įrengus tuo metu pačią puošniausią Pranciškaus Smuglevičiaus salę ir nugriovus ūkinius pastatus, skyrusius Universiteto kiemą nuo tuometinės generalgubernatūros (šiandien – Prezidentūra) kiemas įgijo reprezentacinę paskirtį. Pats kiemo pavadinimas sako, kad didžiausią

▶ Tai seniausia Universiteto salė, XIX a. pradžioje pavadinta Lietuvos klasicistinės architektūros ir dailės pradininko prof. Pranciškaus Smuglevičiaus vardu. XVII–XVIII a. buvęs Universiteto refektoriumas, 1802–1804 m. P. Smuglevičiaus naujai dekoruotas, tapo Vilniaus imperatoriškojo universiteto aula.

▶ Vaizdas į Bibliotekos kiemą iš Universiteto gatvės.

pastatų dalį čia užima dar 1570 m. įkurta ir LDK laikais turtingiausia Universiteto biblioteka. Šiandien bibliotekai priklauso keletas puošniausių Universiteto salių: Pranciškaus Smuglevičiaus, Joachimo Lelevelio, Baltoji. Iš šio kiemo taip pat patenkama į Universiteto centrinius rūmus, kur įsikūręs rektoratas ir administracija.

8.2.2. Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kiemas

Antras pagal didumą Universiteto kiemas, pavadintas garsaus XVII a. pradžios Europos poeto, Universiteto auklėtinio, vėliau profesoriaus Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus vardu. Uždaras kiemas, apsuptas įvairių stilių ir laikotarpių pastatų su kontraforsais ir arkomis, šiaudien priklauso filologams. Viename iš kiemo pastatų dailininko Antano Kmieliausko freskomis išpuoštoje menėje yra knygynas *Lit-tera*, greta esanti Lituanistikos centrą puošia dailininko Petro Repšio baltų mitologijos motyvais sukurtos freskos „Metų laikai“.

➤ Vienas išpūdingiausių modernių menininkų kūrinių senajame Vilniaus universiteto ansamblyje yra dailininko Petro Repšio freska „Metų laikai“, nutapyta 1976–1984 m. Lituanistikos centro vestibulijį puošianti freska, kartu su to paties menininko vitražais ir paminkline lenta, skirta žuvusioms baltų gentims atminti, sukuria vientisą ir ekspresyvią interjerą. Dailininkui, kuris rėmėsi archajiškais papročiais ir mitologija, pavyko sukurti savitą senosios baltų religijos ir mitologinio pasaulėvaizdžio viziją.

◀ Garsiausio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus vardu pavadintas kiemas šiaudien yra pagrindinis Filologijos fakulteto kiemas.

▲ Dailininko Rimtauto Gibavičiaus sgrafitas „Devynios mūzos“ (1969 m.) Filologijos fakulteto vestibulyje vaizduoja antikinės mokslo ir menų globėjas. Šis sgrafitas – tai pirmasis šiuolaikinės Vilniaus universiteto puošybos tradicijos žingsnis.

8.2.3. Simono Daukanto kiemas

Iš Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kiemo patenkame į dar vieną Filologijos fakultetui priklausantį kiemelį, pavadintą XIX a. lietuvių tautinio atgimimo pradininko, pirmojo Lietuvos istoriją parašiusio lietuviškai istoriko, Universiteto auklėtinio Simono Daukanto vardu. Švietėjas tarp kitų Lietuvos kultūrai nusipelnusių rašytojų įamžintas dailininko Rimtauto Gibavičiaus freskoje „Poetai“, puošiančioje vieną iš Filologijos fakulteto fojė. Verta paminėti ir kitą dailininko R. Gibavičiaus kūrinį šiame fakultete – sgrafitą „Mūzos“ bei dailininko Vitolio Trušio granito mozaiką „Iš lietuvių mitologijos“. Kiemą supa įvairiais amžiais statyti ir kadaise Vilniaus didikų Universitetui dovanoti pastatai. Vertingiausia šio kiemo architektūrinė detalė – pietvakarių kampe išlikęs renesanso stiliaus atiko fragmentas.

➤ Simono Daukanto kiemas.

8.2.4. Didysis kiemas

Didysis kiemas susiformavo jėzuitiškojo Universiteto epochoje. Visais laikais tai buvo puošniausias ir svarbiausias Universiteto kiemas, sujungęs reprezentacinę, sakralinę ir akademinę funkcijas. Jame vykdavo svarbiausios Universiteto šventės ir iškilmės, iš jo patenkama į Universiteto Šv. Jonų bažnyčią, ne tik pamaldų, bet ir viešų disputų vietą, taip pat į Universiteto aulą, kurioje buvo ginami ir suteikiami bakalauro, magistro, daktaro vardai. Didysis kiemas, jėzuitų laikais dėl savo reikšmės vadintas Akademijos kiemu, Stepono Batoro universiteto laikais – pirmojo Universiteto rektoriaus Petro Skargos kiemu, šiandien tapo ir Universiteto panteonu: renesansinių galerijų, juosiančių visą kiemą, pirmojo aukšto sienose paminklinėmis lentomis įamžinti Universiteto steigėjai, mecenatai, įžymūs mokslo vyrai. Šiauriniame rūmų sparne išlikęs XVI a. Universiteto pavadinimas

1580 m. vyko oficialus iškilmingas Universiteto atidarymas. Šia proga Universitetą aplankė ir pats karalius Steponas Batoras, kartu Didžiojo kiemo pastato fasade buvo pritvirtinta marmurinė paminklinė lenta su įrašu: *Academia et Universitas Societatis Jesu Erecta anno 1580*. Lenta 1832 m. uždarius Universitetą buvo nuimta, o 1919 m., restauruojant pastatą, surasta ir vėl prikalta. 1979 m. lenta buvo aptikta po tinko sluoksniu.

Universiteto Didžiojo kiemo vaizdas. Mato me barokinį Astronomijos observatorijos bokštelį ir renesansinių arkadų padabintus pagrindinius senojo Universiteto pastatus.

Šv. Jonų bažnyčios vidus, sukurtas Vilniaus baroko mokyklos metro Jono Kristupo Glaubico, yra vienas iš įspūdingiausių barokinių Vilniaus interjerų.

Academia et Universitas Societatis Jesu. Spalvotose freskose – Vilniaus universiteto herbas, vyskupo Valerijono Protasevičiaus, LDK vicekanclerio Kazimiero Leono Sapiegos ir kitų mecenatų portretai.

8.2.5. Šv. Jonų bažnyčia ir varpinė

Didžiajame Universiteto kieme, kaip ir visame senojo Universiteto ansamblyje, vyrauja puošnus Šv. Jonų bažnyčios barokinis fasadas ir greta stovinti jos varpinė. Šv. Jonų bažnyčia funduota dar 1387 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos Lietuvos krikšto proga. Tai buvo pirmoji Vilniaus parapiinė bažnyčia ir vienas didžiausių gotikinių sakralinių pastatų mieste. 1571 m. Šv. Jonų bažnyčia atiteko jėzuitų kolegijai, o nuo 1579 m. – Universitetui. Po 1737 m. miesto gaisro, per kurį nukentėjo ir visas tuometinis Universiteto ansamblis, Šv. Jonų bažnyčia ir varpinė rekonstruota. Bažnyčią ir kitus pastatus atstatyti jėzuitai pakvietė Vilniuje tuo metu visiškai nežinomą iš Silezijos kilusį liuteroną architektą Joną Kristupą Glaubicą (?–1767), vėliau tapusį žymiausiu XVIII a. architektu LDK ir suformavusį lygiavertę Europos baroko mokykloms Vilniaus baroko mokyklą. Šv. Jonų bažnyčios rekonstrukcija buvo vienas pirmųjų, tačiau vienas ryškiausių ir žymiausių J. K. Glaubico darbų. Bažnyčia neturi Vilniaus vėlyvojo baroko laikotarpiu statytiems sakraliniams pastatams būdingų aukštų, lieknų bokštų, tačiau vis dėlto yra būdingas Vilniaus baroko mokyklos stalinys. Rekonstruojant sukurtas puikus vėlyvojo baroko interjeras, į darnią barokinę visumą sujungęs gotikinę bažnyčios erdvę, 7 koplyčias, 22 altorius (išliko 10 altorių). Šv. Jonų bažnyčia savaime yra lyg Universiteto panteonas. Jos koplyčiose palaidoti bažnyčios ir Universiteto fundatoriai, akademijos jėzuitai, įrengtos atminimo lentos žymiesiems Universiteto auklėtiniams: Konstantinui Sirvydui, Janui Stroinovskiui, Adomui Mickevičiui, Simonui Daukantui. J. K. Glaubicas užstatė ir du viršutinius šalia bažnyčios stovinčios varpinės aukštus. Nuo to laiko ji tapo pačia aukščiausia (68 m) ir puošniausia varpine visoje Vilniaus senamiesčio panoramoje. Šv. Jonų bažnyčios fasadas ir jos varpinė tapo visų laikų Universiteto simboliu.

Šv. Jonų bažnyčios pagrindinis fasadas ir galinga varpinė – ne tik Vilniaus universiteto ansamblio, bet ir viso Vilniaus senamiesčio dominantė.

Observatorijos įkūrėjas ir pirmasis architektas buvo matematikas ir astronomas Tomas Žebrauskas. Pagal jo projektą observatoriją sudarė dvi viena virš kitos įrengtos salės ir du triaukščiai keturkampiai bokštai. Igno Egenfelderio tapytame portrete (1752) ir matome T. Žebrauską su šio statinio projektu.

8.2.6. Observatorijos kiemas

Seniausias Universiteto kiemas, anksčiau vadintas ilgamečio Apšvietos epochos Universiteto rektoriaus, garsaus astronomo Martyno Počobuto vardu. Kiemas susidarė XVI a. pabaigoje, dar statant patalpas jėzuitų kolegijai, todėl ilgą laiką vadintas Kolegijos kiemu. XVII–XVIII a. čia veikė vaistinė, o pačiame kiemelyje buvo auginamos vaistažolės; vėliau, XVIII a. pabaigoje, įsikūrė Edukacinės komisijos raštinė ir archyvas. Įspūdingiausias pastatas nedideliame kiemelyje – senoji Astronomijos observatorija su klasicistiniu priestatu. Vienos pirmųjų pasaulyje observatorijos įkūrėjas ir architektas buvo Universiteto profesorius jėzuitas Tomas Žebrauskas, o jo sumanymo

Ryškiausias Apšvietos epochos Universiteto statinys, tapęs ir šios epochos Universiteto simboliu, – klasicistinis Universiteto astronomijos observatorijos priestatas. Jo autorius – Edukacinės komisijos architektas ir vienas pirmųjų klasicizmo architektų Lietuvoje Martynas Knakfusas.

fundatorė – kunigaikštienė Elžbieta Oginskaitė-Puzinienė, parėmusi ir klasicistinės observatorijos dalies statybą. Šis, vienas gražiausių klasicistinių statinių senajame Universiteto ansamblyje, dekoruotas Zodiako simboliais, lotyniškų sentencijų eilutėmis, tarp kurių ir *Hinc itur ad astra* (Iš čia kylama į žvaigždes).

► Vilniaus universiteto Astronomijos observatorijos fundatorė Elžbieta Oginskaitė-Puzinienė (?–1767), parėmusi ne tik pastato statybą, bet ir padovanojusi naujų astronominių įrengimų. Igno Egenfelderio tapytame portrete Vilniaus universiteto mecenatė laiko observatorijos projektą.

◀ Ant klasicistinio Astronomijos observatorijos priestato sienos yra lotyniškai parašyta *Haec domus Uraniae est: Curae procul este profanae: Temnitur hic humilis tellus: Hinc itur ad astra* („Šis namas yra Uranijos: eikit šalin niekingi rūpesčiai! Čia paniekinama menka žemė: iš čia kylama į žvaigždes!“). Šie žodžiai dažnai prisimenami kalbant apie Vilniaus universiteto vaidmenį ir reikšmę kultūroje.

1979 m. minint Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejų buvo įteikti Universiteto garbės daktaro diplomai profesoriams Janui Safarewiczui (Lenkija), Zdenekui Češkai (Čekoslovakija) ir Wernerui Scheleliui (Vokietijos Demokratinė Respublika).

1989 m. Universiteto garbės daktarai diplomų įteikimo ceremonijos metu (iš kairės į dešinę): profesoriai Czesławas Olechas (Lenkija) ir Christianas Winteris (Vokietija) bei aplinkosaugininkas Valdas Adamkus (JAV), vėliau tapęs Lietuvos Respublikos Prezidentu.

9. Vilniaus universiteto garbės knyga

Vilniaus universiteto garbės daktarai nuo 1979 metų

Lenkijos mokslų akademijos narys, Krokuvos Jogailos universiteto filologijos profesorius **JAN SAFAREWICZ** (1979)

Čekijos Respublikos mokslų akademijos narys korespondentas, Prahos Karolio universiteto rektorius, teisės profesorius **ZDENEK ČEŠKA** (1979)

Vokietijos (VDR) mokslų akademijos prezidentas, medicinos mokslų daktaras, Greifswaldo universiteto profesorius **WERNER SCHELER** (1979)

JAV Aplinkos apsaugos agentūros 5-ojo regiono administratorius **VALDAS VOLDEMARAS ADAMKUS** (1989)

Lenkijos mokslų akademijos narys, Tarptautinio matematikos Banachio centro direktorius, Varšuvos universiteto matematikos profesorius **CZESŁAW OLECH** (1989)

Frankfurto prie Maino (Vokietija) Gėtės universiteto viceprezidentas, biologijos profesorius **CHRISTIAN WINTER** (1989)

Medicinos mokslų daktaras (Šveicarija) **VACLOVAS DARGUŽAS (ANDREAS HOFER)** (1991)

Medicinos mokslų daktaras (Švedija) profesorius **EDVARDAS VARNAUSKAS** (1992)

JAV Niujorko valstijos universiteto Gydomo centro biologijos profesorius **MARTYNAS YČAS** (1992)

Grigaliaus universiteto (Roma, Italija) profesorius, teologijos daktaras **PAULIUS RABIKAUSKAS SJ** (1994)

JAV Indianos Calumeto koledžo politologijos profesorius **TOMAS REMEIKIS** (1994)

JAV Pensilvanijos universiteto filologijos profesorius **WILLIAM SCHMALSTIEG** (1994)

Rusijos mokslų akademijos Slavistikos instituto lingvistikos profesorius **VLADIMIR TOPOROV** (1994)

Čekijos Respublikos Prezidentas **VACLAV HAVEL** (1996)

Bairoito (Vokietija) universiteto profesorius, Miuncheno techninio universiteto Eksperimentinės fizikos katedros vedėjas **ALFRED LAUBEREAU** (1997)

Rusijos mokslų akademijos narys, Maskvos Michailo Lomonosovo universiteto Matematikos fakulteto Skaičiavimo matematikos katedros vedėjas profesorius **NIKOLAJ BACHVALOV** (1997)

Greifsvaldo (Vokietija) universiteto Baltistikos instituto direktorius, lingvistikos profesorius **RAINER ECKERT** (1997)

Lenkijos mokslų akademijos narys, Varšuvos universiteto Teisės istorijos instituto profesorius **JULIUSZ BARDACH** (1997)

Miuncheno (Vokietija) universiteto profesorius, Socialinės pediatrijos ir paauglių medicinos instituto, Miuncheno vaikų centro įkūrėjas ir vadovas **THEODOR HELLBRUGGE** (1998)

Universiteto garbės daktaras (1994 m.) Popiežiškojo Grigaliaus universiteto Romoje profesorius kun. Paulius Rabikauskas SJ (kairėje), šalia – prof. Edvardas Gudavičius.

Universiteto garbės daktaras (1996 m.) Čekijos Respublikos prezidentas Vaclavas Havelas Didžiąjame kieme (pirmame plane dešinėje, šalia iš kairės rektorius prof. Rolandas Pavilonis).

Universiteto garbės daktaras (1998 m.),
vienas žymiausių pasaulio politologų – prof.
Zbigniewas Brzeziński.

Miuncheno (Vokietija) universiteto filologijos profesorius,
Baltų studijų interdisciplinio instituto direktorius
FRIEDRICH SCHOLZ (1998)

JAV politologas profesorius **ZBIGNIEW BRZEZIŃSKI** (1998)

Miunsterio (Vokietija) universiteto rektorė, psichologijos profesorė
MARIA WASNA (1999)

Krokuvos (Lenkija) Popiežiškos teologijos akademijos istorijos
profesorius **LUDWIK PIECHNIK SJ** (1999)

Aalborgo (Danija) universiteto rektorius, Pasaulinės universitetų
rektorių asociacijos prezidentas, ekonomikos profesorius
SVEN LARS CASPERSEN (1999)

Getingeno (Vokietija) universiteto lingvistikos profesorius
WOLFGANG P. SCHMID (2000)

Maskvos (Rusija) universiteto informatikos profesorius
EDUARD LIUBIMSKIJ (2000)

Krokuvos (Lenkija) Jogailos universiteto teisės profesorius
ANDRZEJ ZOLL (2002)

Bergeno (Norvegija) universiteto paleoekologijos profesorius
DAGFINN MOE (2002)

Rusijos mokslų akademijos Kalbotyros instituto, Maskvos univer-
siteto filologijos profesorius **JURIJ STEPANOV** (2002)

Miunsterio (Vokietija) universiteto filologijos profesorius
ERNST RIBBAT (2002)

Prūsijos slaptojo archyvo Berlyne (Vokietija) bendradarbis, istorijos profesorius **SVEN EKDAHL** (2004)

Hanoverio (Vokietija) universiteto fizikos profesorius **PETER ULRICH SAUER** (2004)

Frankfurto prie Maino (Vokietija) Gėtės universiteto teisės profesorius **PETER GILLES** (2004)

JAV Šiaurės Karolinos Šarlotės medicinos centro Širdies chirurgijos departamento vadovas, medicinos profesorius **FRANCIS ROBICSEK** (2004)

Vilniaus universiteto rektoriai

*Academia et Universitas Vilnensis
Societatis Iesu (1579–1773)*

Petras Skarga

1580–1582,
vicerektorius 1579–1580

Garsija Alabianas

1585–1592,
vicerektorius 1584–1585

Fridrichas Barčas

1592–1595

Leonardas Krakeris

1595–1600

Paulius Bokša

1600–1602,
vicerektorius 1582–1584

Adomas Brokas

1602–1605

Mykolas Ortizas

1605–1608

Stanislovas Vlošekas

1609–1611

Simonas Niklevičius

1611–1614, 1625–1629

Mykolas Salpa

1615–1618,
vicerektorius 1614–1615

Jonas Gruževskis

1618–1625, 1641–1643

Pilypas Frizijus

1629–1632

Simonas Ugnievskis

1632–1637

Universiteto garbės daktaras (1997 m.)
prof. Juliuszas Bardachas – Stepono Batoro
universiteto absolventas, vienas žymiausių Len-
kijos istorikų, daug nuspelnęs Lietuvos istorijos
tyrinėjimams.

Merkelis Šmelingas
1638–1641

Benediktas de Sokso
1643–1646

Albertas Ciecīševskis
1646–1649

Jonas Rivockis
vicerektorius 1649–1650

Grigalius Šionhofas
1650–1653

Albertas Kojalavičius
1653–1655

Žygimantas Liauksminas,
vicerektorius 1656–1657

Kazimieras Kojelavičius
1659–1661,
vicerektorius 1657–1659

Mykolas Ginkevičius
1661–1663

Danielius Butvilas
1663–1666

Andriejus Valavičius
1666–1669

Stanislovas Tupikas
1669–1672

Baltazaras Rogalskis
1672–1675

Paulius Bochenas
1675–1678

Andriejus Ribskis
1678–1681, 1691–1694

Vladislovas Rudzinskis
1681–1683

Mykolas Mazoveckis
1683–1684

Petras Kitnovskis
1684–1688

Jonas Godebskis
vicerektorius 1687

Pranciškus Kucevičius
1688–1691

Baltazaras Dankvartas
1694–1697

Kristupas Losievskis
1697–1701

Jokūbas Hladovickis
1701–1704

Martynas Godebskis
vicerektorius 1704–1705

Tobijas Arentas
1705–1710, 1716–1720,
1721–1724

Motiejus Karskis
1710–1713

Kristupas Limontas
1713–1716

Kristupas Garšvila
1720–1721

Stanislovas Sokulskis
1724–1727, 1731–1735

Vladislovas Daukša
1727–1731, 1741–1745

Karolis Bartoltas
1735–1738

Juozapas Sadovskis
1738–1741

Pranciškus Rosciševskis
1745–1752

Jonas Juraga
1752–1755

Martynas Bžozovskis
1755–1759

Stanislovas Haslovskis
vicerektorius 1759–1760

Ignacas Žaba
1760–1763, 1774–1779

Kazimieras Vazgirdas
1763–1766

Kazimieras Pšeciševskis
1766–1769

Juozapas Jankovskis
1769–1772

Antanas Skorulskis
1772–1774

*Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae,
Schola Princeps Vilnensis (1773–1803)*

Žanas Ševaljė
1779–1780

Martynas Počobutas
1780–1799

Jeronimas Stroinovskis
1799–1806

*Vilenskij imperatorskij universitet –
Imperatoria Universitas Vilnensis (1803–1832)*

Janas Sniadeckis
1807–1815

Johanas Lobenveinas,
einą rektoriaus pareigas
1815–1817

Simonas Malevskis
1817–1822

Juozapas Tvardovskis
1823–1824

Vaclovas Pelikanas
1824–1832

Uniwersytet Wileński Stefana Batorego (1919–1939)

Michał Siedlecki
1919–1921

Wiktor Stanewicz
1921–1922

Alfons Parczewski
1922–1924

Władysław Dziewulski
1924–1925

Marijan Zdziechowski
1925–1926

Stanisław Pigoń
1926–1928

Czesław Falkowski
1928–1930

Aleksander Januszkewicz
1930–1932

Kazimierz Opocziński
1932–1933

Witold Stanewicz
1933–1936, 1937

Władysław Jakowicki

1936–1937

Alesandr Wójcicki

1937–1939

Stefan Ehrenkreutz

1939

Vilniaus universitetas (1939–1943)

Mykolas Biržiška

1940–1943

*Vilniaus valstybinis universitetas, Vilniaus valstybinis
Vincas Kapsuko universitetas (1944–1990)*

Kazys Bieliukas

1944–1946

Zigmas Žemaitis

1946–1948

Jonas Bučas

1948–1956

Juozas Bulavas

1956–1958

Jonas Kubilius

1958–1990

Vilniaus universitetas (nuo 1990)

Rolandas Pavilionis

1990–2000

Benediktas Juodka

nuo 2002 m.,
laikinai einantis
rektorius pareigas
2001–2002

199

Iliustracijų sąrašas

- p. 2 Naujasis Vilniaus universiteto herbas
- p. 3 Paminklinė lenta Steponui Batorui. 1994 m., autorių kolektyvas
- p. 4 Stepono Batoro portretas. XVI a., nežinomas dailininkas (Lietuvos nacionalinis muziejus)
- p. 5 Senasis Vilniaus universiteto herbas. 1707 m. graviūra (Vilniaus universiteto biblioteka, toliau VUB)
- p. 6 Freska „Metų laikai“. 1976–1984 m., Petras Repšys
- p. 7 Vilniaus Šv. Onos bažnyčia
- p. 8 Pirmojo Lietuvos Statuto Lauryno nuorašo LDK herbas *In follio*, pirmas lapas. Iš „Pirmasis Lietuvos Statutas“ (Vilnius, 1985)
- p. 9 Pranciškaus Skorinos „Apaštalo“ (1525) antraštinis puslapis (VUB)
- p. 10 Martyno Mažvydo „Katekizmo“ (1547) antraštinis puslapis (VUB)
- p. 11 Kartoschema „Studentai iš LDK Vakarų ir Vidurio Europos universitetuose“. Parengė Tomas Manusadžianas
- p. 12 Valerijono Protasevičiaus portretas. XVII a., nežinomas dailininkas, J. Moračinskio kopija. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 13 Schema „Vilniaus universiteto struktūra (1579–1641)“. Parengė Paulius Manusadžianas
- p. 14 Leono Sapiegos portretas. Iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumas“ (Paryžius, [1845–1875]; VUB)
- p. 15 Šv. Andrius Bobola. XIX a. vidurio graviūra. Iš K. Drzymalós „Święty Andrzej Bobota“ (Kraków, 1985)
- p. 16 Martyno Smigleckio „Logikos“ (1618) titulinis puslapis (VUB)
- p. 17 Žygimanto Liauksmo „Praxis oratoria et praecepta artis rhetoricae“ (1648) titulinis puslapis (VUB)
- p. 18 Konstantino Sirvydo „Dictionarium trium linguarum“ (apie 1620) titulinis puslapis (VUB)
- p. 19 Arono Aleksandro Olizarovijaus „De politica hominum societate“ (1651) titulinis puslapis (VUB)
- p. 20 Kazimiero Semenavičiaus „Ars magna artilleriae“ (1651) titulinis puslapis (VUB)
- p. 21 Alberto Kojalavičiaus-Vijūko „Historiae Lituanae“ (1650–1669) antraštinis puslapis (VUB)
- p. 22 Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus portretas. XIX a., Jonas Ligberis. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 23 Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus „Lyricorum libri tres“ (1632) titulinis puslapis (VUB)
- p. 24 Vilniaus universiteto Didysis kiemas. Philippe Benoit, Adolphe Bayot. Litografija, 1850. Iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumas“ (Paryžius, [1845–1875]; VUB)
- p. 25 Vilniaus misionierių Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčia
- p. 26 Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios šv. Stanislovo Kostkos koplyčios kupolo freska. XVIII a. pirmoji pusė
- p. 27 Petro Skargos portretas. 1612 m., nežinomas dailininkas. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 28 Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio portretas. Iš Jano Herborto „Statuta y przywileiekoronne...“ (Krokuva, 1570. – titulinis lapas; VUB)
- p. 29 Vilniaus miesto planas. Iš Georgo Brauno „Civitates orbis terrarum“ (T. 3, Kelnas, 1581; VUB)
- p. 30 Kartoschema „Universitetų tinklo plėtimasis į Europos rytus ir šiaurę XIV–XVIII a.“. Parengė Tomas Manusadžianas
- p. 31 Meletijaus Smotrickio „Slavų gramatikos“ (1619) titulinis puslapis (VUB)
- p. 32 Martynas Počobutas. 1810 m., Juozapas Oleškevičius. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 33 Generalgubernatūros rūmai ir Universiteto observatorija. 1857 m., Philippe Benoit litografija. Iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumas“ (Paryžius, [1845–1875]; VUB)
- p. 34 Vilniaus universiteto 250 metų jubiliejaus medalis (reversas). 1829 m., Fiodor Tolstoj. Iš „Lietuva medaliuose. XVI a.–XX a. pradžia“ (Vilnius, 1998)
- p. 35 Botanikos sodas. 1835 m., Karolis Račinskis (VUB)
- p. 36 Johano Peterio Franko portretas. XIX a., Albertas Forstneris. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 37 Jozefo Franko portretas. XIX a., nežinomas dailininkas. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 38 Andriaus Sniadeckio portretas. XIX a., Erinas Koras. Iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus Archeologijos muziejaus“ albumo (Paryžius, [1858–1860]; VUB)
- p. 39 Joachimo Lelevelio portretas. XIX a., nežinomas dailininkas. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986).
- p. 40 Pranciškaus Smuglevičiaus portretas. Jonas Feliksas Pivarskis, pagal Pranciškaus Smuglevičiaus autoportretą. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 41 Lauryno Gucevičiaus portretas 1823 m., Juozapas Hiliaras Glovackis. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 42 Adomo Mickevičiaus biustas Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje. 1899 m., Tadas Strijenskis, Marcelinas Guiskis Julijaus Slovackio biustas namo Vilniuje, kuriame jis gyveno, sienoje. XIX a., nežinomas dailininkas
- p. 43 Medalis Ignei Domeikai (aversas). 1885 m., Venecas. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
- p. 44 Paminklinė lenta Simonui Daukantui Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje. Gediminas Jakūbonis
- p. 45 Senasis VU rektorius skeptras. Adolphe Levie litografija. Iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus Archeologijos muziejaus“ albumo (Paryžius, [1858–1860]; VUB)
- p. 46 Senienų muziejaus ekspozicija Smuglevičiaus salėje 1857–1865 m. Iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumas“ (Paryžius, [1845–1875]; VUB)

- p. 35 Vilniaus universiteto rūmai. Po 1903 m., Stanisławas Filibertas Fleury (VUB)
- p. 36 Lietuvos Taryba. 1819 02 16, Aleksandra Jurašaitytė (VUB)
- p. 37 Vilniaus universiteto aula Didžiajame kieme. 1929 m., Józefas Łoziński (VU Mokslo muziejus)
- p. 38 Pirmasis Stepono Batoro universiteto Senatas. 1919 m., Janas Bułhakas. Iš „Z dziejów Almae Matris Vilnensis“ (Kraków, 1996)
Stepono Batoro universiteto atidarymo išskilmės. 1919 10 11, Janas Bułhakas (LCVA, VGS)
- p. 39 Universiteto 350 metų ir 10 metų Universiteto atkūrimo išskilmės. 1929 m. (VUB)
Stepono Batoro universiteto garbės daktaro vardo suteikimo maršalui E. Rydz-Śmigły išskilmės. 1937 05 20, nežinomas fotografas (VUB)
- p. 40 Vilniaus universiteto 350-mečio jubiliejinis medalis Steponui Batorui ir Józefui Piłsudskui. 1929 m., Bolesławas Bałzukiewicz (VU Mokslo muziejus)
- p. 41 Paskutinis Stepono Batoro universiteto rektorius prof. Stefanas Ehrenkretzas. 1939 m. iš „Z dziejów Almae Matris Vilnensis“ (Kraków, 1996)
Vilniaus universiteto Centrinų rūmų komendantas Bronisławas Zaręba prie nacių uždaryto universiteto durų. 1943 m., nežinomas fotografas (VUB)
- p. 42 Prof. Vladas Jurgutis su Kauno universiteto dėstytojais Didžiajame kieme 1946 m., nežinomas fotografas (LCVA, VGS)
- p. 43 Vilniaus universiteto studentai sovietiniuose rinkimuose. 1948 m., L. Meinertas (LCVA, VGS)
- p. 44 Istorijos ir filologijos fakulteto studentai trečiakursiai paskaitoje. 1950 m., V. Vanagaitis (LCVA, VGS)
- p. 45 Vilniaus universitetas spalio perversmo demonstracijoje. 1953 m., L. Meinertas (LCVA, VGS)
- p. 46 Vilniaus universiteto studentų išvežimas į rudens talką kolūkiuose. 1957 m., Ch. Ingilis (LCVA, VGS)
- p. 47 1985 m. Vilniaus universitetui įteiktas Europos aukso medalis už kultūros paminklų apsaugą
- p. 48 Rektoriumi prof. Jonui Kubiliui įteikiamas naujas Universiteto skeptras. 1979 10 25, Vidas Naujikas (VUB)
Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejaus inauguracija Didžiajame kieme. 1979 09 20, Vidas Naujikas (VUB)
- p. 49 Popiežius Jonas Paulius II Vilniaus universitete. 1993 09 05, Raimundas Kūginis
- p. 50 Tibeto dvasinis vadovas Dalai Lama Universitete. 2001, Vidas Naujikas
- p. 51 Nobelio premijos laureatai Wiesława Szymborska, Czesławas Miłoszas ir Günteris Grassas. 2001 m., Algimantas Aleksandravičius
- p. 52 Lechas Wałęsa Gegužės 3 - ios Konstitucijos auditorijos atidaryme. 2004 05 04, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto archyvas
- p. 53 Įkūrus Center of Excellence Vilniaus universitete. 2002 m., Vidas Naujikas
- p. 54 Rugsėjo 1-oji. Sodinamas naujas filologų berželis. 2002 m., Vidas Naujikas
- p. 55 Žygimanto Augusto bibliotekos knygos Vilniaus universiteto bibliotekoje
- p. 56 Mikalojaus Koperniko „De revolutionibus orbium coelestium“ (1543) titulinis lapas (VUB)
- p. 57 Rabano Mauro „Opus de universo“ (1467) atvertimas (VUB)
- p. 58 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemėlapis (1613) (VUB)
- p. 59 Vilniaus universiteto bibliotekos saugyklose
Vilniaus universiteto bibliotekos Baltoji salė
- p. 60 Teleskopas, XVIII a. (VUB)
Žemės gaublys, 1750 m. (VUB)
- p. 61 Kartoschema „Vilniaus universitetas mieste“
- p. 63 Vilniaus universiteto ansamblio aksonometrija
- p. 64 Pranciškaus Smuglevičiaus salė
Vaizdas į Bibliotekos kiemą iš Universiteto gatvės
- p. 65 Freska „Metų laikai“. 1976–1984 m., Petras Repšys
Motiejus Kazimiero Sarbievijaus kiemas
- p. 66 Sgrafitas „Devynios mūzos“. 1969 m., Rimtautas Gibavičius
Simono Daukanto kiemas
- p. 67 Paminklinė Vilniaus universiteto steigimo lenta (1580)
Universiteto Didžiajame kieme
- p. 68 Šv. Jonų bažnyčios vidus
- p. 69 Šv. Jonų bažnyčios fasadas
- p. 70 Architekto Tomo Žebrausko portretas. 1752 m., Ignas Egenfelderis. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
Universiteto Astronomijos observatorija
- p. 71 Elžbietos Oginskaitės-Puzinienės portretas. 1752 m., Ignas Egenfelderis. Iš „Vilniaus universitetas dailėje“ (Vilnius, 1986)
Universiteto Astronomijos observatorijos fasado fragmentas
- p. 72 Vilniaus universiteto garbės daktarai. 1979 m., Vidas Naujikas
Vilniaus universiteto garbės daktarai. 1989 m., Vidas Naujikas
- p. 73 Vilniaus universiteto garbės daktaras prof. Paulius Rabikauskas. 1994 m., Vidas Naujikas
Vilniaus universiteto garbės daktaras Čekijos prezidentas Vaclavas Havelas. 1996 m., Vidas Naujikas
- p. 74 Vilniaus universiteto garbės daktaras prof. Zbigniewas Brzeziński. 1998 m., Vidas Naujikas
- p. 75 Vilniaus universiteto garbės daktaras prof. Juliuszas Bardachas. 1997 m., Vidas Naujikas

Autoriai: Alfredas Bumblauskas,
Birutė Butkevičienė,
Sigitas Jegelevičius,
Paulius Manusadžianas,
Vygintas Pšibilskis,
Eligijus Raila,
Dalia Vitkauskaitė

Fotografas: Giedrius Laurušas

Leidinį parengė: Vilniaus universiteto Informacijos
ir ryšių su visuomene skyrius,
Istorijos fakulteto Istorijos
teorijos ir kultūros istorijos katedra

Spaudė AB „Spauda“,
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius
Tiražas 1000
ISBN 9955-634-00-6

Vilnius

UNIVERSITETAS

© Vilnius universitetas
<http://www.vu.lt>